

UNIVERZITA KARLOVA
Filozofická fakulta
Ústav srovnávací jazykovědy

KRISTÝNA HAZBUNOVÁ
IV. ročník - prezenční studium

Obor: Srovnávací jazykověda

ARABSKÉ VÝPŮJČKY V ČEŠTINĚ

Arabic Loanwords in the Czech Language

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Zemánek

Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Petru Zemánkovi, za odborné vedení diplomové práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci. Také děkuji za jeho úsilí a vstřícnost.

كَادَ الْمُعَلِّمُ أَنْ يَكُونَ رَسُولًا

فَمِ لِلْمُعَلِّمِ وَقْفَهُ التَّبَجِيلَا

يَبْنِي وَ يُنْشِئُ أَنْفُسًا وَ عُقُولًا

أَعْلَمَتِ أَشْرَفَ أَوْ أَجَلَّ مِنَ الَّذِي

Anotace diplomové práce

Příjmení a jméno: Kristýna Hazbunová

Ústav srovnávací jazykovědy FF UK

Název práce: Arabské výpůjčky v češtině

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Zemánek

Počet stran: 176

Klíčová slova: výpůjčky, etymologie, arabština, čeština, fonetická analýza

Resumé

Diplomová práce je zaměřena na vypůjčená slova z arabského jazyka do českého. Práce analyzuje fonetickou a fonologickou stránku přejatých slov, období jejich výpůjčky, morfologické a sémantické změny, které nastaly u vypůjčených slov. Analýza obohacuje poznatky o jednotlivých výpůjčkách a mapuje změny, cesty, období a sémantické okruhy těchto slov.

Resumé

The thesis aims at collecting and analysing arabic loanwords in the czech language. The work analyses the phonetical and phonological aspects of loanwords, the period of the loan and ob the morphological and semantic changes that occured after the borrowing.

The aim of this work is to trace the basic and less frequent phonetic and phonological changes in loanwords from arabic. It further on focuses on the main period in which the borrowings took place, beside focusing on the basic roots through which the words were borrowed. The work aslo contains a thorough morphological and semantic analysis of the words, thus each word is provided with a saparate analyses, which is followed at the end by a summery of findings.

Arabské výpůjčky v češtině

Obsah

I. Zkratky a vysvětlivky	6
II. Fonetický inventář některých souhlásek	7
1. Úvod	8
1.1. Metody analýzy slov	10
1.2. Anotace užití literatury	12
1.2.1 Slovníky, etymologické slovníky a korpusy	13
1.2.2. Odborná literatura	15
1.2.3. Všeobecná literatura	16
1.3. Seznam slov	17
2. Slovník arabských výpůjček v češtině	19
3. Závěr	162
3.1. Fonetické a fonologické změny	162
3.1.1. Samohlásky	162
3.1.1.1. Krátké samohlásky	162
3.1.1.2. Dlouhé samohlásky a diftongy	163
3.1.2. Souhlásky	163
3.1.2.1. Emfatické hlásky	164
3.1.2.2. Geminované souhlásky	164
3.1.2.3. Faryngály	164
3.1.2.4. Uvuláry	165
3.1.2.5. Další změny	165
3.2. Trasy a časové období	166

3.3. Morfologie	168
3.3.1. Změna rodu	168
3.3.2. Změna třídy	169
3.3.3. Změna čísla	169
3.3.4. Genitivní spojení	196
3.3.5. Určitý člen	170
3.4. Sémantika	171
Bibliografie	173

I. Zkratky a vysvětlivky

akk.	akkadština
angl.	angličtina
ar.	Arabština
aram.	aramejština
asyr.	Asyrština
ATILF	Analyse et Traitement informatique de la langue française
češ.	čeština
čín.	čínština
fr.	francouzština
hebr.	hebrejština
it.	italština
jihoit.	jihoitalsština
kat.	katalánština
lat.	latina
něm.	němčina
nhn.	novohornoněmčina
ODEE	Oxford Dictionary of English Etymology
per.	perština
port.	portugalština
prov.	provensálština
r. / ruš.	ruština
r.	rok
rum.	rumunština
ř.	řečtina
srbochor. (anebo s./ch.)	srbochorvatština
st. č.	staročeské
st. egypt.	staroegyptština
st. fr.	starofrancouzština
st. i.	startoindický
st. ír.	staroíránský
st. it.	staroitalština
st. něm.	stará němčina
st. šp.	starošpanělština
stř. fr.	středofrancouzský
stř.hn.	středohornoněmčina
stř. lat.	středověká latina/středolatinský
subs.	substantivum
šp.	španělština
tur.	turečtina
tv.	téhož významu
ukr.	ukrajinština

Vysvětlení některých termínů

Mašdar: je podstatné jméno slovesné, které je určeno specifickým kmene (někdy i s prefixem) a má stejnou funkci jako kmen.

Imála: Fonetická změna nízké střední samohlásky na přední středovou $a > e$.

II. Fonetický inventář některých souhlásek

ʔ	laryngální hláska, která zazní například před samohláskou o
ʕ	faryngální plozivní souhláska
ə	střední polozavřená samohláska
č	velmi měkké č. Souhláska užívaná v srbochor.
ɖ	emfatická dentoalveolára, vyslovována se špičkou jazyka proti alveolám
ɗ	znělá interdentalní frikativa
ɟ	palatální znělá ploziva
ɣ	uvulární znělá frikativa
ħ	neznělá faryngální frikativa
ŋ	emfatická souhláska vyslovována se špičkou jazyka proti patru. Užívaná ve staroindičtině
q	uvulární znělá ploziva
ʂ	emfatická dentoalveolární frikativa
ś	velmi měkké ś užívané v polštině a staroindičtině
ʈ	emfatická dentoalveolární ploziva
ʢ	neznělá interdentalní frikativa, podobná anglickému <i>th</i> ve slově <i>think</i>
x	neznělá uvulární frikativa, podobná <i>ch</i> (Rejzek užívá <u>ħ</u>)
ɣ	podobné frikativnímu <i>g</i> . Zde je užito k označení francouzského <i>r</i>
y	polosamohláska <i>j</i> .

1. Úvod

Čeština je jazyk velmi bohatý na slovní zásobu a mezi jejími slovy nalezneme množství výpůjček z různých jazyků. Jeden z jazyků, které obohatily češtinu, byla arabština. Přímý styk mezi arabským světem a Čechy nebyl v minulosti tak častý ani intenzivní a mnohdy byl také zprostředkovaný. Dnes se Česká republika otevřela světu a dochází k obchodním, kulturním a politickým stykům, které obohacují obě kultury. Jedna z hlavních sfér, která se rychle mění, je jazyk a slovní zásoba, která je ovlivněna těmito styky. A jelikož nebyla doposud dopodrobna zveřejněna žádná práce, týkající se výpůjček z arabštiny do češtiny, rozhodla se autorka shromáždit tato vypůjčená slova a důkladně je prostudovat.

Hlavní práce spočívala v nahromadění materiálu ke studiu. České etymologické slovníky uvádí pouze základní informace o slovech. Dozvíme se z nich význam slova, jazyky, z kterých bylo vypůjčeno, tvary slov v těchto jazycích a jejich význam. Abychom se dopodrobna seznámili s obdobím výpůjčky, změnami ve významu anebo s úplnou trasou jejího putování až do češtiny, je potřeba nahlédnout do etymologických slovníků jiných jazyků. Cílem této práce tedy bylo nahromadit co největší množství relevantních informací o vypůjčených slovech z arabštiny, aby svým zpracováním podobaly informacím dostupným v etymologických slovnících jiných evropských jazyků.

Je třeba mít na paměti, že styky, které mělo území České republiky s arabskou oblastí, byly menší nežli styky větších států, jakými jsou Německo, Španělsko, Itálie anebo Anglie. Takto docházelo i ke zprostředkovaným výpůjčkám. Arabský svět také nebyl izolovaný a do arabštiny se dostalo množství slov cizího původu. Arabština si tato slova osvojila a adaptovala je svému jazykovému inventáři. Vypůjčky, kterými se zde budeme zabývat, nejsou tedy pouze z arabštiny, ale v některých případech jsou zahrnuta slova přejatá skrz arabštinu. Je mnoho slov, která byla vypůjčena do arabštiny z perštiny a turečtiny, a k jejich rozšíření došlo až prostřednictvím arabštiny. Některá slova jsou původem z řečtiny, ale bylo nutné je zmínit, jelikož se do evropských jazyků rozšířila prostřednictvím arabštiny; např. *karát*.

Slova uvedená v českých slovnících byla výchozím bodem. Dále byla přidána slova, u nichž se předpokládá původ z arabštiny, ale která ve slovnících nenalezneme. Slova jsou tedy řazena podle české abecedy a první část se skládá z citace slova a jeho významu z etymologického či jiného slovníku. Hlavním zdrojem této práce byl *Český etymologický slovník* Jiřího Rejzka. Výpůjčky z tohoto slovníku jsou odlišeny od hesel z jiných slovníků typem fontu. Jsou psány malými kapitálkami.

Po zmíněné části následuje oddíl zabývající se fonetikou a fonologií. Zde se ve většině případů jednalo o fonetický popis, ale občas bylo nutné zapojit i fonologii. Proto se v oddělení **Fonetická analýza** někdy rozebírají jevy spjaté s fonologií. Srovnávají se tvary v různých jazycích, které slovo přejala a jsou dopodrobna popsány. Popisem změn je možné rekonstruovat původní tvar vypůjčeného slova.

Vedle vymezení hláskové stránky výpůjček má tato práce za cíl zjistit hlavní trasy, kterými přišly výpůjčky do češtiny. Z historického hlediska víme, že Česká republika měla významné vztahy s Německem. Odtud byla většina výpůjček z arabštiny přejata. Nicméně ani do němčiny nebyla slova vypůjčena přímo a mnohdy docházelo ke zprostředkování přes francouzštinu. Toto zeměpisné zmapování napomáhá také při fonologické analýze slov a vysvětlení jistých tvarů. Jako příklad slouží katalánština, která ovlivnila další vývoj slova *benzín*.

Dále má tato práce poskytnout přehled o období vypůjčení slov do jazyků, z kterých slovo přišlo do češtiny. Zde bylo obtížné určit období přejímky do češtiny, jelikož neexistují materiály k takovým poznatkům. Uvedením roku či století přejímky do jazyka, z kterého bylo slovo vypůjčeno do češtiny, usnadníme odhadnutí období přejímky do češtiny.

Každé heslo je také opatřeno morfologickým rozbořem, což napomáhá v rekonstrukci tvaru v arabštině. Většinou se jedná o sufixy, ale také o určitý člen *al-*, který se hojně vyskytuje v přejímkách, např. *alkali*, *albatros*, *elixír* aj. Mnohdy existuje rozdíl mezi rodem podstatného jména v arabštině a v jiném jazyce. Tato změna se někdy odráží v češtině a někdy ne. V sekci o morfologii se tedy autorka zabývá problematikou přechylování rodu a odvozování jednoduchých podstatných jmen z různých konstrukcí.

Důležité k určení původu slova je také sémantické hledisko. Pokud je například v němčině význam a tvar shodný se slovem v arabštině, pak to utvrzuje spekulaci o původu slova. Vedle různých významů a změn významu, podává tento oddíl popis sémantických změn.

Na konec jsou uvedeny odvozeniny od vypůjčeného slova. Tato práce se těmito odvozenými tvary zabývat nebude. Pro podrobnější pochopení slova postačí analýza základního vypůjčeného tvaru. Po analýze slov následuje závěr, který shrnuje všechny získané poznatky z analýzy.

1.1 Metody analýzy slov

K provedení této práce bylo nutné nasbírat a utřídit získaný materiál. Po shromáždění slov byla eliminací ponechána pouze slova, u kterých je přejímka z arabštiny prokazatelná. Další kritérium rozebrání slova bylo existence alespoň dvou spolehlivých zdrojů, ve kterých je výpůjčka uvedena z arabštiny.

Slova, která byla vypůjčena z arabštiny do češtiny se většinou týkala následujících sémantických okruhů:

1. Slova z oblasti rostlin, jídla a pití: *sirup, artyčok*.
2. Slova z oblasti různých vědeckých disciplín, jakými jsou chemie, biologie, mineralogie, matematika, algebra, astronomie a medicína.
3. Námořní termíny: *admirál*.
4. Náboženské termíny: *džihád, imám*.
5. Politické termíny: *intifáda*.
6. Názvy látek: *damašek, mohér*.
7. Bytové zařízení: *sofa, tác*.
8. Obchodní termíny: *tarif, magazin*.
9. Další okruhy, kam spadají jednotlivá slova jako *almanach, dáma, nebo maska*.

Hlavním způsobem analýzy dat byla srovnávací metoda, kde docházelo ke srovnání tvaru slov v jazycích, které si nejsou příbuzné (jde tedy spíše o kontrastivní metodu). Srovnávání probíhalo ve všech oddílech fonetiky a fonologie, morfologie a sémantiky. Východiskem byly tedy tvary slov v jednotlivých jazycích. Určujícím faktorem při srovnání hrál čas, jelikož se jedná o diachronické srovnání slov. Období výpůjčky obvykle napovídá tomu, že se slovo vyskytovalo v jazyce *X* dříve než v jazyce *Z*. Zeměpisné hledisko také hrálo úlohu při analýze slova, protože je pravděpodobnější, že slovo *A* bylo do češtiny vypůjčeno z němčiny a ne z italštiny, pokud se slovo vyskytuje v obou jazycích ve stejné době. Samozřejmě, že také záleží na fonetické stránce, která o původu slova hodně napoví.

Po utřídění dat a určení metody, byla metoda aplikována na každé slovo. V průběhu tohoto procesu bylo nutné také srovnávat i zdroje a verifikovat data. Některé zdroje totiž neuvádí dostatek informací. Například při práci s etymologickým slovníkem francouzštiny od Gamillschega, nebyla mnohá data konkrétní. Až při ověření slova na elektronické adrese ATILF (Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française) bylo možné získat přesnější informace. Bylo tedy také nutné srovnat informace ze všech zdrojů a pak odvodit logický závěr.

Na konci práce je odvozen závěr, který zahrnuje pravidelné jevy vyskytující se ve zkoumaných oblastech (fonetika, morfologie atd.). Je tu i nástin nejzajímavějších změn, které se nevyskytují stejně často a pravidelně jako ostatní.

Během zpracování a analyzování se vyskytlo několik potíží. První potíží byl nedostatek odborné literatury z okolních států, zabývající se tímto tématem. Jistě by bylo velmi užitečné, kdyby existovala podobná práce v němčině, z které pochází většina arabských výpůjček do češtiny. Druhým problémem byl nedostatek zmapování arabských výpůjček ve slovanských jazycích vůbec. Pokud taková práce existuje, pak možná v ruštině a nebyla přeložena do češtiny, angličtiny, němčiny anebo francouzštiny. Dalším nedostatkem je zmapování přejímek z Turecka a dnešního Íránu. Dostupné etymologické slovníky neodráží moderní stav jazyků, což vedlo k tomu, že nebylo možné získat některé informace o slovech v němčině, i když se v ní vyskytují. Zde byly elektronické zdroje na internetu velkým pramenem dat.

1.2 Anotace literatury

Během zpracování předmětu jsem pracovala se třemi druhy zdrojů. Nejdříve se stručně zmíním o jejich rozřídění a pak podám podrobnější anotaci k jednotlivým zdrojům.

Nejprve jsem potřebovala nasbírat materiál pro analýzu. Proto jsem potřebovala určit slova, která jsou v českých etymologických slovnících považována za vypůjčená z arabštiny. Jako primární pramen posloužil *Český etymologický slovník* Jiřího Rejzka. Tím jsem udělala seznam slov a určila jazyky, jejichž prostřednictvím byla slova vypůjčena. Seznam slov bylo potřeba ověřit v českém korpuse a to jsem hlavně provedla pomocí *Frekvenčního slovníku češtiny*. Tento zdroj sloužil také jako pramen slov, jelikož odrážel slova nově užívaná v češtině a která nejsou v etymologickém slovníku zmíněna. Dalším úkolem bylo pracovat s etymologickými slovníky, z kterých došlo k vypůjčení arabismů do češtiny a srovnat získané informace z *Českého etymologického slovníku* s těmito datami. Při tom jsem musela také pracovat se slovníky jednotlivých jazyků. Některé z nich byly tištěné a jiné zas elektronické. Velmi hodnotným zdrojem informací o slovech a jejich jazykovém pozadí byly tedy elektronické zdroje na internetu. Mezi nimi patří slovníky, etymologické slovníky a také korpusy.

Další krok spočíval v analýze slov, k čemuž posloužila odborná literatura zabývající se výpůjčkami do jazyků, kde je nejvíce přejímek z arabštiny. K tomu bylo potřeba užít literatury, která se zaměřuje na fonetiku, morfologii a sémantiku jak českého jazyka, tak arabského jazyka. Bylo také nutné ověřit základní fonetické, morfologické a sémantické údaje jazyků, přes které byla slova vypůjčena. K tomu ve většině případů posloužily internetové zdroje řešící specifické problémy. U slova *benzín* například nebylo jasné, jak byla zachována hláska *ğ* (původně z *lubān ġāwī*) při přejímce do španělštiny a jak došlo k její změně. Proto bylo nutné vyhledat fonetický systém katalánštiny, a to prostřednictvím internetových zdrojů.

Posledním druhem literatury byla literatura všeobecná, která pomohla lépe pochopit historické a kulturní pozadí výpůjček. Zde nalezneme nejen tištěné zdroje, ale také elektronické zdroje, které pojednávají o jednotlivých záležitostech. V arabštině se například vyskytje slovo *dāme(h)* k označení *dámy* (hry) a jelikož neexistují ani podrobné ani kvalitní arabské etymologické slovníky, bylo obtížné

zjistit původ slova v arabštině. Zde bylo nutné prohledat internetové vyhledávače a zjistit bližší informace o slovu. U případu *dámy* je předpokládán původ z arabského *aššitrang attām*, který se v arabštině téměř nevyskytuje. Vyhledávač Google posloužil ke zjištění nezbytných informací a také podal přehled o výskytu slova v arabštině.

V následující části provedu podrobnější analýzu užitých zdrojů a jejich hodnocení.

1.2.1 Slovníky, etymologické slovníky a korpusy

Jedna z hlavních potíží při zpracování informací byla ta, že jsem mnohdy byla omezena dostupností etymologických slovníků v knihovnách a také mou znalostí jazyků, ve kterých jsou slovníky psány. U italštiny a francouzštiny jsem například vycházela z mých znalostí latiny.

Z českých etymologických slovníků jsem pracovala se dvěma slovníky; *Český etymologický slovník* Jířího Rejzka a *Etymologický slovník jazyka českého* Václava Machka. První ze dvou slovníků byl použit jako výchozí pramen, z kterého jsem citovala významy slov, jejich původ a cesty, kterými byla slova vypůjčena. Jednotlivé informace jsem pak srovnávala se slovníkem pana Machka. Ve většině případů obsahoval *Český etymologický slovník* více slov vypůjčených z arabštiny a nabyla jsem dojmu, že Machkův slovník byl více orientovaný na indoevropské jazyky. Proto byl Rejzkův slovník použit více než Machkův, i když je ten druhý mnohdy přesnější a podrobnější.

Cizojazyčné etymologické slovníky, které jsem užívala, poskytly podrobnější informace o jednotlivých slovech. Zde je řeč o tištěných etymologických slovnících, jakými jsou *Etymologisches Wörterbuch der Französischen Sprache* od Gamillschega, Herzův *Dictionnaire Etymologique de Mots français D'Origine Chamito-semitique*, Lokotschův *Etymologisches Wörterbuch der Europäischen (Germanischen, Romanischen und Slavischen) Wörter Orientalischen Ursprungs*, dále i slovník Maura a Manciniho *Garzanti i Grandi Dizionario Etimologico*, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen* od Pfeifera a další.

Nejpodrobnější z etymologických slovníků jsou německé slovníky, které se také zabývají morfologií a fonetikou výpůjček.

Ve srovnání s českými etymologickými slovníky byly cizojazyčné slovníky podrobnější. A to v tom, že poskytly více informací o trase výpůjčky. Dále vždy uvádí alespoň století, ve kterém bylo slovo přejato. V těchto slovnících je také návaznost na kulturní, historické, ale i jazykovědné pozadí arabismů, což mnohdy vysvětluje sémantické, morfologické anebo i fonetické změny.

Elektronické slovníky, kterých jsem užila z internetu, značně přispěly k rozšíření znalostí o výpůjčkách. Hlavními zdroji byly *The American Heritage English Language Dictionary*, dostupný na <http://www.bartleby.com/61/Sroots> a také Hareperův Online Etymology Dictionary, dostupný na www.etymonline.com.

První z dvou zmíněných elektronických slovníků obsahuje zvláštní sekci o semitských kořenech, na které pracoval John Huehnergard. Byly zde tedy uvedeny kořeny, jejich významy, odvozené kmeny od kořenů a anglická slova, která z nich byla vypůjčena. Online Etymology Dictionary se nezaměřoval specificky na semitské kořeny, ale byl zdrojem spousty užitečných informací, hlavně sémantických. Další slovník, dostupný na internetu byl slovník Jacoba a Wilhelma Grimmových, ve kterém jsou někdy zmínky o období, kdy došlo k výpůjčkám, o jejich tvarech v různých jazycích a o jejich gramatické kategorii.

Pro španělštinu a francouzštinu pak posloužily *Corpuse del Español* od profesora Marka Daviese a *Trésor de la langue française informatisé* vydávaný institucí Analyse et Traitement informatique de la langue française. Španělský korpus posloužil pouze ke zjištění časových údajů o období přejímky do španělštiny. Naopak *Trésor de la langue française informatisé* byl velkým zdrojem poznatků o jednotlivých slovech, jejich kategoriích, fonetických změnách a sémantických změnách. Navíc uvádí jazyky, z nichž bylo slovo vypůjčeno do francouzštiny, což pomohlo objasnit trasy některých slov. Z informační stránky byl tento zdroj bohatší než etymologický slovník Gamillschega.

1.22. Odborná literatura

Pro analýzu slov v češtině a v arabštině bylo nejprve důležité znát fonetické inventáře obou jazyků. K tomuto účelu posloužily knihy paní profesorky Zdenky Palkové *Fonetika a fonologie češtiny* a Janet Watsonové *Phonology and Morphology of Arabic*. Samohlásky byly například popisovány pomocí české terminologie a jejího řazení. Naopak u konsonantů se vycházelo z popisu Watsonové.

Dále bylo potřeba doplnit jazykové znalosti z českých mluvnic a to hlavně z oblasti sufixů a prefixů, kterých se u výpůjček hojně užívá. K tomuto účelu hlavně posloužila *Příruční mluvnic češtiny* a pak v konkrétním případě *Mluvnice češtiny*¹. Co se týče arabštiny, pak se vycházelo z Moscatiho *An Introduction To The Comparative Grammar of The Semitic Languages* a Petráčkovy *Základy gramatického systému spisovné arabštiny*.

Odborné literatury, která se zabývá výhradně výpůjčkami z arabštiny, je velmi málo. Proto jsem pracovala hlavně se dvěma zdroji a to Kieslerova *Kleines Vergleichendes Wörterbuch der Arabismen im Iberoromanischen und Italienischen*, který byl obrovským zdrojem informací a hlavně i hlavní inspirací pro tuto práci. Kiesler totiž dopodrobna analyzuje každé vypůjčené slovo z arabštiny do španělštiny a dále je srovnává s dalšími románskými jazyky. Přesto u něj některé přejaté arabismy do španělštiny chybí a způsob organizace slov, podle kořenů nebyl moc přehledný. Dalším dobrým zdrojem byl Lokotschův *Etymologisches Wörterbuch der Europäischen (Germanischen, Romanischen und Slavischen) Wörter Orientalischen Ursprungs*, který byl méně zaměřený na gramatiku a více zaměřený na tvar slov, jazyky, ve kterých se vyskytují, trasy výpůjček a občas se zmiňuje o tom, jak k nim došlo.

Další odborné zdroje jsou již všeobecnějšího charakteru. Jako základní pomůcka pro lingvistické termíny a operaci sloužila kniha *Jazyk a jazykověda* od Františka Čermáka. K ověření různých výpůjček orientačně posloužila kniha *Dictionnaire Etymologique de Mots français D'Origine Chamito-semitique* od Laurenta Herze anebo také *Arabic Contributions To The English Vocabulary* od Sallouma a Peterse. Obě

¹ Konkrétně se jedná o o suffix -*áž*, který se vyskytuje u cizích výpůjčkách v češtině a o kterém nebyla zmínka v *Příruční mluvnic češtiny*.

knihy jsou ovšem velmi stručné a slouží jako krátký seznam výpůjček a jejich významu. U Sallouma a Peterse byla cítit zvýšená snaha odvodit co nejvíce slov z arabštiny a tím nebyla práce objektivní.

Do této skupiny literatury lze zařadit i doslov Ivana Hrbka v knize *Maurové a Evropa*, kde uvádí vypůjčená slova z arabštiny do češtiny. U některých slov bylo ake velmi obtížné prokázat původ z arabštiny, jelikož se v jazycích, přes které byla slova vypůjčena, nevyskytují žádné důkazy o tomto původu. Příklad je slovo *gazeta*, o kterém hrbeček tvrdí, že pochází z arabského *kanz* „poklad“. Přesto muselo být vynecháno, jelikož se mi nepodařilo zjistit žádné prameny, které by tuto hypotézu podporovaly.

1.2.3. Všeobecná literatura

Posledním zdrojem informací byly různé články z internetu, které se zabývají jednotlivými otázkami, jako například otázka původu šafránu anebo spekulace o původu trubadúrů. Tento oddíl také zahrnuje historické knihy, jako je *The Crusades Through Arab Eyes* od Amina Maaloufa anebo Alberta Houraniho *A History of the Arab Peoples*. Tyto zdroje byly potřebné k pochopení historických souvislostí a také styků a s Evropou.

1.3. Seznam slov

Slova, která byla identifikována jako výpůjčky, jsou seřazena v následující tabulce. Má posloužit pouze k orientaci. Celkem bylo nalezeno 131 slov vypůjčených z arabštiny do češtiny. K tomuto číslu nejsou připočteny ani odvozené tvary ani slova, u kterých nebylo možné zřetelně dokázat původ z arabštiny:

admirál	arzenál	bužírka	fakír	intarzie	kartoun	mejdan
albatros	atlas	cibetka	fez	intifáda	káva	meluzína, muezzin
algebra	azimut	cifra	gabardén	islám	kmín	mešita
algoritmus	azur	cukr	gala	kabel	korán	minaret
alchymie	baklažán	cyankáli	gáz	kafe	korek	mohér
alkalický	baldachýn	čevapčiči	gazela	kafr	lila	moka
alkohol	balzám	dáma	halabala	kalibr	limonáda	monzun
alkovna	banán	damašek	halali	kalif	loutna	muslim
almanach	baobab	demižon	harém	kalium	magazín	mušelín
amalgám	barchet	dešifrovat	hašiš	kamaše	mameluk	nadir
anilin	beduín	džihád	hazard	kamelot	marabu	otoman
antimon	benzin	džin	hena	kandovaný	masáž	papoušek
arak	burnus	elixír	hursika	karafa	maska, maskér	raketa
artyčok	bužírka	emír	imám	karát	matrace	rakije

ramadan	sultán	široko	tarif	župan
razie	sunnita	špenát	trubadúr	
safari	suřík	šuba	vata	
saharský	šafrán	tác	vezír	
satén	šejk	talisman	vizmut	
sirup	šerbet	tamaryšek	zenit	
soda	šifra	tambor, tamburína	žaket	
sofa	šíta	tára	žirafa	

2. Slovník arabských výpůček v češtině

A

- **ADMIRÁL**, *ADMIRALITA*: Z NĚMECKÉHO *ADMIRAL* (PŘIKLONĚNÍM K LAT. *ADMĪRĀRE* „OBDIVOVAT“²) Z FR. *AMIRAL* A TO Z AR. *AMIR* „VELITEL“, PO NĚMŽ VE SLOŽENINÁCH NÁSLEDUJE ČLEN *AL-* (*AMĪR AL-MĀ'* „VELITEL LOŽSTVA“, *AMĪR AL-BAḤR* „VELITEL VOD“).³

Fonetická analýza: Původní tvar byl *amīr al-baḥr*. Při přejímce došlo k elipse „*baḥr*“ a zůstal určitý člen následujícího slova, který zde byl užít k vytvoření genitivní konstrukce. Finální tvar tedy byl *amīr al*. V it. došlo k asimilaci v místě tvoření, tedy *ammiral* z tvaru, který vznikl pod vlivem latinského *admirāre*. Následkem toho došlo také k prodloužení délky nízké střední samohlásky *-ā-* > *-a-*. V češ. zůstal tvar slova *admirāl*, a to pod vlivem lat. a jazyků, z nichž byl přejat.

Časové zařazení: Slovo se vyskytovalo v lat. v období již před 12. stol. (nebylo možné blíže určit dobu přejímky) a tento tvar slova ovlivnil podobu přejatého slova při jeho vypůjčení do it. Tvar byl užíván v tehdy normandské Sicílii (ATILF). Odtud byl okolo roku 1100 přejat do fr. (ibid..) a v it. se vyskytuje již v druhé polovině 11. stol. (MAURO a MENCINI). Přesto je slovo doloženo až od 1294 v it. (MAURO a MENCINI). V něm. existují záznamy tohoto slova již v období mezi 9. a 12. stol. (SEEBOLD, PFEIFER), a odtud bylo přejato češ.

Trasa: Ze Sicílie a Janova se slovo rozšířilo a dostalo se do Německa, Francie a nakonec i do Čech.⁴

² Původní latinský význam je „žasnout“, *admirabilis* „podivuhodný“.

³ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Leda 2001. Slova citována z tohoto zdroje budou dále psána malými kapitálkami. Při analýze slov, které v tomto slovníku nebyly uvedeny, budou pouze vstupní hesla malými kapitálkami.

⁴ Do německého jazyka se toto slovo dostalo v 9. (SEEBOLD) nebo 12. století (PFEIFER) a mělo význam „místodržící dobytých území“. Tento význam začal putovat ze Sicílie, kde měl tvar *amiratus*, což znamenalo „velitel flotil“. Římskoněmecký král Friedrich II. tento titul zavedl v roce 1239. Tehdy vyslal Ludvík IX. francouzskou flotilu do Janova. Jelikož většina jeho admirálů byla z Janova, začalo se užívání výrazu šířit právě odtud, a takto se dostalo do Francie. Z Francie přešlo slovo do něm. a odkud bylo později přejato do češ. (SEEBOLD).

ar.	it.	lat.	šp.	fr.	něm.	čes.
amīral	ammiraglio	admiral	almirante	amiral	Admiral	admirál

Morfologie: Slovo bylo v ar. podstatné jméno mužského rodu a bylo součástí genitivní konstrukce.

V této konstrukci bylo slovo *amīr* určované a *albahr* určující. Druhá část slova byla elidována a zůstal z ní určitý člen *al-*. Ve zmíněné podobě přešlo slovo do ostatních jazyků jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Původní význam byl „princ moří“ (překlad z Lokotsche) anebo také „místodržící dobytých území“ (ibid.). Až později došlo k zúžení významu na „velitel válečného loďstva“ (*Slovník spisovné češtiny*). ATILF přitom uvádí, že význam nevznikl ani z jednoho z těchto tvarů, nýbrž ze spojení slov *amīr 'al'āli* „vysoce postavený vůdce“. Moderní význam slova je ale ve všech jazycích stejný a týká se oblasti loďstva.

Odvozeniny: admirálsubs. , admiralitasubs. , admirálský adj.

- **ALBATROS:** „VELKÝ MOŘSKÝ PTÁK“. Z ANGLICKÉHO *ALBATROSS*, COŽ JE ZKOMOLENINA ZE ŠP. ČI PORT. *ALCATRAZ* (POD VLIVEM LAT. *ALBUS* „BÍLÝ“). SLOVO, OZNAČUJÍCÍ PŮVODNĚ DRUH PELIKÁNA, JE JISTĚ Z AR., JEHO VÝKLAD VŠAK NENÍ JEDNOZNAČNÝ (REJZEK).

Fonetická analýza: Existují dvě možnosti pro odvození tohoto slova. Buď od šp./port. *alcatraz* „pelikán“, které je přejaté z ar. *al-ġattās* „orel mořský“ (Online Etymology Dictionary), nebo z port. *alcatruz* „vědro od vodního mlýna“ (ibid.), které je opět odvození z ar., a to ze slova *al-qādūs* „vodonosič“. Obě formy byly ovlivněny lat. tvarem *albus* „bílý“.

V prvním případě došlo ke změně $\dot{g} > g > /k/$ a ke ztrátě emfáze $-tt- > -tt-$ a dále k dissimilaci $-tt- > -tr-$.

Dlouhá nízká střední samohláska byla zkrácena $-\bar{a}- > -a-$ a koncová souhláska získala znělost $-s- > -z-$.

Tento tvar (*alcatraz*) se pak přiklonil k lat. *albus* a vznikl tvar *albatros*.

V druhém případě došlo ke změně uvuláry na veláru $-q- > /k/$, zkrácení dlouhé samohlásky $-\bar{a}- > -a-$, ztrátě znělosti předoalveolární souhlásky $-d- > -t-$ a k dalšímu zkrácení samohlásky, tentokrát zadní vysoké $-\bar{u}- > -u-$. Koncová souhláska *i* zde získala znělost při přejímce $-s > -z$. Zde došlo k vložení souhlásky $-r-$ a dále k přiklonění k lat. *albus*.

Časové zařazení: V angl. je slovo doloženo od r. 1681 (ODEE). V it. je doloženo od r. 1588 (MAURO A MANCINI) a ve fr. se vyskytuje již od 17. stol. (GAMILLSCHEG). V něm. nebylo možné určit období přejímky.

Trasa: Z ar. přešlo slovo do šp. a port., odkud bylo dále přejato do fr., něm., a poté do češ. Seebold uvádí, že slovo přešlo do něm. z vulgární holandštiny *albtaros/albatross*, do které bylo přejato ze šp.-port. *alc/gatraz*, odvozeného od ar. *al-ġattās* „potápěč“. Pochyby o původu ar. názvu jsou tu proto, že tento pták pochází z oblasti Latinské Ameriky. A z tohoto důvodu je tu snaha odvodit význam od latinského *albus*.⁵

ar.	port./šp.	fr.	něm.	češ.
al-ġattās	alगतross/alcatraz	albatros	Albatros	albatros
alqādūs				

⁵ Kiesler spekuluje o tom, že původní tvar je *qādūs* „vědro na nabírání vody“. Tvrdí, že slovo přešlo do port. jako *alcatruz* a dále do šp. *arcaduz*. SALLOUM a PETERS uvádí původ slova z *alqādūs*, což znamená „vědro od vodního mlýna“. Podle nich je možné, že slovo vzniklo stejným způsobem jako byl pelikán pojmenován *saqā'* „nosič vody“.

Morfologie: Obě slova jsou v ar. substantivum mužského rodu a do ostatních jazyků přešly v této formě.

Původně má slovo *al-ğattās* v ar. tvar aktivního participia III. kmene, který označuje intenzitu. Je odvozeno od kořene *ğatasa* „potápět se“. Druhý tvar, *al-qādūs*, je snad odvozen od ř. slova *kados* „váza“ (Online Etymology Dictionary).

Sémantika: Sémantický význam v ar. značí osobu, která se potápí.⁶ Zde došlo k metonymii na základě způsobové souvislosti a to již v ar. Dnes se termínu užívá k označení ptáka; „velký světle zbarvený mořský pták“. Online Etymology Dictionary uvádí, že angličtí námořníci se zasloužili o užití slova k označení tohoto ptáka. Původně toto slovo označovalo pelikána i mořského orla.

- **ALGEBRA:** „NAUKA O ŘEŠENÍ ROVNIC“, *ALGEBRAICKÝ*. ZE STŘ. LAT. *ALGEBRA* A TO Z AR. *AL-ĠABR*, DOSLOVA „ZNOVUSPOJENÍ ODDĚLENÝCH ČÁSTÍ“ Z AR. *ĠABARA* „ZNOVU SPOJOVAT“. POPRVÉ POUŽITO AR. MATEMATIKY V 9. STOL. (REJZEK).

Fonetická analýza: Původní arabské znění je *al-ğabr*, se znělou palatální plozívou (WATSON, Janet. *The Phonology and Morphology of Arabic*, 2002), a do lat. přešlo jako znělá plozivní velára. Je možné předpokládat, že k tomuto posunu v místě artikulace došlo kvůli přejímce varianty z ar. dialektu užívajícího veláru. Nízká střední samohláska *-a-* se změnila na přední středové *-e-*. Koncové *-a-* je nejspíše latinská koncovka *-a*, tedy koncovka feminin nebo pl. neuter. Češ. slovo přejala z lat. beze změn.

Časové zařazení: Slovo se dostalo do stř. lat. ve tvaru *algebra* a z lat. přešlo do ostatních jazyků. Do německého jazyka se toto slovo dostalo v 15. stol (SEEBOLD). Do češ. bylo slovo přejato asi z lat.

Trasa: Z ar. bylo slovo vypůjčeno do lat., přes kterou došlo k jeho rozšíření do ostatních jazyků.

⁶ Anebo „vědro plné vody“, což v obou případech má něco společného s vodou.

ar.	lat.	it.	fr.	šp.	něm.	češ.
al-ğabr	algebra	algebra	algèbr	álgebra	Algebra	algebra

Morfologie: *al-ğabr* je původně infinitiv (mašdar). Slovo bylo přejato jako substantivum ve tvaru feminina i s členem. Koncovka *-a* je, jak již bylo řečeno, nejspíše lat. koncovka jednotného čísla feminina.

Sémantika: Slovo *al-ğabr* je infinitiv (mašdar) slovesa *ğabara*, tedy „spravit, znovu stmelit“ (LOKOTSCH). Slovo použil arabský matematik Al-Chórezmí v 9. století v jeho knize *'ilm Al-ğabr Walmuqābala*, a znamenalo „redukce a komparace“ (PFEIFER). Mašdar slova označoval matematickou operaci, a takto bylo přeneseno i do ostatních jazyků, tedy v jeho užším významu. Ovšem původní význam byl aplikován na urovnání kostí v zastaralém termínu *algerba chirurgica* (SALLOUM a PETERS).

Odvozeniny: algebra subs., algebraismus subs., algebraický adj.

- **ALGORITMUS:** „ÚČELNĚ VOLENÝ POSTUP VÝPOČTU“. ZE STŘ.LAT. *ALGORISMUS* (S PŘIKLONĚNÍM K Ř. *ARITHMÓS* „ČÍSLO, POČET“) A TO OD JMÉNA ARABSKÉHO MATEMATIKA AL-HAVARIZMIHO (9. STOL.).

Fonetická analýza: Původní frikativní velára *-x-* přešla ve znělou explozívu *-g-*. Koncovka *-ismus/-itmus* latinských sufixů se většinou užívá v češ. k tvorbě slova s významem „prvek charakteristický pro tento jazyk: anglicismus,...“ (Mluvnice, 135). Zde se forma tohoto sufixu shoduje s tvarem slova *alxōrizmi* a byla také ovlivněna ř. slovem *arithmos* „číslo“ (Online Etymology Dictionary). Při této přejímce došlo ke změně glidy *-w-* ve spojení se samohláskou *-a-* na monoftong *-ō-*. Později byla samohláška zkrácena na *-o-* příkloněním k ř. *arithmos*. Odtud také pochází tvar ve fr. (ATILF) a češ. s přední alveolárou.

Časové zařazení: Z ar. do lat. přešel výraz přibližně v 9. stol. a později do dalších jazyků.

Trasa: Slovo bylo přejato z ar. do lat., a pak do dalších evropských jazyků. Lze předpokládat, že do češ. bylo slovo přejato v období blízkém tomu, ve kterém bylo přejato do jiných evropských jazyků.

ar.	lat.	něm.	češ.
Alxawārizmiy	algorismos	Algorithmus	algorithmus

Morfologie: Slovo se skládá z ar. určitého členu *al-* a adjektivního tvaru pro odvození substantiv od adjektiv maskulin. Nicméně slovo má platnost substantiva a adjektivum se tvoří pomocí sufixu *-iský* s alternací *-c*. Tohoto sufixu se užívá při tvoření adjektiv se vztahem k místu (*Příruční mluvnice češtiny*: 167).

Sémantika: Z vlastního jména⁷ se vyvinul přívlastek, a z něho poté označení matematické operace. Tedy došlo k metonymii na základě věcných souvislostí. Význam je v přejatých jazycích, přes které toto slovo putovalo, podobný.

Odvozeniny: algorithmus subs., algoritnický adj.

- **ALCHYMIE, ALCHYMISTA:** ZE STŘ.LAT. SLOVA *ALCHIMIA* PŘES ŠPAŇELSKÉ *ALQUIMIA* Z ARABSKÉHO *AL-KĪMIYĀ* „KÁMEN MUDRCŮ“. ARABSKÉ SLOVO JE ASI Z ŘECKÉHO *CHYMEÍA* „MÍŠENÍ, ZPRACOVÁNÍ KOVŮ“ (REJZEK).

Kiesler uvádí, že slovo bylo nejspíše z ř. přejato do syrštiny, a odtud se dostalo do ar. Z ar. přešlo do lat. *alchimia*. Proto je možné tvrdit, že došlo k několikerému převzetí. Oproti tomu vysvětluje Online

⁷ Al-Chórizmi se takto jmenoval podle města Chórezm, dnes místo mezi Uzbekistánem a Turkmenistánem. Khavarizmiy je přídavné jméno neboli nisbe od Abu Ğa'far Maḥmūd Ibn Mūsá Al-Chórizmi. Jeho kniha byla v 9. stol. přeložena do lat. jako **Liber algorismi de practica arismetice** (SEEBOLD). Do německého jazyka přešlo slovo s písmeny *th*; *Algorithmus* pod vlivem ř. *arithmós*

Etymology Dictionary přejímku z ř. *khymatos* „to, co je lité“ od *khein* „lít“ a *khymos* „džus, šťáva, míza“ anebo také od starého jména Egypta *Khemia* „země černé půdy“⁸.

Fonetická analýza: Koncová glottální hláska -' - odpadla a dlouhý vokál -ī- ztratil na kvantitě a stal se tedy -i-. Koncové přední středové -e- je důsledkem koncovky -ie, typické pro přejatá lat.-ř. slova (většinou názvy vlastností). Tvar slova byl podroben jazykovým změnám jazyka-příjemce (zde češ.), proto bylo původní -i- změněno na -y-.

Časové zařazení: Z lat. bylo slovo přejato do šp. asi v roce 1250 (KIESLER) ve tvaru *alquimia* a do it. někdy před rokem 1257 ve tvaru *alchimia*. V angl. je doloženo od roku 1363 a do port. přešlo až v 16. stol. Do německého jazyka se slovo dostalo ze staré fr. *alkimie/alquemie*, což napovídá tomu, že do češ. bylo nejspíše přejato přes jiný jazyk než německý; tedy jakožto kulturní výpůjčka během středověku z lat., kdy byl termín nejvíce užíván.

Trasa: Lat. přejala slovo z ar. a takto ho mohla předat do germánských, slovanských a románských jazyků, ve kterých se slovo vyskytuje.

ar.	lat.	šp.	it.	angl.	češ.
alkīmiyā'	alchimia	alquimia	alchimia	alchemy	alchymie
fr.	něm.				
alkimie/alquemie	Alchemie				

⁸ Stejný zdroj podává důkazy o tom, že řeční vědci užívali výrazu ve farmaceutické chemii. Jelikož alexandrijští chemici byli známější, došlo asi k asociaci slova se starým názvem Egypta.

Morfologie: Toto slovo je opět jedno ze slov, které v sobě mají ar. určitý člen *al-*. Výraz je substantivum s arabským ženským sufixem *-ā'*. Do češ. přešlo jako substantivum a též jako femininum se sufixem *-ie*.

Sémantika: Jak bylo naznačeno výše, byl význam slova asociován buď s místním názvem Egypta anebo s ř. výrazem pro označení šťávy. V ar. neslo slovo význam „chemická filozofie, která se snaží o proměnu kovů ve zlato, o získání všeléku a elixíru života“⁹. Již v ar. tedy došlo k metonymii.

Odvozeniny: alchymista subs. m., alchymický adj.

- **ALKALICKÝ:** „ZÁSADITÝ, ALKALOID“. ČESKY *ALKÁLIE* „ZÁSADA“ JE ZE STŘLAT. *ALCALIA* „POTAŠ“ A TO Z ARABSKÉHO *AL-QALÍ*, DOSLOVA „VYLOUHOVANÝ“ A TO Z *QALĀ* „VAŘIT V HRNCI“.

Fonetická analýza: Typická změna konsonantu v přejatých slovech z ar. je změna uvulární znělé explozivny *q-* na neznělou veláru *k-*. Koncový semivokál *-y-* byl pozměněn na vokál *-i-*.

Časové zařazení: Zdá se, že slovo přešlo do evropských jazyků někdy před 15. století a šířilo se dál jako slovo vědecké terminologie. Do něm. přešlo na počátku 16. stol.¹⁰ ze středolat. *alkali/alcalia* (PFEIFER). Do lat. přešel tento termín z ar. *qali*, které znamená „smažit“ (LANE, KAZIMIRSKI). V angl. je doloženo od roku 1386 (SALLOUM a PETERS) a ve fr. od r. 1363 (ATILF).

Trasa: Seebold tvrdí, že slovo bylo nejdříve přejato do šp., dále do fr. a do něm. Odtud se snad dostalo do češ. anebo bylo do češ. přejato již z lat.

ar.	lat.	šp.	fr.	něm.	češ.
al-qaly	alkali(raně lat.)/alcalia	álcali	alcali	Alkali	alkálie

⁹ <http://www.bartleby.com/61/34/A0183400.html>, 8.9.2006.

¹⁰ Seebold uvádí, že slovo bylo přejato v 15. stol.

Morfologie: Jako spousta arabských výpůjček obsahuje výraz určitý člen *al-*. Původem je to *mašdar* a do češ. a dalších jazyků přešlo jako substantivum se sufixem *-oid* nebo také *-ie* užitě pro odvození substantiv názvů vlastností lat.-ř. slov. Dále se vyskytuje jako adjektivum s příponou *-ský* a alternací *-s-* na *-c-*.

Sémantika: Původně slovo označovalo metodu získání potaše vylouhováním. Je možné, že se tímto způsobem získávaly i jiné látky. Význam ar. slova byl konkretizován ze „smažení“ k „procesu získávání potaše a dalších látek“. Později byl význam slova zúžen na *zásada*. K posunu významu, pod kterým je slovo dnes známo, došlo v 17. stol. vlivem J.B. Helmonta (SEEBOLD).

Odvozeniny: alkalický adj., alkalicky adv.

- **ALKOHOL:** ZE STŘLAT. *ALCOHOL A TO Z AR. AL-KUḤL* (ŠP.-AR. VARIANTA *AL-KUḤUL*). PŮVODNÍ VÝZNAM BYL „ANTIMON“, „JEMNÝ ANTIMONOVÝ PRÁŠEK SLOUŽÍCÍ K ČERNĚNÍ OČÍ“. POZDĚJI V ALCHYMIÍ „JAKÁKOLI LÁTKA ZÍSKANÁ DESTILACÍ ČI SUBLIMACÍ“. V 16. STOL. JE DOLOŽEN TERMÍN *ALCOHOL VINI* „VINNÝ EXTRAKT“, ODTUD DNEŠNÍ ROZŠÍŘENÝ VÝZNAM.

Fonetická analýza: První samohláska se změnila z vysokého zadního *-u-* na středové zadní *-o-*. Dále se faryngála změnila na šumovou frikativu laryngální *-ḥ-> -h-*. Následující samohláska *-u-* se také stala středovou zadní *-o-*.

Trasa: Z ar. přešlo slovo do šp. a tedy i lat. ve tvaru *alcohol*. Odtud se dostalo do ostatních jazyků.

Původ tohoto termínu sahá až k akkadskému *guxlu* (KIESLER).

ar.	lat./šp.	něm.	češ.
alkuḥul	alcohol	Alkohol	alkohol

Morfologie: Na začátku je určitý člen *al-*, jinak je to podstatné jméno mužského rodu a to nomen unitatis. V češ. je to podstatné jméno látkové též rodu mužského a z hlediska čísla je to singulare tantum.

Sémantika: *Kuhl* byl původně prášek, jímž si Arabové zdobili oči (Online Etymology Dictionary). Staří Arabové, jak ženy tak muži, ho používali k ozdobě očí, jelikož se věřilo, že má blahodárné účinky na zrak. Ke změně významu (hlavně v angl.) z prášku na destilovanou látku došlo v r. 1672 (Online Etymology Dictionary). Do lat. a evropských jazyků se dostal termín *alcohol vini*, ve významu „essence vína“. Odtud byl význam přenesen na další opojné nápoje. V 19. stol. bylo objeveno více druhů alkoholu, čímž se rozšířilo užití slova a došlo ke generalizaci významu.

Odvozeniny: alkoholik subs., alkoholický adj., alkoholismus subs.

- **ALKOVNA:** „PŘÍSTĚNEK BEZ OKEN“. PŘES NĚM. *ALKOVEN* Z FR. *ALCÔVE* A TO PŘES ŠP. *ALCOBA* Z AR. *AL-QUBBA* „PŘÍSTĚNEK, KLENUTÁ MÍSTNOST“.

Fonetická analýza: Zde došlo ke změně uvulární znělé explozivní *-q-* na neznělou veláru *-k-* a ke změně explozivní bilabiály *-b-* na frikativní labiodentálu *-v-*. Tyto změny jsou běžně doloženy v románských jazycích (KIESLER). Geminace byla odstraněna *-bb-* > *-b-* > *-v-*.

Časové zařazení: Ve šp. je slovo doloženo od 13. stol. (Corpus del Español). Ve fr. až od r. 1202 (ATILF) a v angl. od 1676 (Online Etymology Dictionary). Pfeifer zmiňuje 18. stol. jako období, ve kterém bylo slovo přejato do něm.

Trasa: Zpočátku přešlo slovo z ar. do it. *al-qubba* > *alcova/cuba*, a odtud se rozšířilo do iberorománských jazyků (KIESLER)¹¹. Tento tvar v it. dal podnět ke vzniku port. a šp. *cūpula* (1706), dále i něm. *Kuppel*. To vše vlivem lat. *cūpa*. Další trasa, přes kterou bylo slovo přejato, je ze šp. *alcoba*. Odtud slovo převzala fr. *alcôve*, od které ho přejala něm. *Alkoven* okolo r. 1700. Tvar *alkoven* vznikl vlivem flexe (PFEIFER). U českého tvaru *kaple*, které by mohlo být etymologicky shodné, se uvádí původ sice z něm., ale na základě stř. lat. *cappa* „kapuce, plášť“, podle místa v Tours, kde byl uložen plášť sv.

¹¹ Dle Kieslera lze i spekulovat o původu tohoto slova v perském *gunbed*.

Martina. Později tam byla zřízena modlitební místnost, což by mohlo podpořit domněnku o stejném původu slova jako *alkovna*.

arab.	šp./it.	fr.	něm.	češ.
al-qubba	alcoba(cūpula)/cuba	alcôve	Alkoven/Kappel	alkovna

Morfologie: Mimo určitého členu pozorujeme přiřazení českého suffixu *-na*, užitého k odvození názvů uzavřených prostorů. Slovo v ar. pochází z kořene *q b b* „být křivý, klenutý“ (Online Etymology Dictionary), z něhož bylo vytvořeno podstatné jméno *qubba* „klenba“¹².

Sémantika: Zde došlo při přejímce k záměně části s celkem, tedy k synekdoše.

- **ALMANACH:** „ROČENKA“. PŘES NĚM. ALMANACH ZE STŘLAT. *ALMANACHUS* A TO ASI ZE ŠP.-AR. *AL-MANÁH*, „DRUH KALENDÁŘE“. DÁLE SE HLEDÁ SOUVISLOST S POZDNE Ř. IZOLOVANÝM *ALMENICHIAKÁ* „KALENDÁŘE (PL.)“, SOUVISEJÍCÍ S Ř. *MÉN* „MĚSÍC“, ALE CELKOVĚ JE ETYMOLOGIE SLOVA NEPŘÍLIŠ JASNÁ. Místo, z kterého se toto slovo rozšířilo, bylo arabské Španělsko. Tvar *almanac* je doložen též v raně lat., kam byl přejat z ar. *al-manāx*, etymologický doklad však chybí.¹³

Fonetická analýza: Slovo bylo přejato zcela beze změn, i když nastala změna v kvalitě samohlásky *--a-*, která je v ar. otevřenější než v češ. Souhláska *-x-* je v ar. spíše uvulární, kdežto v češ. je velární.

Časové zařazení: Nejprve se tvar objevuje ve 13. stol. ve fr., poté v it. ve 14. stol. Až později v roce 1410 je doloženo ve šp. a v 1426 ve vlámštině (PFEIFER). V 16. stol. bylo přejato do něm. a někdy v té době do češ.

Trasa: Z ar. bylo přejato do fr., šp. a it. Ze šp. se slovo dostalo do vlám. a odtud do něm. Z něm. pak vedla cesta k češ.

¹² <http://www.bartleby.com/61/49/A0184900.html>, 8.9.2006.

¹³ V ODEE je uvedena možnost přejímky z řeckého slova *almenikhiakā*, které obsahuje jména vladařů „Lords of the Ascendant“. Formální stránka to ale vylučuje

ar.	fr./šp./it.	vlám.	něm.	češ.
almanāx	Almanach/ almanaque/ almanacco	almanag/almanak	Almanach	almanach

Morfologie: Slovo nemá ar. kořen, lze tedy těžko určit jeho tvar. Zcela jistě obsahuje určitý člen. Ve všech jazycích je slovo podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Původ lze také vystopovat až ze syr. *l.manḥai* „příští rok“ (ATILF), které bylo přejato do ar. a byl mu přiřazen určitý člen *al-*. Z astronomického a meteorologického kalendáře byl význam slova v ar. rozšířen na „podnebí“. V jazycích, které slovo přejaly, nabylo slovo významu ročenky, došlo tedy k metonymii. *Almanax* prý také pochází ze slovesa „klečet“ a poukazuje na místo, kde odpočívají velbloudi. Slovo také nese význam „tábor“ a „počasí“ (SALLOUM a PETERS).

- **AMALGÁM:** „SLITINA KOVU S RTUTÍ“, *AMALGÁMOVÝ*. ZE STŘ. LAT. *AMALGAMA*, JEHOŽ DALŠÍ SOUVISLOSTI NEJSOU JASNÉ. PŮVOD SE HLEDÁ PŘEDEVŠÍM V AR., PŘEDLOHA VŠAK NENÍ JISTÁ (*AL-MULĚAM*, PRÝ TV., '*AMAL AL- ĚAMĀ'A* „PROVEDENÍ SLOUČENÍ“), PŘÍP. I V Ř. *MĀLAGMA* „ZMĚKČUJÍCÍ PROSTŘEDEK“ OD *MALĀSSÓ* „ZMĚKČUJI“.

Pfeifer uvádí původ této přejímky z ar. '*amal al- ěamā'a* „práce spolku“. Později došlo k přesunu významu na „dolování kovů (stříbra, zlata atd.)“. Salloum a Peters oproti tomu uvádí původ ze slovesa *alĝama* „amalgamovat, slitina s rtutí“. Arabský původ tohoto slova byl dokázán poté, co byl výraz nalezen v jednom starém spise o alchymii. V šedesátých letech 20. stol. vydala Irácká akademie ar. jazyka (Iraqi Academy of Arabic Language) článek o tomto tématu (SALLOUM a PETERS).

- **Fonetická analýza:** Vycházíme-li z předpokladu Seebolda a dalších, že slovo pochází z '*amal al- ěamā'a*', pak byla faryngála na počátku slova nahrazena glottální hláskou a vokálem -' > -'a-. Jelikož je

přejatý tvar slova s -g-, je možné předpokládat, že tvar v ar. byl s velární znělou -g- a ne s palatální plovivou -ǵ-. Předchozí sluneční souhláska by totiž způsobila asimilaci s určitým členem *alǵ-* > *-aǵǵ-*. Koncové *-al* ze slova *'amal* ve spojení s následujícím určitým členem tvořilo duplikovanou slabiku *amalalgamā'a*, proto nejspíše došlo ke zjednodušení a tedy vynechání jednoho *-al*. Poslední slabika slova *ǵ/gamā'a* obsahuje laryngálu -' , po které následuje nízká centrální samohláska *-a-*. Indoevropské jazyky většinou nahrazují faryngálu glottální hláskou, která se na konci slov vypouští; došlo tedy k jejímu vypuštění. Došlo tedy k apokopě celé koncové slabiky a zbyla dlouhá samohláska *-ā-*, která byla zkrácena na *-a-*. V lat. byl tvar *amalgama* (Online Etymology Dictionary), a v období od 16. do 19. stol. je doložen tvar *Amalgama* v něm. (PFEIFER). Časem došlo k apokopě i této koncové samohlásky. V češ. se tvar *amalgama* vyskytuje ve významu „plomba“, což poukazuje na rederivaci, kdy existují v jazyce dvě formy jednoho slova.

Druhá možnost je ze slovesa *alǵama*, ve kterém při převzetí došlo ke změně *-ǵ-* > *-g-*. Dále lze předpokládat, že došlo k epentezi slabiky *-ma-*, pro ulehčení výslovnosti. Anebo se přiklonilo k řeckému *málagma* „změkčující prostředek“, kde byla vložena slabika *-ma-* (Online Etymology Dictionary).

Časové zařazení: Slovo se v iberorománských, germánských a slovanských jazycích začalo šířit okolo 16. stol. Ve šp. je slovo doloženo od 18. stol. (Corpus del Español). Ve fr. od r. 1431 (ATILF) a v angl. je doloženo od r. 1471.

Trasa: Nejdříve si slovo vypůjčila stf.lat., z ní bylo slovo přejato do češ.

ar.	lat.	češ.
'amal al- ǵamā'a	amalgama	amalgam(a)
alǵama		

Morfologie: V prvním případě bylo z ar. jmenné věty vytvořeno kompozitum konatelského jména pomocí fúze. Slovo je podstatné jméno rodu mužského. V druhém případě bylo vytvořeno sloveso *alġama* „zlato a jemu podobné kovy: smísit s rtutí“¹⁴ podle IV. kmene *af' ala*, který nese význam kauzativa, faktitiva anebo poukazuje na intransitivitu. Z tohoto tvaru bylo vytvořeno přičestí trpné *mulġam* „smíšený s rtutí“.

Sémantika: Původní význam *amal al- ġamā 'a* byl „práce skupiny“ anebo v případě *mulġama* „smíšený s rtutí“. Později došlo k posunu významu na „zpracování/vydolování kovů“. V moderním slova smyslu nese význam „slitina kovu se rtutí“. Existuje též tvar *amalgama*, který znamená „plomba“.

Odvozeniny: amalgámový adj.

- **ANILIN:** „BEZBARVÁ KAPALINA K VÝROBĚ BAREV, LÉKŮ APOD.“ UMĚLE KOLEM R. 1840 OD PORT. *ANIL* „INDIGOVNÍK“ (ZÍSKÁVAL SE DESTILACÍ INDIGA) Z AR. *AN-NĪL* PŘES PER. ZE STI. *NĪLA* „TMAVĚ MODRÝ“.

Tato látka byla poprvé připravena suchou destilací v roce 1826, poté ji v roce 1840 J.C. Fritzsche získal destilací indiga a draselného louhu.

Fonetická analýza: Ubylo na kvantitě *-n-*, které bylo původně zdvojené vlivem ar. určitého členu *an-nīl* a do port. bylo již přežato jako *anil*¹⁵. Navíc došlo ke zkrácení délky vokálu *-ī-* > *-i-*. Koncovku *-in* vysvětlují různí autoři různě. Kiesler tvrdí, že koncovka *-in* přišla z fr. ablativu *aniline*. Kdežto Seebold pouze poukazuje na to, že sufix *-in* se užívá k označení chemických látek (např. *heroin*).

Časové zařazení: V moderním významu se slovo dostalo do Evropy v 19. stol. V angl. je doloženo od r. 1850 (Online Etymology Dictionary), ve fr. od r. 1855 (ATILF). Přesto uvádí Gamillscheg 16. stol. jako období přejímky. Ve šp. se tvar *anillo(s)* vyskytuje již od 13. stol. (Corpus del Español). Do něm. bylo slovo přežato v 19. stol. (SEEBOLD). Není známo, kdy bylo slovo přežato ze sanskrtu do per. a poté do ar.

¹⁴ <http://lexicons.sakhr.com/openme.asp?fileurl=/html/1058749.html>, 9.9.2006.

¹⁵ Kiesler dokládá změnu *-nn-* > *-n-* již v port.

Trasa: Kořeny tohoto výrazu lze vystopovat až v sanskrtském *nīlas* „černý“ (KIESLER). Do šp. a port. přešlo z ar. *an-nīl* (název řeky). Z port. bylo slovo přejato do fr. ve tvaru *anil*, a odtud se dále rozšířilo do angl. a něm. Mezi posledními ho pak přejala češ.

ar.	port.	fr.	něm.	češ.
annīl	anil	aniline	Anilin	anilin

Morfologie: Zde opět pozorujeme určitý členu *al-*, který je skrytý ve zbylé samohlásce *a-*. Slovo je podstatné jméno mužského rodu a má navíc sufix *-in*, který pochází z lat. a je užíván u chemických látek¹⁶.

Sémantika: Význam byl metonymií změněn z prvotního významu „černý, tmavěmodrý“ na místní jméno řeky a také na „keř indiga“. Později v 19. stol. bylo toto slovo použito pro označení chemické látky. Slovo *anilína* má v češ. význam „barviva“.

- **ANTIMON:** „DRUH KŘEHKÉHO KOVU“. ZE STŘ.LAT. *ANTIMONIUM* A TO NEJSPÍŠ Z NĚJAKÉHO AR. ZÁKLADU S ČLENEM *AL-*.

Původ tvaru je velmi nejistý, jelikož ho různí autoři interpretují jinak. Rejzek tvrdí, že je v tomto tvaru zahrnut arabský určitý člen *al-*. Na druhou stranu Seebold uvádí, že původ slova je nejasný. Spekuluje se o pozdně řeckém původu *anthemōnion*, které se dříve nazývalo *stibium* (lat.) *nebo stībi/stimmi* (ř.). Slovem byla míněna „látka, která se užívá pro ozdobu očí“. Později (okolo 18. stol.) došlo k vymezení významu na „olova“, ale i jiné kovy a minerály. Po různých chemických analýzách v 18. stol. byl význam omezen pouze na zmíněný prvek. Ve stejné době došlo k odtržení koncovky.¹⁷ Salloum a Peters

¹⁶ <http://www.bartleby.com/61/80/I0118000.html>, 9.9.2006.

¹⁷ Lokotsch uvádí, že výraz je ar. původu z *itmīd*, a to pochází z koptského *stim* nebo st. egypt. *sdm*. Odtud prý bylo přejato do lat. jako *stibium*, které bylo silně zkomoleno pod vlivem ar. vokalizace *utmud*.

odvozují původ slova od *al-uṭmud*, který se používá při výrobě antimonu. Proto se zde vychází od tohoto původu.

Fonetická analýza: Při přejímce do lat. došlo nejspíše k připodobnění první části k lat. sufixu *anti-*.

Došlo tedy ke změně *-l-* > *-n-* a také ke změně interdentalní souhlásky na předoalveolární *-ṭ-* > *-t-*. Zde došlo asi k metatezi *aniṭmud* > *antimud*. Navíc bylo *-u-* změněno na středové zadní *-o-* a předoalveolární znělé *-d-* bylo změněno na *-n-*. K vzniklé formě byla přidána lat. koncovka *-ium*, která v češ. odpadla.

Časové zařazení: Slovo je v lat. doloženo již od 11. stol. a v angl. od 1477 (Online Etymology Dictionary). Ve fr. je tvar doložen nejdříve v r. 1612 (ATILF) a ve šp. od 15. stol.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do lat. (možná skrz ř.), a odtud do ostatních jazyků.

ar.	lat.	fr.	šp.	češ.
al'uṭmud	antimonium	antimoine	antimonio	antimon

Morfologie: Slovo asi pochází z kořene *ṭ m d*, z kterého pochází sloveso *ṭamada* „o vodě: snížilo se její množství, o muži: ztloustnul“¹⁸ Podstat. jméno *al'uṭmud* je mužského rodu.

Sémantika: *al'uṭmud* nese význam „kámen, kterým se zdobí oči černou barvou, anebo také součást antimonu“ (ibid.). Při přejímce došlo k synekdoše.

- **ARAK:** „LIHOVINA Z RÝŽE“. PŘES FR. *ARAC* Z AR. *ARAQ* „ŠTÁVA Z DATLÍ, LIHOVÝ NÁPOJ“.

Fonetická analýza: Faryngála - ' - byla nahrazena glottálním závěrem. Zadopatrová uvulára *-q* se změnila v neznělou veláru *-k* posunutím místa artikulace.

¹⁸ Citace z *Lisān Al'arab a Alwasīt* z http://lexicons.sakhr.com/idrisidic_1.asp?Sub=%cb%e3%cf, 9.9.2006.

Časové zařazení: Bylo obtížné nalézt doklady o době přejímky tohoto slova, ale přejímka do fr. je doložena v r. 1555¹⁹. Ve šp. se slovo objevuje pod tvarem *aracho* od 13. stol. (Corpus del Español) a v angl. je doložen od 1602 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Lze předpokládat dvě cesty, jimiž se slovo dostalo do Evropy. Původem je arabské slovo *'araq*, které označuje „alkoholický nápoj zpracovaný z datlí svařováním“. *'araq* doslova znamená „pot“. Tohoto výrazu se užívá ve východní Indii k označení „silného nápoje z rýže, cukru a kokosových ořechů“. Odtud se během rozšiřování evropských kolonií dostalo z Malajského souostroví. Nicméně do iberorománských jazyků se slovo dostalo nejspíše z ar. jazyka (LOKOTSCH), a to z ar. přídavného jména *'araqiyy*, odkud pochází i fr. *riquiriqui* „kořalka, pálenka“. Existují i jiné tvary, jakými jsou *arak* a *rachje* (HERZ). V tur. je též slovo *raki*, které se do rum. dostalo jako *rachiu*, *rachier*, *rachierie*. Odtud bylo slovo přejato do fr. a dále i do češ.

ar.	šp.	fr.	češ.
'araq	aracho	arak(ck)	arak

Morfologie: Slovesné substantivum mužského rodu bylo přejato beze změn rodu, čísla i třídy.

Sémantika: Od významu „pot“ byl význam metonymií přenesen na „pálenku“ nebo „alkoholický slazený nápoj, vyráběný v Iráku a Egyptě z datlí a v Syropalestině z hroznového vína“²⁰. Ani časem ani výpůjčkami do různých jazyků se tento význam nezměnil.

¹⁹ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/search.exe?40;s=2790860760;cat=0;m=arack>; 23.8.2006.

²⁰ <http://lexicons.sakhr.com/openme.asp?fileurl=/html/1073598.html>, 9.9.2006.

- **ARTYČOK:** „DRUH ZELENINY“. ZE SEVERO IT. *ARTICIOCCO* ASI PŘES STARŠÍ ŠP. *ALCARCHOFA* Z AR. *AL-HARŠŪFA*.

Fonetická analýza: Existují dva tvary, ze kterých se slovo odvozuje. Jedno je severoit. *articiocco* pocházející z ar. *ardī šaukī* a druhé je šp. *alca(r)chofo* pocházející z ar. *alxaršūf(a)*. Tvar ze severoit. byl přejet do něm., odkud přišlo slovo do češ. Proto zde budeme sledovat změny z ar. *ardī šaukī*.

Při přejímce z ar. do jihoit. *articiocco* došlo ke změně emfatické souhlásky *-d-* na *-d-*, dále pak došlo ke ztrátě znělosti *-t-*. Palatální frikativa *-š-* se stala v it. afrikátou *-č-* a došlo také ke zdvojení neznělé veláry */k/ > /kk/*. Dále byla přidána samohláska *-o*, který je sufixem maskulina. V češ. došlo k apokopě *-o*.

Časové zařazení: Nejstarší doložená přejímka je ze šp., a to z roku 1423 jako slovo *alcarchofa* (KIESLER). Tato rostlina byla v Itálii známa v padesátých letech 15. stol. pod názvem *articiocco*. V r. 1466 byla rostlina *artichoke* dovezena z Neapole do Florencie, a odtud pak do Anglie (Online Etymology Dictionary), kde je doložena od r. 1531. Ve fr. je slovo doloženo od r. 1506 (ATILF) a v něm. se slovo objevuje také v 16. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Do evropských jazyků bylo slovo přejímáno dvěma cestami. První cestou přešlo z ar. do šp. ve tvaru *alcarchofa* (KIESLER)²¹. Odtud bylo slovo přejato do it. jako *carciofo*, které mělo severoit. variantu *articiocco* (SEEBOLD). Ta pak byla přejata i do fr. *artichaut* a také do něm. Většina zdrojů přitom nerozlišuje dvojí cesty, kterými bylo slovo vypůjčeno a Lokotsch například považuje původ z *ardī šaukī* za méně pravděpodobný. Přitom slovník *Almuḥīṭ* obsahuje tento výraz²².

²¹ Kiesler tvrdí, že *xaršūf(a)* je původně nomen unitatis a pochází z egyptské ar. Z kolektiva pak vznikl nám známý tvar ve šp. a kat.

²² http://lexicons.sakhr.com/idrisidic_1.asp?Sub=%c3%d1%d6%20%c7%e1%d4%e6%df%c9, 9.9.2006-

ar.	šp.	it.	něm.	češ.
ardī šaukī	alcarchofo	articioco	Artischocke	artičok
al-xaršūf		carciofo		

Morfologie: Tvar se odvozuje z ar. adjektiv *ardī šaukī* „zemní trnový“²³. V prvním případě bylo přejato celé adjektivní spojení, užívalo se ho však jako podstatného jména kolektiva. V případě přejímky z *al-xaršūf* jde také o kolektivum.

Sémantika: Ve všech případech je slovo užito k pojmenování zvláštního druhu zeleniny.

- **ARZENÁL:** ZBROJNICE, SKLAD. PŘES NĚM. *ARSENAL* Z IT. *ARSENALE* Z AR. *DAR AŞ-ŞINA 'A* „LODĚNICE, TOVÁRNA“ Z *DĀR* „DŮM“, *ŞINĀ 'A* „ŘEMESLO, PROFESE“.

Fonetická analýza: Počáteční *d-* bylo elidováno, jelikož bylo v dialektu Benátek vnímáno jako součást předložky *di-* „od, z“ (KIESLER)²⁴. Emfatické *-s-* bylo de-emfaticizované na *-z-*²⁵. Přední vysoká samohláska *-i-* se změnila na středovou přední *-e-*. Celá konstrukce *-ā'a* byla nahrazena sufixem *-al*, kterého užívali Benátčané pro vědecká slova (ATILF).

Časové zařazení: V dialektu v Benátkách je slovo doloženo od r. 1305 (KIESLER), odtud přešlo do něm. v 15. stol. a odkud bylo dále přejato do češ. Do ostatních jazyků se slovo dostalo z it.; do fr. v r. 1266 (ATILF) a do šp. začátkem 16. stol. Do angl. bylo přejato v r. 1506 (Online Etymology Dictionary).

²³ V dialektech oblasti Syropalestiny se přitom užívá výrazu *adriššōke*, které pochází ze spisovného *ard aššauka*.

²⁴ Lokotsch uvádí, že do tur. bylo slovo přejato jako *tirxāna*, které připomíná perské *xānā*.

²⁵ V sicilské it. je forma *tirzana*, tedy místo emfáze je zde znělost. Stejně jako v případě něm. a češ.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do it., odtud dále do něm. a pak do češ.

ar.	it.	něm.	češ.
dār aṣ- ṣinaʿa	arsenale ²⁶	Arsenal	arzenál

Morfologie: V ar. bylo spojení *dār aṣ-ṣinaʿa* genitivní spojení skládající se ze dvou podstatných jmen shodných v ženském rodě. Výraz byl zřejmě přejat z hovorové formy, kde nebyly pádové koncovky zaznamenány. Toto spojení bylo do evropských jazyků přejato jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Původní význam je „dům výroby“. Označení „továrny a sklady pro zbraně a další výrobky“ bylo zavedeno až během 16. stol. (Online Etymology Dictionary). Došlo k metonymii.

- **ATLAS:** „HLADKÁ LÁTKA Z HEDVÁBNÉ PŘÍZE“. PŘES NĚM. *ATLAS* Z AR. *ATLAS* „HLADKÝ“.

Fonetická analýza: Jediná změna, která nastala v tomto slově je de-emfaticizace původního *-t-* na *-t-*.

Časové zařazení: Obchodními cestami přešlo toto slovo do něm., snad z fr. začátkem 15. stol.

(SEEBOLD a PFEIFER).

Trasa: Z ar. bylo přejato do něm. a možná také do fr. Z něm. ho pak přejala také češ.

ar.	fr.	něm.	češ.
aṭlas	atlas	Atlas	atlas

²⁶ Salloum a Peters uvádí tvar *araçena*, který byl okolo r. 1920 přejat do egyptské ar. ve tvaru *tirsāna* a dodnes se takto používá na Blízkém východě.

Morfologie: V ar. má slovo tvar přídavného jména podle vzoru *af'al* užívané pro tvoření jak komparativu tak adjektiv. Do něm. a češ. přešlo jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Různí autoři uvádí rozličné výklady významu tohoto slova. Lokotsch například píše, že *atlas* se užívá k označení „člověka ničemného“, vedle hlavního významu „hedvábí“. Pfeifer oproti tomu nabízí význam „krátkovlasý, holý“. *Atlas* v ar. také znamená „vlk“ nebo přídavné jméno „jemný“. Lane vysvětluje význam jako „starý, opotřebovaný. Užívá se k popisu obleku nebo látky“. Slova se nicméně užívá k označení „hedvábí, tkaniny“. Zde se opět jedná o metonymii.

Odvozeniny: atlasový adj.

- **AZIMUT:** SMĚROVÝ ÚHEL POČÍTANÝ OD SEVERU Z FR. *AZIMUT* Z AR. *AS-SUMŪT* (VARIANTA *AS-SIMŪT*), COŽ JE PLURÁL OD *SAMT* „CESTA“.

Fonetická analýza: Nejspíše byla přejata forma s určitým členem *al-* tedy *as-simt* a celé slovo je odvozeno od množného čísla *as-sumūt*. Došlo ke zjednodušení geminace *-ss-* > *-s-* a souhláska *-s-* se pak stala znělou. K tomuto nejspíše došlo ve šp., jak tvrdí Kiesler, kde se spojení *-ss-* mění na *-š-* a dále na *-c-* před samohláskami *-e-* nebo *-i-*. Zmíněný autor také uvádí, že tvar *azimut* se rozšířil vlivem lat. Přední vysoká samohláska *-i-* byla změněna na zadní vysokou snad pod vlivem lat., anebo také vlivem formy v jednotném čísle *assimt*. Výskyt samohlásky *-u-* mezi alveolárními souhláskami můžeme vysvětlit pomocí množného čísla *as-sumūt*. Došlo tedy ke zkrácení dlouhé samohlásky *-ū-* > *-u-*.

Časové zařazení: Slovo bylo přejato do šp. koncem 13. stol. (KIESLER). Ve fr. je tvar doložen z r. 1544 (ATILF), i když jsou zmínky o jeho existenci již ve st. fr. (Online Etymology Dictionary). V angl. je slovo doloženo již od r. 1391. Do it. se slovo dostalo až okolo roku 1578.²⁷

²⁷ Amin Maalouf se ve své knize *The Crusades Through Arab Eyes* zmiňuje o přejímce tohoto slova do fr. během křížáckých válek.

Trasa: Nejspíše z ar. bylo slovo přejato do šp., odtud do fr. (ATILF) a odkud bylo dále přejato it., a také češ.

ar.	fr.	něm.	češ.
as-simt	azimut	Azimut	azimut

Morfologie: V ar. je *as-sumūt* podstatné jméno množného čísla. Tvar byl přejat do různých jazyků jako substantivum singuláru.

Sémantika: V ar. byl prvotní význam „cesta, směr“ (KAZIMIRSKI). Při přejímce do šp. došlo k metonymii a slovo získalo význam „úhel, který svírá svislá rovina s rovinou poledníku“²⁸.

- **AZUR:** „MODŘ“, *AZUROVÝ*. Z FR. *AZUR* Z STŘLAT. *AZURUM* SKOMOLENÍM AR. *LĀZAWARD*, *LĀZUWARD* „LAZUROVÝ KÁMEN, LAZURIT, ULTRAMARÍN“.

Toto slovo je mylně považováno za ar. Jeho původ je z per., odkud bylo přejato jak do ar., tak do m. lat., ve které je doloženo již od 8. stol. Latinská forma je dle Seebolda odvozena ze stř. ř. slova *lazūrion*, které opět poukazuje na perský původ. V angl. je slovo doloženo od r. 1325 (ODEE). Slovník *Lisān Al'arab* poukazuje na hory v Arménii a Persii (Íránu), ve kterých se tento kov těží²⁹.

B

- **BAKLAŽÁN:** „LILEK VELKOPLODÝ“. Z R. *BAKLAŽÁN* PŘES TUR. *PATLYDŽAN* Z AR. - PER. *BĀDINJĀN*.

Toto slovo je také uváděno jako slovo ar. původu, i když se jedná o perské slovo, které se rozšířilo prostřednictvím ar. Lokotsch i Seebold zmiňují perský původ, ale Kiesler jde ještě dál až k sanskrtu, kde

²⁸ Autorský kolektiv. *Slovník spisovné češtiny*. Praha : Academia, 1978.

²⁹ <http://lexicons.sakhr.com/openme.asp?fileurl=/html/7084012.html>, 9.9.2006.

odvozuje jeho původ z tvaru *bhanṭāki*. Slovo se dál dostalo do per. jako *bāḍingān*. Ar. přejala slovo beze změn. Tato forma přešla také do hovorové tur. jako *patlyğān*, a z ní vzniklo i rum. *pătlăgea*. Do ruš. bylo slovo přejato z tur., avšak došlo zde ke změně *-t-* na *-k-*. Do češ. přešlo slovo z ruš. ve stejné podobě. K tomu, že je slovo považováno za ar., přispívá fakt, že Arabové tento druh zeleniny přivezli na Iberský poloostrov ve 12. stol., odkud pak byl baklažán rozšířen na Sicílii a do Kastilie (KIESLER).

- **BALDACHÝN:** „OZDOBNÁ LÁTKOVÁ STŘECHA“. PŘES NĚM. *BALDACHIN* Z IT. *BALDACCHINO*, DOSLOVA „(LÁTKA) Z BAGDÁDU“ OD *BALDACCO*, COŽ BYL ST. IT. NÁZEV TOHOTO BLÍZKOVÝCHODNÍHO MĚSTA, ODKUD BYLA TATO LÁTKA DOVÁŽENA.

Zde se jedná o místní jméno, které bylo použito k označení pokrývky postele.

Fonetická analýza: Z ar. *bağdādiy* došlo v it. k vytvoření *baldacchino*, které je odvozeno z tvaru *Baldacco*, užívaného v Toskánsku pro označení města Bagdádu. Zde byla uvulární souhláska změněna v laterálu *-ğ-* > *-l-*. Došlo také ke změně předoalveolární znělé samohlásky *-d-* na neznělou veláru *-k-*. Důvod této změny nebylo možné zjistit.

Časové zařazení: Slovo je v it. doloženo přibližně od 13. stol. (ATILF), kdy bylo z tohoto jazyka přejato do něm. a okolo r. 1352 také do fr. (ibid.). Do něm. bylo slovo přejato ve 14. stol. (SEEBOLD), ale až do 17. stol., kdy se znovu objevuje, tentokrát přejímkou z it., se neužívalo. Přesto poukazuje starší forma výrazu *Baldequin* na fr. původ něm. přejímky.

Trasa: Do it. se slovo dostalo z ar. Z tohoto románského jazyka pak přešlo do něm. a nakonec do češ.

ar.	it.	fr.	něm.	češ.
bağdādiy	baldacchino	baldaquin	baldakin	baldachýn

Morfologie: v ar. je koncový tvar *-iy*, který poukazuje na nisbe. Přejímka do it. však neobsahuje indikaci tohoto morfému, pouze pokud bychom předpokládali, že tvar *baldacchino* vznikl pod vlivem ar. tvaru a ne it. morfémem *-ino*. Z podstatného jména vzniklo přídavné jméno, které se opět stalo podstatným.

Sémantika: Látka vyráběná ve městě *Bagdād* dala vzniknout názvu látky, hedvábného materiálu. Došlo tady k metonymii, jenže tato látka byla nejspíše užívána k výrobě přepychových příkrývek, což způsobilo zúžení významu. Až později došlo v užití slova k označení „stanu“ nebo „přenosné střechy užívané při slavnostních událostech“ (LOKOTSCH)³⁰.

- **BALZÁM:** „VONNÁ MAST ZÍSKÁVANÁ Z ROSTLIN“, BALZAMOVAT. Z LAT. *BALSAMUM* Z Ř. *BÁLSAMON* „BALZÁMOVÝ KEŘ“ A TO ZE SEMITSKÝCH JAZYKŮ (SROV. HEBR. *BĀSĀM*, AR. *BAŠĀM*).

Většina zdrojů poukazuje na hebrejský původ tohoto slova. Salloum a Peters tvrdí, že se termín rozšířil z ar. do ř. a lat. V moderní ar. se užívá slova *balsān*. ATILF uvádí, že slovo bylo do lat. přejato buď z ř. anebo z hebr.

- **BANÁN:** PŘES NĚM. *BANANE* ZE ŠP. ČI PORT. *BANANA*, DALŠÍ PŮVOD NENÍ JISTÝ – UVAŽUJE SE O DOMORODÝCH JAZYCÍCH V OBLASTI ROVNÍKOVÉ AFRIKY (GUINEA, KONGO), ALE I KARIBSKÉ OBLASTI. ZARÁŽEJÍCÍ JE I PODOBNOST S AR. *BANĀN* „PRST“, *BANĀNA* „PRSTY“.

Salloum a Peters citují ze slovníku Hobson-Jobson, že je velmi nepravděpodobné, aby tato podoba byla náhodná. Nelze vyloučit, že plody banánovníku, které rostly na území Palestiny před jejím rozšířením Křižáky, nebyly známy v jiné oblasti. Vlivem obchodních styků pak došlo k rozšíření výrazu do Západní Afriky.

Fonetická analýza: Slovo bylo přejato beze změn do všech jazyků ve formě *banān(a)* s různými variacemi v koncové samohlásce.

³⁰ Lokotsch tvrdí, že původ místního jména *Bagdād* je ze staroperské složeniny *bag* „bůh“ a *dāta* „dát“, tedy dané od Boha.

Časové zařazení: V angl. je slovo doloženo od r. 1597; přešlo sem ze šp. a port., do kterých bylo přejato snad z nějakého západoafrického jazyka. Ve fr. je slovo dokumentováno od r. 1598 (ATILF). Další údaje bylo obtížné zjistit.

Trasa: Předpokládá se, že došlo k přejímce výrazu z ar. do jazyků západní Afriky, a poté došlo při obchodování k jeho rozšíření do šp. a port., a odtud do fr., angl., češ. a dalších jazyků.

ar.	šp.	angl.	něm.	češ.
banān	banana/o	banana	Banane	banán

Morfologie: Slovo je podstatné jméno mužského rodu množného čísla v ar. a do ostatních jazyků byla forma plurálu přejata pro označení singuláru.

Sémantika: V ar. *banān* znamená „prsty“ a nejspíše došlo k pojmenování tohoto plodu podle jeho vzhledu. Jedná se tedy o metaforu.

- **BAOBAB:** „MOHUTNÝ AFRICKÝ STROM“. Z ŘEČI AFRICKÝCH DOMORODCŮ, PODLE JINÝCH SLOVO AR. PŮVODU. DO EVROPY SE SLOVO DOSTALO ASI Z EGYPTA.

Fonetická analýza: První slabika tvaru v ar. *bū ḥibāb* „mající spoustu zrní“ pokazuje na původ z ar. slova *'abu* „otec“, ve kterém odpadla laryngála. Ve fr. je zastaralý tvar slova *bahobab* (ATILF). Zde došlo ke změně faryngály na laryngálu *-ḥ- > -h-*. Změnu *-ū-* na *-a-* lze vysvětlit dvěma způsoby. Buď došlo v ar. dialektech severní Afriky ke změně dlouhé samohlásky na krátkou, a poté k jejímu přiblížení ke střednímu *-o-* až na střední nízké *-a-*, anebo bylo vedle tvaru *bū ḥibāb* užíváno tvaru akuzativu *bā ḥibāb*. Tento jev je v dialektech běžný, a v tomto případě došlo pouze ke zkrácení samohlásky *-ā- > -a-*. Časem odpadla laryngála *-h-*, a tím vznikl tvar baobab.

Časové zařazení: Ve většině použitých etymologických slovníků není o tomto slovu zmínka, nicméně ve fr. etymologickém slovníku *Dictionnaire Etymologique Du Francais* (PICOCHÉ, Jaqueline) je uvedeno, že slovo přešlo do fr. někdy mezi 16. a 18. stol. ATILF uvádí jeho první doložení pro r. 1592. ODEE uvádí, že slovo je zmíněno ve spisech Prospera Alpinuse v 17. stol. a Online Etymology Dictionary udává rok přejímky 1640.

Trasa: Z ar. užívané v severní Africe přešel výraz do fr. a zároveň i do stř. lat. (Online Etymology Dictionary). Odtud došlo k jeho rozšíření do různých jazyků, tedy i do češ.

ar.	fr.	češ.
bū/ā ḥibāb	baobab	baobab

Morfologie: Genitivní spojení dvou podstatných jmen, kde je první člen této dvojice podstatné jméno 'abu' „otec“, je v ar. rozšířený jev. Spojení s výrazem 'abu' slouží v ar. k vyjádření vlastnosti, která se hojně vyskytuje u nějaké osoby, jako např. *abu al-hawl* „otec hrůzy (sfinga)“. Zde je nejspíše míněno, že tento strom má spoustu zrní. „Zrní“ *ḥibāb*³¹ je množné číslo od *ḥabba* „zrnko“. Nomen unitatis tohoto tvaru je *ḥabb* „zrní“. V jazycích, které slovo přejaly, je celé spojení podstatné jméno mužského rodu jednotného čísla.

Sémantika: Označení stromu, které pochází nejspíše z nějakého centrálně afrického dialektu, bylo přejato beze změn ve významu.

- BARCHET: „HRUBÁ BAVLNĚNÁ LÁTKA“. STČ. *BARCHAN*, *PARCHAN*. PŘEJATO Z RANĚ NHN. *BARCHE(N)T* (ZATÍMCO STČ. PODOBY JSOU Z POZDNĚ STŘHN. *BARCHA(N)T* A TO PŘES STŘLAT. *BARRAC(H)ANUS* (PŘÍP. STFR. *BARRAGAN*) A DÁLE ASI ŠP. PROSTŘEDNICTVÍM Z AR. *BARRAKĀN* „LÁTKA Z VELBLOUDÍ SRSTI“.

³¹ <http://www.bartleby.com/61/56/B0065600.html>, 10.9.2006.

Fonetická analýza: Při přejímce do lat. a fr. došlo ke změně neznělé plozivní veláry *-k-* na frikativní veláru *-x-* anebo také na znělou veláru *-g-*. Ve střhn. bylo vloženo *-nt*, odpadla druhá nízká střední samohláska a také zdvojení. Stč. slovo přejala z nhn. ve tvarech *barchan/parchan*, tedy bez koncového *-t*. Udržel se tvar se znělou bilabiálou a střední nízká samohláska se změnila na středovou přední *-a- > -e-*. Časem také v češ. došlo k odpadnutí předoalveolární *-n-*.

Časové zařazení: Slovo se vyskytuje ve stř. lat.³² a odtud se šíří do různých jazyků. Ve šp. se slovo vyskytuje ve tvaru *barragan* od 13. do 15. stol., pak se objevuje až v 18. stol.³³ Ve fr. je slovo podle ATILF doloženo cca. od roku 1150, což poukazuje na to, že bylo přejato již někdy ve 12. stol.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do stř. lat., z které vniklo do románských jazyků a do něm., odkud se dostalo do češ.

ar.	stř. lat.	fr.	šp.	něm.	češ.
barrakān	barrac(h)anus	baracan/barragan (dříve)	barragan	Barchat	barchet
		bouracan (dnes)		Barchet	

Morfologie: Tvar v ar. se zdá být vytvořen z kořene *b r k*. *Barrakān* je zdvojený kmen s koncovkou *-ān*, která se užívá u přídavných jmen, což může být případ této látky „hrubá látka nebo plášť z ní“ (KAUFMANN, *Maurové a Evropa*: 167). Lane navíc upřesňuje význam slova „známý druh obleku podobný *kisā* vyrobený z vlny a mající dva ozdobené lemy“.

Sémantika: Význam, který neslo slovo v ar. je „hrubá látka nebo plášť z ní“ (viz Morfologie). Později došlo k zúžení významu na „hrubá bavlněná látka na rubu s vlasem“ (*Slovník spisovné češtiny*).

³² <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GB00787>, 31.8.2006.

³³ <http://www.corpusdelespanol.org/>, 31.8.2006.

- **BEDUÍN:** „KOČOVNÝ ARABSKÝ PASTEVEC“, *BEDUÍNSKÝ*. Z FR. *BÉDOUIN* A TO Z AR. *BADAWĪJŪN* (V LID. VÝSLOVNOSTI *BEDEWĪN*), COŽ JE PL. K *BADAWĪ* „OBYVATEL POUŠTĚ“ OD *BADW* „POUŠŤ“.

Původ je z kořene *b d w*, který znamenal „poušť“, a z toho se vyvinulo přídatné jméno *badawīyy*, jehož množné číslo je *badawīyyūn*, které se také v akuzativu nebo dativu vyslovuje s plurálovou koncovkou *-īn*. Tato forma je také rozšířena v hovorové ar.

Fonetická analýza: Při přejímce došlo ke změně ve kvalitě samohlásky *-a-*, která se stala středovou přední, a to již ve fr. Druhá samohláska *-a-* byla změněna na *-o-* asi vlivem následující glidy *-w-*, která se také změnila na *-u-*. Další glid a dlouhá přední vysoká samohláska *-ī-* byly zjednodušeny na *-i-* a v češ. byla opět prodloužena na *-ī-*.

Časové zařazení: Nejprve bylo slovo převzato někdy před 11. stol. do fr., a to v jednotném čísle (PFEIFER), ale během křížových výprav se stalo izolované. Až v 13. stol. se opět rozšířilo a byla mu přidána lat. koncovka *-ini*; *bedouini*, kterou přidal německý učenec Magister Thietmar. ATILF oproti tomu uvádí, že slovo bylo ve fr. doloženo od konce 12. stol. ve tvaru *deboīns*. Do německého jazyka se slovo *Beduin* dostalo až ve druhé polovině 18. stol. z fr., kde se opět objevilo v 17. stol. Z něm. jej přejala češ.

Trasa: Z ar. bylo přejato do fr., pak do něm., a z ní do češ.

ar.	fr.	něm.	češ.
badawīyīn	bédouin	Beduine	beduín

Morfologie: Podstatné jméno množného čísla v ar. je ve zmíněných evropských jazycích užito jako podstatné jméno čísla jednotného.

Sémantika: Nedošlo ke změně významu při přejímce. Ve všech jazycích to je označení pro obyvatele pouště.

Odvozeniny: beduínský adj.

- **BENZÍN, BENZÍNOVÝ, BENZEN, BENZOL.** OD ZÁKLADU BENZ - , KTERÝ SE V 18. A 19. STOL. STAL VÝCHODISKEM ŘADY CHEMICKÝCH NÁZVŮ. Z LAT. *BENZOË* „VONNÁ TROPICKÁ PRYSKYŘICE“, COŽ JE POLATINŠTĚLÁ PODOBA ŠP., KAT. *BENJUÍ* (15. STOL.) Z AR. *LUBĀN ĞĀWĪ* „VONNÁ PRYSKYŘICE Z JÁVY“ (LU-BYLO V KAT. PŘEJATO JAKO ČLEN - TEDY *LO BENJUĪ*).

Fonetická analýza: Původní význam prý pochází ze Sumatry (LOKOTSCH), kde došlo k imále *-ā- > -ē-*, takto vznikl tvar *lubēn ġēwī*. První slabika odpadla a Seebold tvrdí, že odpadla v kat., kde je *lo-* určitý člen. Přesto je v lat. doložen tvar *benzoë* již bez první slabiky.

Dlouhá samohláska *-ē-* byla zkrácena na *-e-* a palatální souhláska *-ġ-* byla přejata beze změn do kat. *benjui* (*-j-* se v kat. vyslovuje jako palatální /*ġ*/)³⁴. Není známo proč došlo ke změně *-ġ-* na *-z-* v it. a lat., kde je tvar doložen také jako *benzoë*. Pravděpodobně došlo ke změně zadní vysoké *-u-* na *-o-* a také ke změně *-ī-* na *i* a pak na *-e-*. Ke kořeni *benzoë* byla přidána koncovka *-īn*, která se přidává v lat. k chemickým substancím³⁵.

Časové zařazení: Slova bylo poprvé užito roku 1833 podle Mitscherlicha a v roce 1834 bylo změněno na *benzol* Liebigem, aby označoval „nečistý benzín“ (SEEBOLD). Ve zmíněné době došlo k přejímce slova do ostatních jazyků. Z něm. se toto slovo jako vědecký pojem dostalo do češ.

Trasa: Z ar. přešlo slovo do kat., a odtud do dalších jazyků, mezi nimiž byla něm., ve které byl výraz upraven, a odtud se pak rozšířil do češ.

ar.	kat.	něm.	češ.
<i>lubān ġāwī</i>	<i>benjuī</i>	Benzin	benzín

³⁴ <http://www.lib.berkeley.edu/~catalan/Phonetics.html>, 10.9.2006.

³⁵ <http://www.bartleby.com/61/80/10118000.html>, 10.9.2006.

Morfologie: V ar. se toto spojení skládá z podstatného jména a přídavného jména tvořeného pomocí nisby *-iy*. Při přejímce bylo vytvořeno kompozitum, tedy podstatné jméno mužského rodu. Výraz také obsahuje lat. sufix *-īn* (viz Fonetická analýza).

Sémantika: Význam *lubān ḡāwī* v ar. je „kadidlo z Jávy“. Asi došlo k metonymii a ve všech jazycích je výraz užíván k označení chemické látky.

Odvozeniny: benzínový adj.

- **BERYL:** „DRUH DRAHOKAMU“. Z LAT. *BERYLLUS* Z Ř. *BÉRYLLOS* ASI VÝCHODNÍHO PŮVODU (SROVNEJ AR. - PER. *BALLŪR* „KŘIŠŤÁL“).

Původ tohoto slova nelze přesně určit, ale vzhledem k tomu, že slovo není ar. původu, je možné brát Seeboldův návrh za vysoce pravděpodobný. Seebold totiž tvrdí, že ř. a stř.lat. *bérylos* jsou odvozeny od sanskrského *verulia*. Online Etymology Dictionary odvozuje slovo od sanskrského (původem drávidského) *vaidurya*, snad podle názvu města v jižní Indii *Velur* (dnes *Belur*). The American Heritage Dictionary of the English Language³⁶ odvozuje původ až z tamilského *veliru/vi lar*.

Toto slovo tvoří základ dalších dvou slov, kterými jsou *briliant* a *brýle*.

- **BURNUS:** „BEDUÍNSKÝ PLÁŠŤ“. PŘES NĚM. *BURNUS* Z FR. *BURNOUS* Z AR. *BURNUS* A TO PŘES Ř. *BÍRRHOS* Z LAT. *BIRRUS*.

Fonetická analýza: Některé zdroje tvrdí, že výraz pochází z lat. *burrus*, *birrus*, kde došlo k dissimilaci *-rr-* > *-rn-*. Přitom Kiesler uvádí, že původ je z ar.-egyptského *burnēta*. Budeme zde vycházet z ar. tvaru *burnus* „dlouhý plášť s kapucí“, uváděném jak v ATILF tak v *The American Heritage Dictionary of The English Language*. Tvar byl přejat z ar. do fr. jako *bournous*, do něm. *Burnus* a do češ. jako *burnus*. Nedošlo tedy k žádným změnám³⁷.

³⁶ <http://www.bartleby.com/61/74/B0207400.html>, 10.9.2006.

³⁷ Ve šp. a port. má slovo tvar s ar. určitým členem *al-*; *albornoz* (KIESLER).

Časové zařazení: Slovo je ve šp. doloženo od r. 1350 (ATILF). Do fr. bylo ve tvaru *bournous* přejato v 18. stol. (KIESLER), i když se vyskytovalo ve tvaru *albernoux* již od r. 1478 (ATILF). Z tohoto jazyka bylo slovo přejato v 19. stol. do něm. a v této době nejspíše také do češ. Do angl. bylo slovo přejato v 17. stol.

Trasa: Ř. *birrus* bylo do ar. přejato prostřednictvím syrštiny někdy před 10. stol. (ATILF). Z ar. pak slovo přešlo do románských jazyků. Z fr. jej přejala něm. i češ.

ř.	ar.	fr.	šp.	něm.	češ.
birrus	burnus	bournous	albornoz	Burnus	burnus
					burnūs

Morfologie: Slovo je jak v ar. tak v ostatních jazycích podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: V ar. nese slovo význam „plášť s kapucí“. Při přejímce nebyl význam změněn.

- **BUŽÍRKA:** „UMĚLOHMOTNÝ OBAL K IZOLACI VODIČŮ“. ASI OD *BUŽIE* „PRYŽOVÁ ROURKA K ZAVÁDĚNÍ DO TRUBICOVÝCH ÚSTROJÍ“ A TO Z FR. *BOUGIE* TV., PŮVODNĚ (I DNES) „SVÍČKA“, PODLE ALŽÍRSKÉHO MĚSTA *BOUGIE* (AR. *BOUĜĀYAH*), CENTRA VOSKAŘSKÉHO PRŮMYSLU.

Bouĝāyah je město v Alžírsku, jeho název byl romanizován na *Bougia* (LOKOTSCH) a dnes *Bougie*, kde byl vyráběn tento druh svíček a kde byly také zavedeny ar. číslice Leonardem Pisanoem okolo roku 1200. V 16. stol. byl vytvořen ve fr. (GAMILLSCHEG) ablativní tvar *bougie*, který byl dále přejat do jiných jazyků.

Fonetická analýza: Spojení *-āya* v ar. bylo ve fr. nahrazeno ablativním tvarem *-ier*. Došlo ke změně nízké střední hlásky *-a-* na vysokou přední *-i-*, což bylo způsobeno morfologickou koncovkou ve fr. V 16. stol. byl vytvořen tvar ablativu vložím *-r-* a vznikl význam „kraj nějaké látky“ (GAMILLSCHEG).

Při přejímce do češ. bylo spojení *-ie-* změněno na dlouhý diftong *-ī-*. Dále přidala češ. sufix *-ka* pro tvoření pojmenování neživotných substancí (*Příruční mluvnice češtiny*: 135).

Časové zařazení: Slovo bylo nejprve okolo roku 1300 přejato do fr., ale jeho tvar *bougier* byl zaveden až v 16. stol. Ve šp. a it. je slovo doloženo od 16. stol. (*Cospus del Español*), kam bylo přejato z fr. (ATILF).

Trasa: Do českého jazyka se slovo dostalo z ar. snad prostřednictvím fr.

ar.	fr.	češ.
Bouğāya	bougier	bužírka

Morfologie: Z místního podstatného jména bylo vytvořeno podstatné jméno obecné. V češ. byl přidán sufix *-ka* užívaný při odvozování pojmenování neživotných substancí. Tvar je ve fr. a češ. ženského rodu.

Sémantika: Z místního podstatného jména města, ze kterého tento výrobek pocházel, byl vytvořen název pro svíčku. Jedná se o metonymii. V jazycích, které slovo převzaly, došlo k přesunu významu na „umělohotný obal užívaný k izolaci vodičů“.

C

- **CIBETKA:** „PESTŘE ZBARVENÁ KUNOVITÁ ŠELMA“. Z IT. *ZIBETTO* ZE STRĚ. LAT. *ZIBETHUM* „PIŽMO Z CIBETKY“ Z AR. *ZABĀD* „PĚNA“.

V ar. existovalo spojení *qitt az-zabad*, což označovalo kočku, která vydává silně páchnoucí pěnu. Do it. bylo spojení přejato jako kalk *gatto zibetto* (GAMILSCHEG). Odtud se slovo dál rozšířilo do ostatních evropských jazyků ve tvaru maskulina. Další cesta vedla z lat. nebo ar. do kat., kde vznikl tvar feminina *civetta* (ATILF). Ve fr. a lat. navíc existovala forma *zabadec*. Z kat. pak slovo přejala fr.

Fonetická analýza: It. přejala z ar. formu *qitt az-zabad* „cibetka“ ve tvaru *gatto zibetto*. Z této formy byla při přejímkách elidována první část *gatto*. A v it. samotné došlo k elizi počáteční samohlásky *a-*. Geminace *-zz-* byla zjednodušena na *-z-*. V it. také došlo k imále, tedy ke změně *-a-* na *-e-*, a poté na *-i-*. Další změna nastala u znělé přední alveoláry *-d*, která ztratila znělost *-t-* a byla zdvojena na *-tt-*. Samohlásky *-o* na konci slova v it. je sufix mužského rodu. V češ. došlo ke zjednodušení geminace a přidání sufixu feminina *-ka*.

Časové zařazení: Slovo je doloženo v lat. jako *zibethium* a do it. z ar. přešlo okolo roku 1484. Ve fr. je slovo doloženo již od 13. stol., kdy bylo známo pod tvarem *zabadee*. V r. 1401 je doložen tvar *cyveta* a pak od r. 1542 se vyskytuje tvar *civette* (ATILF). Do něm. se slovo také dostalo během 15. stol. (KIESLER). Do angl. byl tvar přejat v r. 1532 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Z ar. přešel výraz do it. a odtud do něm., kde je *Zibet* stejně jako v it. mužského rodu. Do češ. přeslo slovo ve tvaru feminina, což svědčí o vlivu fr. *civette*. Je také možné, že bylo do češ. přejato pod vlivem něm. slova *Zibetkatze*, které je rovněž ženského rodu.

ar.	it.	kat.	něm.	češ.
az-zabad	zibetto	civetta	Zibet	cibetka

Morfologie: K podstatnému jménu mužského rodu byl přidán v češ. sufix *-ka* užívaný pro tvoření ženských substantiv. Ke změně v rodu došlo v kat., ve které se výraz vyskytuje ve tvaru feminina, a odkud bylo přejato i fr. slovo *civette*, též ženského rodu. Tvrdí se, že češ. přejala toto slovo z it., kde však má formu mužského rodu, a proto je možno spekulovat o vlivu fr. anebo něm. (viz **Trasa**).

Sémantika: V ar. nese *zabad* význam „pěna, parfém“ (LANE). Slovo bylo užito pro pojmenování šelmy, která toto pižmo vylučuje. Došlo tedy k metonymii. V přejímkách se výraz užívá k označení zmíněné šelmy *viverra zibetha*³⁸.

- **CIFRA:** „ČÍSLICE, CIFERNÍK“. Z NĚM. *ZIFFER* ZE STŘ. LAT *CIFRA* A TO Z AR. *ŠIFR* „NULA“, PŮVODNĚ „PRÁZDNÝ“ (NULA BYLA ZAVEDENA AŽ S AR. ČÍSELNÝM SYSTÉMEM).

Leonardo Von Pisa, který zavedl slovo *algebra*, latinizoval ar. *šifr* na lat. *zephirum* ve 12. stol.

(KIESLER). Moderní význam slova se vyvinul až v průběhu 15. až 17. stol. (GAMILLSCHEG)³⁹.

Fonetická analýza: Emfatická frikativa *-s-* se stala znělou afrikátou *-c-* a to vlivem *-i-*, jelikož v kat. a it. dochází k sekundární palatalizaci před *-i-* (KIESLER). V lat. ve 12. stol. byl tvar pouze se znělou frikativou *zephirum*. Pak také existovala v lat. další varianta *cifra*, která se vyskytovala spíše v oblasti Itálie a Španělska (KIESLER). Rejzek uvádí, že slovo přešlo do češ. z něm. *Ziffer*, přitom mohlo slovo přejít již z lat. anebo it. *cifra*, čemuž tvar v češ. napovídá. Již v lat. došlo k přidání samohlásky *-a* na konci slova.

Časové zařazení: Poprvé bylo slovo přejato ve 12. stol. (KIESLER) do lat. Ve fr. je doloženo již od 13. stol. a do něm. se slovo dostalo v průběhu 14. stol. ze stř.lat. (SEEBOLD). V angl. je slovo doloženo od r. 1399 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Jak bylo již výše zmíněno, slovo se dostalo ze stř.lat. do něm., a odtud buď z něm. anebo přímo z lat. do češ.

ar. lat. něm. češ.

³⁸ <http://www.bartleby.com/61/45/Z0014500.html>, 10.9.2006.

³⁹ Kiesler upozorňuje na původ tohoto slova ze sanskrtského *śūnaya*, které nese význam „prázdný“.

šifr zephirum/cifra Ziffer cifra

Morfologie: Číslice mužského rodu byla přejata do češ. v rodě ženském. V něm. je také ženského rodu, ve fr. však rodu mužského.

Sémantika: Původní význam slova v ar. byl „prázdný“ (LANE). Arabové vytvořili kalk ze sanskrtského *śūnyam* „nula, prázdný“. A takto se slova začalo užívat v matematickém významu. Tento význam byl po přejímce někdy v 17. stol. změněn a došlo k vytvoření významu nového. Cifra začala označovat ve fr. tajný kód, a tento význam se rozšířil do ostatních jazyků (GAMILLSCHEG). Nejspíše došlo k metonymii. ODEE vysvětluje původ významu *šifrovat* z užití číslic místo písmen ve starých systémech kryptografie.

Odvozeniny: ciferník subs.

- **CUKR:** *CUKROVÝ, CUKRÁŘ, CUKRÁŘSKÝ, CUKRÁŘSTVÍ, CUKRÁRNA, CUKŘENKA, CUKROVÍ, CUKROVINKA, CUKROVKA, CUKERNATÝ, CUKERNATĚT, CUKROVAT, CUKROVAR AJ. ZE STŘHN. ZUCKER Z IT. ZUCCHERO, TAM Z AR. SUKKAR, T PAK ZE STŘIND. SARKARĀ* „PÍSKOVÝ CUKR, PŮVODNĚ ŠTĚRK, PÍSEK, KRUPICE“. Z AR. JE I FR. *SUCRE, Z TOHO I ANGL. SUGAR, ZATÍMCO R. SÁCHAR ŠLO PŘES Ř. SÁKHCARON* (CUKRKANDL, CUKROVAT).

Původ slova pochází ze sanskrtu, ale byl rozšířen pomocí ar. Tvar v sanskrtu je *śākarā*, odtud přešlo slovo do per. ve tvaru *šakar* a odtud se dostalo do ar. jako *sukkar*. Do češ. přešlo z něm. *Zucker*, kam se slovo dostalo z it. *zucchero*.

Fonetická analýza: Při přejímce ze sanskrtu do per. *šarkarā* > *šakar* došlo k elizi souhlásky -r- před velárou a ke zkrácení samohlásky -ā-, která odpadla. V ar. došlo ke změně zadopalatálního š- na předopalatální s-. A došlo ke zdvojení neznělé veláry -k- > -kk-. It. pak toto zdvojení přebrala a místo s- užíla afrikáty -ts-/ -ds-, nakonec připojila morfém -o pro mužský rod. Tento morfém při přejímce do něm. odpadl a slovo bylo přejato s neznělou afrikátou. Protože je geminace v češ. řídký jev, došlo k elizi jedné veláry -kk- > -k- a také samohlásky -e-.

Časové zařazení: Slovo je zřejmě velmi staré, ale z ar. do ostatních jazyků bylo přejato před 12. stol. Do fr. a něm. bylo přejato ve 13. stol. z it. V angl. je doloženo od r. 1289 (Online Etymology Dictionary). ATILF navíc uvádí, že se slovo rozšířilo během vlády Arabů v Andalusii a Sicílii.

Trasa: Ze sanskrtu bylo slovo přejato do per., z které přešlo do ar. Ta přispěla k přejímce slova do it. a šp. Z it. bylo slovo přejato do fr. a něm., a odtud do češ.

sanskrt	per.	ar.	it.	něm.	češ.
śakarā	šakar	sukkar	zucchero	Zucker	cukr

Morfologie: Podstatné jméno mužského rodu bylo přejato beze změn. Jediná změna nastala při přechodu do it., kde mu byl přidán morfém mužského rodu. Tento morfém ale odpadl a nebyl přejímán dál.

Sémantika: Ve všech případech je slovo užito k označení téže sladké látky. Nedošlo k posunu či změně významu.

- **CYANKÁLI:** „KYANID DRASELNÝ“. Z LAT. *CYAN-* Z Ř. *KÝANOS* A STŘLAT. *CALIUM* „DRASLÍK“ Z AR. *QALI* „DRASLO“.

Cyankáli je kompozitum dvou slov, jednoho ř. a druhého ar. Arabská část *qali* je významu „smažit“ a do fr. se dostala v 16. stol. Původ je rozebrán u slova *alkalický*.

Č

- **ČEVAPČIČI:** „OPEČENÉ ŠIŠKY ZE SEKANÉHO MASA“. ZE S./CH. *ČEVAPČIČ*, COŽ JE ZDROBNĚLINA OD *ČEVAP* Z TUR. *KEBAP* TV., A TO PAK Z AR. *KABĀB*, VLASTNĚ „PEČENÝ“.⁴⁰

⁴⁰ Lokotsch tvrdí, že původ není z ar., ale z čínštiny.

Fonetická analýza: Při přejímce do tur. došlo ke změně velárního neznělého *k-* na předoalveolární neznělé *č-*. Došlo tedy k palatalizaci. Při tom se nízká střední samohláska *-a-* změnila na středové střední *-e-*. První bilabiála se změnila na znělou labiodentálu *-v-* a druhá ztratila znělost. Tyto všechny změny nastaly v srbochor., odkud se slovo dostalo do češ., snad pod kulturním vlivem.⁴¹

Časové zařazení: V románských jazycích existuje toto slovo již od 14. stol., kde je doložené v lat. Do tur. z ar. pravděpodobně přešlo během osmanské vlády na Balkáně. Odtamtud se slovo dostalo do češ. a lze předpokládat, že do ní přešlo až ve 20. stol., a to v souvislosti s rozrůstajícím se propojením různých kultur a globalizací.

Trasa: Jak bylo výše zmíněno, z ar. přešlo slovo do tur., pak do srbochorv. a do češ.

ar.	tur.	srbochor.	češ.
kabāb	ćevap	ćevapčić	čevapčići

Morfologie: K původnímu podstatnému jméno množného čísla byl přidán srbochor. sufix *-čić* a k němu i český sufix *-i* pro plurál mužského rodu.

Sémantika: Původní význam v ar. je „grilované maso“⁴² anebo také „nakládané, grilované, velmi často mleté maso“. Všeobecně se užívá k označení kořeněných šišek z mletého masa. Nedošlo ke změně významu.

D

- DÁMA: „STOLNÍ HRA“. Z NĚM. *DAME(SPIEL)* Z FR. *JEU DE DAMES* „HRA DAM“. SNAD V PROTIKLADU K ŠACHŮM JAKO „HŘE KRÁLŮ“. ASI TU VŠAK JDE O LIDOVOU ETYMOLOGII: VÝCHODISKEM JE ŠP. *AJEDREZ DE LA DAMA* „DÁMSKÉ ŠACHY“, COŽ JE ASI ZKOMOLENÉ AR. *AŠ-ŠITANG ATTĀM* „ŠACHOVÁ HRA“.

⁴¹ Do románských jazyků bylo slovo přežato beze změny znělé bilabiály ani velary: pg. *cubeba*, šp. *cubeba*, it. *cubeba*, raně lat. *cubeba* (KIESLER)

⁴² http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=0%df%e8%e7%e8, 7.9.2006.

U tohoto slova je třeba upozornit na to, že nebylo možné ve šp. korpuse (Corpus del Español) nalézt spojení *ajedrez de la dama*. Ve fr. korpuse ATILF bylo spojení *jeu de dames* nalezeno, ale původ je vysvětlen z lat. termínu pro dámu a není tady žádný doklad pro určení ar. původu. V ar. samotné se užívá výrazu *dāmma* k označení této hry. Při vyhledání termínu *aš-šiṭranġ at-tām* vyhledávačem Google, byl nalezen pouze jeden výraz tohoto slovního spojení, a to ve zmínce o knize, která byla přeložena před rokem 142 n.l.⁴³ Slovo *dām(m)a* v ar. je nejspíše odvozeno od egyptského názvu pro tuto hru *dameh*⁴⁴ odkud pravděpodobně byl celý název odvozen a připodobněn známému slovu *dāma*, které se vyskytuje v lat. jako *domina/domna* (ATILF). V ř. je slovo doloženo jako *demos*, což jistě také ovlivnilo tvar tohoto slova v indoevropských jazycích.

Fonetická analýza: Při přejímce z egyptštiny do ar. získala znělá předoalveolára emfázi *d- > d-*, nízká střední samohláska byla prodloužena *-a- > -ā-*. Při přejímce z ar. do evropských jazyků došlo k připodobnění slova *dāma* k tvaru *domina, domna* v lat., které získalo v románských jazycích tvar *dame* (fr.), *Dame* (něm.), ale také v češ. *dáma*. Tvar v češ. pochází z románských jazyků.

Časové zařazení: Ve fr. je *jeu de dames* doloženo od 19. stol. (ATILF). Další časové údaje bylo obtížné zjistit.

Trasa: Z egyptštiny bylo slovo přejato ar., a odtud jej převzaly jazyky na evropském kontinentě.

egypt.	ar.	fr.	něm.	češ.
dameh	dām(m)e	jeu de dames	Dame	dáma

⁴³ <http://shiabooks.info/books/html/m022/27/no2710.html>, 31.8.2006.

⁴⁴ <http://www.acfcheckers.com/origin.html>, 31.8.2006.

Morfologie: V ar. je slovo podstatné jméno ženského rodu a v dalších jazycích odpovídá ženský rod i třída ar.

Sémenatika: *Dameh* byl v egyptštině název stolní hry. Ar. toto slovo přejala pro stolní hru známou dnes v češ. jako *dáma*. V češ. a dalších jazycích má slovo stejný význam.

- **DAMAŠEK:** „LÁTKA S VETKANÝM LESKLÝM VZOREM“, *DAMAŠKOVÝ*. ASI PŘES IT. *DAMASCO* Z LAT. JMÉNA SYRSKÉHO MĚSTA *DAMASCUS* Z (AR. *DIMAŠQ*).

Lokotsch uvádí, že se podle města Damašek, z kterého je název této látky odvozen, nazývají také meče a sušené švestky. Celý název města v ar. je *Dimašq aš-šām*.

Fonetická analýza: Z ar. *Dimašq* bylo v lat. odvozeno *Damascus*. Přední vysoké *-i-* se změnilo na střední nízké *-a-*. Místo uvulární souhlásky je neznělá velární hláska *-k*. Navíc byla přidána lat. koncovka *-us* pro maskulina. Při přejímce do it. byla tato koncovka nahrazena it. koncovkou pro mužský rod *-o*. Z frikativní neznělé souhlásky *-s-* se stalo *-š-* v češ.

Časové zařazení: Ve šp. je slovo dokumentováno od 13. stol. *damasco*. Ve fr. se výraz vyskytuje od r. 1352 (ATILF) a v angl. přibližně od r. 1250 (Online Etymology Dictionary). V něm. je slovo doloženo až někdy od 14. či 15. stol. (SEEBOLD) a v it. až od r. 1450 (MAURO a MANCINI).

Trasa: Slovo bylo přejato z ar. do lat., a odtud do it., z níž přešlo do češ.

ar.	lat.	it.	češ.
dimašq	Damascus	damasco	damašek

Morfologie: Jak bylo v odstavci o fon. zmíněno, došlo po přejímce jak do lat. tak do it. k přidání sufixu pro mužský rod. V češ. k tomuto jevu došlo také a byl přidán sufix *-ek* užívaný k tvoření substantiv mužského rodu.

Sémantika: Z názvu města byl vytvořen název látky, a to metonymií na základě zeměpisného vztahu. Ve všech přejatých jazycích označoval tento výraz stejný druh látky s lesklým vzorem na povlaky, ubrusy atd. V některých jazycích, např. ve fr. a angl., poukazuje slovo na další damažské produkty, jakými jsou již zmíněná „ocel“ anebo též „ubrus“⁴⁵.

Odvozeniny: damažský adj.

- **DEMÍŽON:** „VELKÁ BAŇATÁ (OPLETENÁ) LÁHEV“. Z ANGL. *DEMIJOHN*, A TO PŘETVOŘENÍM Z FRANC. *DAME-JEANNE*, DOSLOVA „PANÍ JANA“. BUĎ ŽERTOVOU METAFOROU ČI LID. ETYM. Z AR. *DAMAGĀN* „DRUH NÁDOBY“.

I když Rejzek uvádí možný původ tohoto slova z ar., většina zdrojů tento názor odmítá. Mezi možnostmi nabízenými pro vysvětlení původu tohoto slova se nachází Lokotschův názor, že slovo je perského původu. Pochází z názvu perského města *Damagān* anebo z ar. hliněné nádoby, které se říká *damağāna*. Spíše se zdá, že toto slovo v ar. vzniklo v moderní době. Rozšířenější tvar v ar. je *addāmiğāna*.

Dále je možné toto slovo odvodit od lat. *dimidiana*. Do it. se slovo dostalo z fr. (MAURO a MANCINI) *Dame Jeanne* okolo roku 1586. Gamillscheg je také toho názoru, že slovo je fr. původu.

- **DEŠIFROVAT:** „ROZLUŠTIT“. Z FR. *DÉCHIFFRER* (DE- A ŠIFRA).

Fonetická analýza: Sloveso lze rozdělit do tří částí. První část se skládá z předpony *dé-*, která pochází z původního lat. *dis-*. Ve fr. se tato předpona vyvinula v *des-* a dále *dé*. Ve fr. se objevil tvar s palatální frikativou snad vlivem katal. tvaru *xifra*⁴⁶. Zmíněný zdroj (ATILF) konstatuje, že je obtížné zjistit původ existence dvou tvarů ve fr. Dále přidala češ. suff. infinitivu *-ovat*. Dále viz *cifra*.

⁴⁵ ATILF a The American Heritage Dictionary of the English Language.

⁴⁶ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?169;s=3442669065;r=9:nat=:sol=0;> 24.8.2006.

Časové zařazení: Tvar se ve fr. objevil během 15. stol. (GAMILLSCHEG), stejně jako v it., kde je výskyt uváděn k roku 1467 (MAURO a MANCINI). Do angl. se dostal tvar v 16. stol., a to ze stř.fr.⁴⁷

Trasa: Z lat. bylo slovo přejato do románských a snad i germánských jazyků. Tvar s frikativou -š- se objevil jak uvádí ATILF vlivem kat., z které bylo slovo přejato do fr. a dále i do češ.

ar.	kat.	fr.	češ.
šifr	xifra	déchiffre	dešifrovat

Morfologie: *De-* je prefix nesoucí více významů, ale v tomto případě má spíše úlohu negátora⁴⁸. Ve fr. byl vytvořen infinitiv pomocí sufixu *-rer* a v češ. byl tento sufix nahrazen českým protějškem pro infinitiv *-ovat*. Z podstatného jména bylo tedy vytvořeno sloveso.

Sémenatika: Jak bylo výše vysvětleno i u tvaru *cifra*, mělo slovo původně význam „nula, prázdný“. Až od 15. stol. se objevil tento tvar ve fr. (GAMILLSCHEG) a svůj modernější význam získal v 17. stol. (ibid.). Dnes slovo nese význam „přečíst, rozluštit šifrovaný text n. tajné neznámé písmo, rozšifrovat: d. zprávu“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **DŽIHÁD:** „svatá válka“, „boj, snaha“. Z ar. *ǧihād*.

Fonetická analýza: Slovo bylo přejato do většiny jazyků bez větších fonetických změn.

Časové zařazení: Slovo je v angl. doloženo od r. 1896 (Online Etymology Dictionary). V ostatních jazycích bylo obtížné zjistit období přejímky, ale pravděpodobně byl výraz rozšířen až v druhé polovině 20. stol.

Trasa: Z ar. bylo toto slovo přejato do různých světových jazyků. Do češ. bylo snad přejato přes angl.

⁴⁷ <http://dictionary.reference.com/search?q=decipher>, 24.8.2006.

⁴⁸ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?35;s=1453973280;r=2:nat=;sol=1;>, 24.8.2006.

ar. angl. češ.

ġihād jehad džihád

jihad

Morfologie: V ar. pochází slovo od kořene *ġ h d* „namáhat se, usilovat“⁴⁹, *ġāhada* tedy znamená „usiloval, snažit se“ podle III. kmene, který nese význam reciprocit, *ġihād* je infinitiv od tohoto slovesa.

Sémantika: Jak bylo již dříve naznačeno, toto slovo znamená „usilovat“, ale také „muslimská svatá válka anebo duchovní boj proti nevěřícím“ (ibid.).

- **DŽIN:** „DUCH V ORIENTÁLNÍCH POHÁDKÁCH“. A AR. JINN TV.

Fonetická analýza: Slovo bylo přejato do různých jazyků a hlavně do češ. bez fonetických změn.

Časové zařazení: Ve fr. je slovo doloženo od r. 1666 a ve šp. také v 17. stol. (Corpus de Español). V angl. jsou doklady o slovu od r. 1655 (Online Etymology Dictionary). Dále bylo slovo přejato i do it., kde se vyskytuje od r. 1892 (MAURO a MANCINI).

Trasa: *Oxford Dictionary of English Etymology* uvádí, že slovo bylo přejato přímo z ar. skrz překlady pohádek *Tisíce a jedné noci*. Do češ. bylo slovo asi přejato kulturním vlivem z angl. anebo snad i přímo z ar.

ar. angl. šp. fr. češ.

ġinn jinn gin djin džin

genie

jinnee

⁴⁹ <http://www.bartleby.com/61/roots/S82.html>, 11.9.2006.

Morfologie: *ǵinn* je odvozen od slovesa *ǵanna* „skrýt, zatajit“⁵⁰. Přejatý výraz je podstatné jméno mužského rodu a jako takové bylo přejato do dalších jazyků.

Sémantika: *ǵinn* nese význam „démon, neviditelný tvor“ a výraz byl přejat beze změny významu.

E

- **ELIXÍR:** „ZÁZRAČNÝ NÁPOJ“. ZE STŘLAT. *ELIXIR* A TO Z AR. *AL-IKSÍR* „KÁMEN MUDRCŮ, DROGA“, ČLEN *AL-* Ř. *XĒRÍON* „SUCHÝ PRÁŠEK“ (JAKO LÉK) OD *XĒRÓS* „SUCHÝ“.

Fonetická analýza: Ar. střední nízká samohláska vyskytující se v určitém členu se změnila při vypůjčení na středovou přední *a-* > *e-*. Při vypůjčení řeckého slova přidala ar. na počátek slova samohlásku, a to z toho důvodu, že v ar. málokdy stojí vedle sebe dvě souhlásky bez jakýchkoliv samohlásek. Proto se z původního *xēr* stal *ixēr* a navíc bylo *-ē-* změněno na *-ī-*, jelikož ar. tuto samohlásku nemá. Řecká koncovka *-ion* byla elidována. Při přejímce do lat. byla dlouhá samohláska zkrácena, ale v češ. opět získala na délce *-ī-* > *-i-* > *-ī-*.

Časové zařazení: Do latinského jazyka přešlo slovo již před 13. stoletím, během něhož přešlo do fr. ve tvaru *elissir* (GAMILLSCHEG). Do něm. se slovo dostalo v 15. stol. a v it. je doloženo od 1563 (MAURO a MANCINI).

Trasa: Z ř. bylo slovo přejato do ar., která užití slova rozšířila do lat. a dále do románských a germánských jazyků.

ar.	ř.	lat.	češ.
-----	----	------	------

al-iksír	xērion	elixir	elixír
----------	--------	--------	--------

⁵⁰ <http://www.bartleby.com/61/roots/S91.html>, 11.9.2006.

Morfologie: Slovo obsahuje ar. určitý člen *al-*. V ar. byl tvar podstatné jméno mužského rodu jednotného čísla a slovo bylo přežato beze změny rodu i čísla.

Sémantika: Ř. význam *xērion* je „suchý prášek užitý jako léčivý prostředek“ (SEEBOLD). V ar. došlo k zúžení významu na „látku, která z nešlechetných látek tvoří šlechetné (mění kovy na zlato)“, a odtud pak byl odvozen význam „kámen mudrců“, který vstoupil do lat. (ibid.). S ním byl také spojen druhý význam tohoto slova a to „zázračný léčivý nápoj“.

- **EMÍR:** „ARABSKÝ PRINC, KNÍŽE, VELITEL APOD.“. *EMIRÁT* „KNÍŽECTVÍ“. PŘES MOD. EVR. JAZ. Z AR. *AMĪR* „VELITEL“.

Fonetická analýza: Dost rozšířený jev změny ar. *-a-* na *-e-* se zde opět vyskytuje. Tato změna především nastává u výpůjček z ar. do tur. It. přejala slovo beze změn, a z ní také češ.

Časové zařazení: Na iberský poloostrov se slovo dostalo již ve 13. století, jelikož je doloženo ve šp. od roku 1256 a v port. od r. 1288 (KIESLER). Do fr. se slovo dostalo někdy mezi 13. a 16. stol. (GAMILLSCHEG) a do angl. až v 17. stol. z fr., kam se slovo dostalo ze šp. (ODEE).

Trasa: Z ar. bylo slovo obchodem a různými ekonomickými a politickými styky přežato do šp. a port. a odtud se šířilo dál. Druhá trasa vede z ar. do tur. a dále do it. Z podobnosti forem lze soudit, že slovo do češ. přešlo přes it. nebo rovnou z tur.

ar.	tur.	it.	češ.
-----	------	-----	------

amīr	emīr	emiro	emír
------	------	-------	------

Morfologie: *Emír* pochází ze slovesa *'amara* „rozkázal“ a je to podle vzoru *fa'īl* užívaného při tvoření pasivního participia od základního kmene. Termín *amīr ar-raḥl* byl užíván k označení osoby zajišťující transport mezi Severní Afrikou a Andalusií (LOKOTSCH), proto se koncovky této výpůjčky liší v různých

románských jazycích, do kterých byla přejata. Např.: pg. *amiralh*, st. fr. *amiré*, šp. *amiraglio*, pg. *amirante*. Do it. se slovo dostalo z tur. *emir* (MAURO a MENCINI). Proto je více pravděpodobné, že se slovo do češ. dostalo přes it. Slovo bylo přejato jako podstatné jméno mužského rodu a obsahuje koncovku.

Sémantika: Význam se při přejímce nezměnil a všude označoval osobu s vysokou hodností a vlivem. V některých případech dochází k zúžení významu na „velitel“.

F

- **FAKÍR:** „INDICKÝ ASKETA“. Z AR. *FAQÍR* „CHUDÁK, CHUDÝ“ (PŮVODNĚ TAK BYLI OZNAČENÍ MOHAMEDÁNSTÍ ŽEBRAVÍ MNIŠI).

V ostatních jazycích, jakými jsou fr., it. a šp., se mísí dvě formy. Jedna prý pochází z ar. *faqīr* „chudý“ a druhá je z ar. *faqīh* „moudrý, vzdělaný“. Odtud máme pg. *alfaqui* „islámský vzdělanec“, šp. *alfaqūi*. V it. jsou obě formy, ale Mauro a Mancini odvozují *facchin* od ar. *faqīh*. Do češ. a něm. se dostala pouze forma *faqír*.⁵¹

Fonetická analýza: Jediná změna zde nastala na arabské uvulární souhlásce, která byla změněna na neznělou veláru *-q-* > *-k-*.

Časové zařazení: Ve šp. je slovo doloženo již ve 14. stol. (KIESLER). V it. je forma odvozená od *faqīr* od roku 1721, kdežto forma odvozená od *faqīh* od 14. stol. (MAURO a MANCINI). Ve fr. se slovo vyskytuje od 17. stol. a do něm. se slovo dostalo až v 19. stol.

Trasa: Jelikož se toto slovo vyskytuje v románských jazycích ve dvou formách, a pouze v jedné formě (a jednom významu) v něm. a češ., lze předpokládat, že se slovo dostalo do češ. z něm.

ar. něm. češ.

⁵¹ Kiesler na druhou stranu spekuluje o vlivu původu v ar. *faqīh*, které bylo do it. přejato jako *facchino*. Nastala změna *-r-* > *-n-*.

faqīr Fakir fakír

Morfologie: Z ar. adjektiva pro mužský rod bylo vytvořeno podstatné jméno též mužského rodu.

Sémantika: V ar. *faqīr* znamená chudý, tento význam byl zúžen na označení náboženských asketů a později byl použit k označení muslimských žebravých asketů.

- **FEZ:** „ORIENTÁLNÍ POKRÝVKA HLAVY“. PODLE MAROCKÉHO MĚSTA *FEZ* (DNES *FÁS*), KDE SE PŮVODNĚ VYRÁBĚLY.

Tento druh pokrývky hlavy je jinak v ar. známý pod jménem *tarbūš*. Tyto klobouky byly vyráběny ve Fezu z hrubé červené plsti a nosili je maročí vojáci.

Fonetická analýza: Došlo ke zkrácení délky dlouhé samohlásky a k její imále na *-ā-* > *-a-* > *-e-* již při přejímce do tur. Koncová neznělá frikativa získala na znělosti při přejímce do něm. *Fez*. Do češ. byla pak přejata beze změn z něm.

Časové zařazení: Do it. se název této pokrývky hlavy dostal z tur. okolo roku 1794 (MAURO a MANCINI), do fr. v 17. stol. (GAMILLSCHEG) a do něm. se výraz dostal z tur. v 19. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do tur. a z tur. přešlo do něm. Další cesta této přejímky vedla z ar. do fr. a odtud do angl.

ar.	tur.	něm.	češ.
fās	fez	Fes	fez

Morfologie: Místní jméno ženského rodu bylo užito k označení pokrývky hlavy v onom městě vyrobené. Ze substantiva ženského rodu se stalo substantivum rodu mužského.

Sémantika: V tomto případě došlo k metonymii na základě zeměpisné souvislosti.

G

- **GABARDÉN:** „DRUH TKANINY“. PŘES NĚM. Z FR. *GABARDINE* ZE ŠP. *GABARDINA* A TO ASI SKŘÍŽENÍM *GABÁN* „SVRCHNÍK, PLÁŠŤ S KAPUCÍ“ (ZŘEJMĚ AR.) A *TABARDINA* OD *TABARDO* „HAZUKA, SELSKÝ KABÁTEK“⁵².

Do něm. nebylo toto slovo přejato. Jinak v jazycích, které přejaly toto slovo, není zmínka o jeho ar. původu. Do fr. bylo přejato v 19. stol. ze šp. ve významu „úzká mužská suknice“. Ve šp. existovalo slovo od 16. stol. ve tvaru *galvardine* (*GAMILLSCHEG*). Do it. naopak přešlo slovo z fr., která ho přejala ze šp., a je to prý spřežka původních *gabān* (dnes v it. *gabbano*, MAURO a MANCINI) a *tabardina*, což je zdobnělina *tabarro*. Slovo je v it. doložené od 1905.

Ve slovnících Kazimirskiho a Lana nebylo možné nalézt slovo, které by odpovídalo zmíněnému tvaru *gabān* a to ani pod *ġabān* „zbabělý“, *ġabbān* „místo k modlitbě anebo místo, které produkuje spoustu zrní“, ani *ġabān*. Poslední tvar neexistuje, ale existuje sloveso *ġabana* „oklamat, uškodit“, které se vyskytuje ve spojení s *altaub* „šat“ a nese význam „ohnout anebo zkrátit šat“. Obtížně se hledá souvislost mezi touto formou a významem a formou a významem ve šp.

- **GALA:** HOV. „SLAVNOSTNÍ VYSTROJENÍ“; ADJ. *SLAVNOSTNÍ*. PŘES NĚM. A FR. ZE ŠP. *GALA* A TO ASI ZE STFR. *GALE* „POTĚŠENÍ, ZÁBAVA“. OD GALER „BAVIT SE, VÉST VESELÝ ŽIVOT“. DALŠÍ PŮVOD NEJASNÝ.

Další možný původ tohoto slova je od ar. *xil'a* „slavnostní čestné roucho, do něhož přiodívali vládcové oddané na důkaz přízně“ (*KAUFMANN, Maurové a Evropa: 167*).

Fonetická analýza: Při přejímce slova z ar. do šp. došlo ke změně velární frikativy na velární explozívu -g-. Postupně došlo ke změně původní přední vysoké samohlásky -i- na střední nízké -a-. Koncové -t ve

⁵² *tabardum* lat. „akademický či vojenský plášť“.

tvaru *xil'at* buď odpadlo, anebo nebylo součástí slova při přejímce, jelikož koncové *-t* poukazuje na následující genitivní spojení. Faryngála *-'* také odpadla. Slovo bylo pak přejato beze změn do ostatních jazyků.

Časové zařazení: Výraz se ve šp. objevuje od 13. stol.⁵³, pak o něm nejsou doklady až od 15. stol. Ve fr. je slovo doloženo od r. 1670 (ATILF) a v angl. od r. 1625, ale ve významu „slavnostní událost“ až od r. 1777⁵⁴. V něm. je slovo doloženo od 18. stol.⁵⁵

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do šp. Odtud bylo přejato do fr., pak angl. a něm.

ar.	šp.	fr.	něm.	češ.
xil'a(t)	gala	gala	Gala	gala

Morfologie: Ze slovesa *xala'a* „odejmout, svléknout a další“⁵⁶ bylo vytvořeno podstatné jméno *xil'a* „darovaný šat“ (*Online Etymology Dictionary*). Tvar je mašdar od zmíněného slovesa.

Sémantika: Z významu zmíněném výše byl vytvořen význam „slavnostní vystrojení“. Význam byl tedy zúžen.

Odvozeniny: galán n., galantní adj., galanterie n., aj.

- **GÁZ:** „ŘÍDKÁ PRŮSVITNÁ TKANINA“, *GÁZA* „JEMNÝ OBVAZOVÝ MATERIÁL“. Z FR. *GAZE* A TO BUĎ PODLE PALESTINSKÉHO MÍSTNÍHO JMÉNA *GAZ*, *GHASA* NEBO PŘES ŠP. Z AR. *QAZZ* SUROVÉ HEDVÁBÍ Z PERS. *KĀZ*.

⁵³ <http://www.corpusdelespanol.org/>

⁵⁴ <http://www.etymonline.com/index.php?search=gala&searchmode=none>, 31.8.2006.

⁵⁵ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GG00252>, 31.8.2006.

⁵⁶ http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%ce%e1%da, 31.8.2006.

Existuje málo informací k vysvětlení původu tohoto slova. U Seebolda je uváděno jako přejato do něm. z holandského *gaas*, kam bylo slovo přejato z fr. *gaze*. Do fr. slovo přešlo ze šp. *gasa* a do šp. bylo přejato z ar. slova *qazz*. Toto ar. slovo je přejato z perského *kāz*. anebo snad z ar. *keğ*. Gamillsheg se zmiňuje o přejímce slova do fr. v průběhu 16. stol. z názvu palestinského města *Gazda*, anebo z ar. *qazz*. Oproti tomu Lokotsch definitivně odvozuje původ slova od pers. *kāz*, které bylo přejato do šp. Žádné důkazy o výrobě tohoto druhu látky v Gazze (arabsky Ġazza) nebyly nalezeny.

Fonetická analýza: Zde se bude vycházet z ar. *qazz*. Uvulární souhláska *q*- byla ve fr. nahrazena velárou *g*-. Dále se fr. zbavila geminace a následkem toho asi došlo k prodloužení samohlásky *-a-* > *-ā-*. Češ. při přejímce přidala koncovku feminina *-a*. Slovo je ve fr. také ženského rodu.

Časové zařazení: Ve fr. je slovo doloženo od r. 1694 (ATILF). V angl. od roku 1561 (Online Etymology Dictionary). V it. bylo slovo poprvé dokumentováno v r. 1461 (Mauro a Mancini) a ve šp. je také doloženo od 15. stol. (Corpus del Español).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do fr., z které se rozšířilo do dalších románských jazyků (ATILF). Do češ. tedy asi také z fr.

ar.	fr.	šp.	it.	češ.
qazz	gaze	gasa	gaze	gáza

Morfologie: Výraz byl do ar. přejat jako podstatné jméno mužského rodu a ve fr. došlo ke změně rodu na ženský.

Sémantika: *Qazz* je v ar. označení hedvábí. Při přejímce došlo asi k metonymii a užití výrazu k označení „jemný řídký obvazový materiál, mul“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **GAZELA:** „DRUH STEPŇÍ ANTILOPY“. PŘES FR. *GAZELLE* A ŠP. *GACELA* Z AR. *ĠAZĀLA* TV.

Fonetická analýza: Častou změnou při přejímce z ar. je změna -ġ- na -g- (KIESLER). V jiho-afr. jazycích dochází k nahrazení -e- místo -a- (LOKOTSCH), proto bylo původní *ġazāl* změněno na *ġazēl*. Délka samohlásky byla zkrácena -ē- > -e-.

Časové zařazení: Slovo bylo do šp. přejato již během 13. stol. ve tvaru *algacel*, později *gacela* (KIESLER). Sufix *-ella* byl připojen v nějakém iberorománském jazyce. V něm. je slovo doloženo od 16. stol., kam bylo přejato z fr., kde je doloženo od r. 1195 (ATILF).

Trasa: Šp. si slovo vypůjčila od ar. Zdá se, že fr. převzala slovo z marocké ar. a předala ho dál do něm., z níž ho poté asi převzala češ.

ar.	šp.	fr.	něm.	češ.
ġazāl	gacel(a)	gazelle	Gazelle	gazela

Morfologie: V ar. se toto podstatné jméno vyskytuje ve tvaru maskulina bez příznaku a ve tvaru feminina se sufixem *-a*. V iberorománských jazycích je ale také sufix *-elle*, který formuje substantiva ženského rodu, hlavně diminutiva (ATILF). Proto je těžké rozlišit, který z obou sufixů je zastoupen v tomto slově. Každopádně byla přejata forma feminina.

Sémantika: Původní význam je „jelen anebo laň“ (záleží na koncovce feminina *-a*), ale již v ar. došlo k metonymii a slova bylo užito k označení krásné ženy/dívky. Do jazyků iberorománských, do něm. a češ. přešlo beze změny původního významu.

H

- **HALABALA:** PŘÍSL. OB. STČ. *CHALABALA*, *CHALYBALY*. SPOJENÍ TYPU *ČÁRY MÁRY*, V NĚMŽ JE DRUHÁ ČÁST RÝMOVOU OZVĚNOU PRVNÍHO. PODOBNÉ JE R.D. *CHALABALÁ*, *CHALACHBALÁ* „USPĚCHANÝ, POVRCHNÍ ČLOVĚK“ SROV. I R.D. *CHOLOÚMNYJ* „POŠETILÝ“. SNAD LZE SPOJIT I SE S./CH. *HÁLA* „NEČISTOTA, ŠPÍNA“, B.

CHÁLA „OBLUDA ZPŮSOBUJÍCÍ VÍTR, BOUŘI AP.“, ALE ETYMOLOGICKÉ VÝCHODISKO JE TEMNÉ. Č. A R. SLOVA UKAZUJÍ SPÍŠ NA ONOM. TVOŘENÍ.

V knize *Maurové a Evropa* uvádí pan Ivan Hrbek (str. 169), že slovo pochází z výrazu ‘*ala bāb Alla*. Muslimové tuto frázi užívají při nesnázích, kdy se uchylují „k bráně boží, tj. do jeho ochrany“. Odtud byl význam přenesen na bezstarostnost. Provensálci přejali frázi ve tvaru *alababala* anebo také *à la babalá* „bezmyšlenkovitě, nepořádně“. Při analýze tohoto slova se budeme pouze opírat o fakta uvedená panem Hrbkem.

Fonetická analýza: Faryngála na počátku slova byla elidována. Samohláska *-ā-* byla zkrácena na *-a-*. Fr. se zbavila geminace *-ll-* a takto vznikl tvar *alababala*. Při přejímce do češ. bylo místo glottálního závěru vloženo *h-* a zdvojená slabika *-baba-* byla zjednodušena na *-ba*. Došlo tedy k haplogonii.

Časové zařazení: Při hledání tvaru nebylo možné zjistit jakékoliv údaje v ostatních jazycích.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do provensálské fr. a odtud do češ.

ar.	fr.	češ.
‘ala bāb Alla	alababala	halabala

Morfologie: Celá fráze má v ar. význam „k boží bráně“ a skládá se z předložky a dvou substantiv v dativu. Do češ. byla fráze přejata jako jedno slovo, příslovce.

Sémantika: Z významu „utíkat k boží bráně“ byla vytvořena metonymie na základě způsobové souvislosti a slovo ve fr. znamená „bezmyšlenkovitě, nepořádně“. V češ. pak „nepořádně, ledabyle, nedbale“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **HALALI:** „LOVECKÉ FANFÁRY“. PŘEJATO ASI PŘES NĚM. Z FR. *HALLALI* ASI ONOM. PŮVODU (SROV. Ř. *ALALÁ* „VÁLEČNÝ POKŘIK, VÝSKÁNÍ“).

Toto slovo je také doloženo pouze u Ivana Hrbka. Pochází z islámského vyznání víry *lā ilāha illa allāh* „není boha kromě Boha“. Muslimové v Andalusii vykřikovali tuto frázi při bojích s křesťany (KAUFMANN, *Maurové a Evropa*: 169). Křesťané frázi zkomolili na *leliliés*, což je podle Hrbka doloženo i v *Don Quijotovi*. V Čechách bylo výrazu užíváno lovci a to ve tvaru *halali*.

Fonetická analýza: Fonetické změny tohoto slova se obtížně vysvětlují. Již ve šp. došlo ke zkomolení ar. *lā ilāha illa allāh* na *leliliés*⁵⁷. Ze šp. se užívání slova rozšířilo do fr., kde je tvar *hal(l)ali*. Starší tvar byl *ha la ly*, odvozený od *harer à lui* „poštvat k němu/proti němu“. Tvar *à lui* byl zkrácen na *li* (ATILF). V něm. se zas celý tvar odvozuje od „ha,da lieft er“. V něm. a češ. je tvar *halali*, kdežto ve fr. je *hallali*. Fr. tvar se vyslovuje [alali] a k aspiraci došlo až v r. 1914 (ATILF). Při analýze slova hazard v ATILF nalezneme zmínku o vkládání iniciální *h-* na počátek vypůjčených cizích slov. Tento jev by mohl platit i zde. Je ale zřejmé, že každý jazyk, do kterého byla fráze přejata se snažil připodobnit tvar k frázím v jazyce již existujících. Z fr. anebo něm. pak došlo k přejímce do češ.

Časové zařazení: Slovo se ve šp. vyskytuje od 16. stol. (*Corpus del Español*) a ve fr. od r. 1683 (ATILF). Ve slovníku bratří Grimmů se uvádí, že slovo nebylo přejato do něm. před 17. stol.

Trasa: Maurové ve Španělsku převzali frázi a nejspíše při bojích ji rozšířili do fr., odkud došlo k přejímce do něm. a češ.

ar.	šp.	fr.	něm.	češ.
<i>lā ilāha illa allāh</i>	<i>leliliés</i>	<i>hallali</i>	<i>halali</i>	<i>halali</i>

Morfologie: Celá věta v ar. byla přejata a byla z ní vytvořena interjekce.

Sémantika: *lā ilāha illa allāh* znamená „Není Boha kromě Boha“. Muslimové tuto frázi vykřikovali při bitvách a bojích s kastilskými křesťany. Ti když slyšeli výkřik při bitvách přejali význam buď jako

⁵⁷ Slovo je doloženo v knize *Don Quijote de la Mancha* od Miguela Cervantese, kde je úryvek „...en el bosque estaban. Luego se oyeron infinitos leliliés, al uso de moros cuando entran en las batallas...“ (*Corpus del Español*).

metaforu anebo jako metonymii. Dnes tento výkřik označuje „lovecké fanfáry“ (REJZEK) anebo také „zvolání, které znamená blízký úspěch lovce při lovu pronásledovaného zvířete“ (ATILF).

- **HARÉM:** PŘES TUR. *HAREM* Z AR. *ĤARĀM* „ZAKÁZANÝ, ZAKÁZANÉ MÍSTO“.

Fonetická analýza: Při přejímce do tur. byla faryngální souhláska *ħ*- zaměněna za laryngální souhlásku *h*-. Dále došlo ke zkrácení délky vokálu *-a-* jeho imále na *-e-*. Tato možnost by byla podle informací, které uvádí Rejzek. Ovšem tvar také může pocházet ze slova *ħarīm* „ženy“, což je tvar jednotného čísla slova *ħurma* „manželka, otrokyně anebo žena pod ochranou“ (LANE). V tomto případě došlo ke změně *-ī-* na *-ē-* a dále na *-e-* některých jiných jazycích.

Časové zařazení: Slovo bylo do it. přejato z tur. okolo roku 1618, do fr. se dostalo v r. 1559 (ATILF) a do něm. bylo přejato v 18. stol. V angl. se tvar vyskytuje od r. 1634.

Trasa: Je možné, že slovo do češ. přešlo pod vlivem angl. *harem, hareem*. Anebo jím bylo částečně ovlivněno. Primárně ale bylo slovo přejato z tur.

ar.	tur.	angl.	češ.
ħarām	harem	harem	harém
		hareem	
		harém	

Morfologie: *ḥarām* je podstatné jméno slovesné tvořené od slovesa *ḥarama*. Při přejímce se stalo podstatným jménem mužského rodu. Oproti tomu *ḥarīm* je lomený plurál tvaru *ḥurma*. Tvar je v češtině kolektivum.

Sémantika: Kořen *ḥ r m* nese význam zákazu. Samotné slovo *ḥarām* znamená, že je věc zakázána nebo označuje místnost, kam je zakázán vstup mužů, kteří nejsou příbuzní těchto žen (SEEBOLD). Tento význam byl rozšířen během osmanské vlády. *ḥarīm* označuje skupinu žen, které náleží muži (manželka, otrokyně) (LANE). Odtud byl snad odvozen význam slova.

- **HAŠIŠ:** „OMAMNÁ LÁTKA Z IND. KONOPÍ“, HAŠIŠOVÝ. Z AR. *ḤAŠIŠ* „SUCHÁ TRÁVA, PAK I INDICKÉ KONOPÍ“.

Spekuluje se o dvou původech tohoto tvaru, buď *ḥaššāš*, což je hovorová forma anebo *ḥašš* „tráva“.

Slova se začalo hojně užívat poté co *Ḥasan aṣ-Ṣabāḡ* (Stařec z hor) založil sektu *ḥaššāšīn* v období křížových výprav.

Fonetická analýza: Faryngála na počátku slova byla nahrazena laryngálou *h-*. Jinak došlo k imále *-ā-> -ē-> -ī-* (KIESLER) vlivem vokálové harmonie. Kiesler zde cituje *Corriente*, který vychází z tvaru *ḥaššāš*. Pak došlo ke zkrácení délky vokálu na *-i-*. Další možností je zkrácení samohlásky *-ī-> -i-*, pokud bylo slovo přejato z formy *ḥaššāš*.

Časové zařazení: Slovo se nejprve dostalo do fr. v 16. stol. (GAMILLSCHEG), odtud bylo přejato do it. asi v roce 1847. Do něm. bylo slovo přejato také během 19. stol. V angl. je slovo doloženo od r. 1598 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Fr. slovo přejala z ar., z fr. přešlo do něm. Do češ. se slovo dostalo buď jako kulturní přejímka anebo přes něm.

ar.	fr.	něm.	češ.
ḥašīš	ha(s)chisches	Haschisch	hašiš

Morfologie: Od slovesa *ḥašša* „sekat“ je v ar. odvozeno podstatné jméno mužského rodu. Slovo je zde participium aktivní podle vzoru *fa' 'āl*, které indikuje intenzitu anebo název profese (MOSCATI, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*: 78). Do češ. bylo přejato jako podstatné jméno mužského rodu a jednotného čísla.

Sémantika: Podstatné jméno nese v ar. význam „tráva“ anebo „suchá tráva“ (KAZIMIRSKI) jako taková anebo „marihuany“. Participium s reduplikovanou radikálou má význam „člověk, který hojně užívá marihuany“ anebo se míní člen sekty *ḥašāšīn*. Do češ. se slovo dostalo ve významu „omamná látka z indického konopí“ (*Slovník spisovné češtiny*). Došlo tedy k zúžení významu.

- **HAZARD:** „HRA ZALOŽENÁ JEN NA NÁHODĚ, RISKANTNÍ ČIN“. *HAZARDNÍ, HAZARDÉR, HAZARDOVAT, PROHAZARDOVAT, ZAHAZARDOVAT SI*. STČ. *HAZART*, „DRUH HRY V KOSTKY“. PŘES NĚM. ZE STFR. *HASART* ZE ŠP. *AZAR* Z AR. *AZ-ZAHR* „HRA V KOSTKY“. NYNĚJŠÍ VÝZNAMY SE VYVINULY ZE STARŠÍ FR. A PŘIŠLY K NÁM OPĚT PŘES NĚM.

Slovo je přejato z hovorové ar. a jeho původ není jasný. Pochází ze slova *zahr* (pl. m.), jehož jednotné číslo je *zahra* „květ“. Význam byl přenesen na kostky anebo na hru v kostky. Lokotsch se zmiňuje o možnosti původu slova v názvu palestinského města *Hezar/Hazart*, kde se údajně tato hra hrála a kde byla také vymyšlena. Důkazy o tomto faktu nebylo možné zjistit.

Fonetická analýza: Při přejímce slova z ar. do šp. nedošlo k velkým změnám, krom zjednodušení duplikované souhlásky v *azzahr* (s určitým členem) > *azahr*. Kiesler označuje tento jev za častý v iberorománských jazycích, kde dochází k afrikativizaci ar. *-z(z)-*. Pak došlo k elizi *-h-* uprostřed slova, čímž byl vytvořen tvar *azar*. Ze šp. bylo slovo přejato do fr., která vložila počáteční laryngálu *h-* a připojila předoalveolární znělou hlásku *-d*. ATILF vysvětluje vložení iniciálního *h-* za jev rozšířený ve středověku, kdy se vkládalo hlavně k cizím slovům⁵⁸. Gamillscheg tvrdí, že z ar. slova byl během 15. stol. vytvořen ablativní tvar *hasarder*. Ve st. něm. mělo toto slovo tvar *Hasehart* a ve st. češ. *hasart*. V češ. získala přední alveolára na konci slova znělost.

Časové zařazení: Slovo je doloženo již ve staré češ. a také ve st. něm. Pozoruhodné je, že slovo bylo přejato do st. fr. cca. r. 1150 (ATILF) a st. it. ve 12. stol. (KIESLER)⁵⁹, kdežto do šp. během 13. stol. Přesto se rozšířilo přes šp. V angl. je doloženo od roku 1300 (ODEE).

Trasa: Jak je uvedeno výše, slovo přešlo z ar. do šp., odtud do fr., něm. a češ.

ar.	šp.	fr.	něm.	češ.
azzahr	azar	hasard	Hasard	hazard

Morfologie: *azzahr* obsahuje určitý člen *al-* a došlo k asimilaci *-lz-* > *-zz-*, jelikož to je sluneční souhláska. Souhláska *-d* byla vložena nejspíše vlivem abl. tvaru ve fr. a byla dál přejata do ostatních

⁵⁸ ATILF se také zmiňuje o možnosti odvození zmíněného slova od ar. *yasara* „hra v kostky“ anebo *yasar* „skupina hráčů kostek“. Problém totiž tkví v tom, že se slovo *zahr* v tomto významu nevyskytuje ve spisovné ar. Proto je snaha jej odvodit z jiného slova.

⁵⁹ Zde není jasné, kdy slovo přešlo do it., jelikož Mauro a Mancini uvádí, že slovo bylo do it. přejato až později z angl.

jazyků. Online Etymology Dictionary vysvětluje vložení *-d* ve fr. sufixem *-ard*. V češ. to je podstatné jméno mužského rodu a jednotného čísla. Kdežto v ar. to je to kolektivum. Ze slova byly vytvořeny i slovesa.

Sémantika: Z významu „květiny“ byl metatezí vytvořen význam pro kostky, dále zobecněním bylo slovo aplikováno na hru, která užívá tyto kostky. Nejspíš šlo o metaforu na základě podobnosti vzhledu květu se vzhledem kostky. Do šp. přešlo slovo pod významem „neštěstí, nehoda, špatné znamení“ a později byl význam zúžen na „hra, zvl. karetní, založená jen na náhodě“ anebo „riskantní neuvážený čin“. Pod tímto významem je slovo známo od 16. stol. (Online Etymology Dictionary).

Odvozeniny: hazardní adj., hazardér n., hazardovat v., prohazardovat v., zahazardovat v.

- **HENA:** „ČERVENÉ BARVIVO NA VLASY“, Z FR. *HENNÉ* Z AR. *HINNĀ* TV.

V ar. je tvar *hinnā*, což je označení pro prášek z listů Lawsonie inermis nebo z kořenu *alcanna tinctoria*, kterým si ženy barví vlasy, ruce a nehty.

Fonetická analýza: Faryngála se mění na laryngálu *h-*. Přední vysoká samohláska *-i-* se mění na přední středovou *-e-*. Geminace souhlásky *-nn-* je zjednodušena na *-n-*. Glottální závěr na konci slova je elidován a koncová samohláska je zkrácena. Zajímavý je tvar ve stř. lat., kde slovo bylo přejato s určitým členem a místo faryngály bylo užito veláry *-k-* anebo velární frikativy *-x-*; *alcenna*, *alchenna*.⁶⁰

Časové zařazení: Slovo se vyskytovalo již ve stř. lat., a odtud se nejspíš jako kulturní výpůjčka nebo v rámci obchodu dostalo do češ. V it. je slovo doloženo od r. 1548, ve fr. od 18. stol. (GAMILLSCHEG) a v angl. od 16. stol. (ODEE). Je také možné, že se slovo do češ. dostalo až přes angličtinu.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do lat. Odtud přešlo do fr. a odtud se dostalo do češ.

⁶⁰ Zajímavý je tvar ve stř. lat., kde slovo bylo přejato s určitým členem a místo faryngály bylo užito veláry [k] anebo velární frikativa [x] *alcenna*, *alchenna*.

ar.	lat.	šp.	it.	fr.	češ.
ḥinnāʾ	alcanna	alheña	alcanna	arcanne	hena
	alchenna		alchenna	henné	
			alfena		

Morfologie: Do některých jazyků bylo podstatné jméno ženského rodu přejato s určitým členem.

Koncový sufix feminina *-āʾ* byl vyměněn za sufix feminina v lat. *-a*. Při přejímání nedošlo ke změně rodu.

Sémantika: Význam ve všech jazycích označuje totéž barvivo vyráběné z výše zmíněné rostliny.

- **HURISKA:** „(MUSLIMSKÁ) MILOSTNICE“ Z PER. *HÚRÍ* V AR. *HURÍ* „ČERNOOKÝ“.

Slovo bylo přejato z ar. do per., a odtud do fr. Lokotsch tvrdí, že slovo bylo zprostředkováno přes oba jazyky. Původ je z adjektiva *ḥawrāʾ*, jehož maskulinum je *aḥwar*. Množné číslo mužského a ženského rodu je *ḥūr*. V per. byla přidána koncovka *-ī* pro množné číslo.

Fonetická analýza: Změna *ḥ- > h-* nastala již při přejímce do per. Dále došlo ke zkrácení dlouhé samohlásky *-ū- > -u-* při přejímce do fr. Koncová samohláska byla také zkrácena *-ī > -i*. Tvar v češ. se sufixem *-ska*, který se v češ. nevyskytuje, by mohl poukazovat na přejímku z angl. V té je plurál *houris*, kde mohlo dojít ke zkrácení *-ou- [ū]* na *-u-* a přidání českého sufixu *-ka*.

Časové zařazení: Ve fr. se slovo vyskytuje od r. 1544 ve tvaru hora a pak od 1737 ve dnes známém tvaru (ATILF). V angl. je slovo doloženo od r. 1654 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do per. Odtud pak došlo k jeho rozšíření do fr. a ostatních jazyků.

ar.	per.	češ.	fr.	angl.	něm.
ḥūr	ḥūrī	huriska	hourī	houry	Huri

Morfologie: Původní množné číslo adjektiva *ḥūr* bylo přejato do per. a byla mu přidána koncovka plurálu *-ī*. Do ostatních jazyků pak bylo slovo přejato s perským sufixem, ale užívá se jako jednotné číslo. V češ. došlo k přidání sufixu *-ka*, užívaný k tvoření podstatných jmen ženského rodu končících na V+K (*Příruční mluvnice češtiny*: 126). Předalveolární frikativa *-s-* byla buď vložena do češ. protezí, anebo byla přejata jako sufix plurálu z angl.

Sémantika: Z přídavného jména *ḥūr*, *ḥawrā'* bylo vytvořeno podstatné jméno *ḥūrīya*, nesoucí význam „nymfa, krásná žena zaslíbena muslimům v ráji“. Samotné přídavné jméno se užívá k označení člověka, bělmo jehož očí je bílé a duhovka černá (LANE). Slovo bylo do evropských jazyků přejato v prvním významu.

I

- **IMÁM:** „MUSLIMSKÝ DUCHOVNÍ“. Z AR. *IMĀM* „VŮDCE“.

Fonetická analýza: V tomto slově nedošlo k žádným změnám.

Časové zařazení: Období, ve kterém došlo k přejímce, není zcela konkrétní. V it. je doloženo od r. 1562, ve fr. od 16. stol. a angl. od 17. stol.

Trasa: Z ar. se slovo dostalo do ostatních jazyků jako kulturní výpůjčka.

ar.	češ.	it.	angl.	něm.
imām	imám	imam	imam	Imam

Morfologie: Podstatné jméno pochází od slovesa *'amma*, které znamená „jít dříve, vpřed“ (LOKOTSCH). Slovo je podle vzoru *fi 'āl*, tedy dvouslabičné s dlouhým vokálem v druhé slabice. Tohoto vzoru užívá v ar. většinou k označení náradí a instrumentů (MOSCATI, 78). Také se ho užívá k označení podstatného jména slovesného od III. kmene, což je tento případ. Podstatné jméno zůstalo mužského rodu.

Sémantika: Slovo nese dva významy. První označuje učitele v prvních islámských stoletích, kteří byli učenci Koránu. Druhý označuje náboženské služebníky, kteří mají moc konat náboženské obřady (LOKOTSCH). Význam nebyl po přejímce změněn.

- **INTARZIE:** „OZDOBNÉ VYKLÁDÁNÍ DŘEVEM“, Z IT. *INTARSIO*, *INTARSIARE* „VYKLÁDAT DŘEVEM“, Z *IN-* A *TASRIA* „DŘEVĚNÉ VYKLÁDÁNÍ“ Z AR. *TARŠŪ'* „VKLÁDÁNÍ, SPÁRA“.

Fonetická analýza: Emfatická hláska při přejímce do it. ztratila emfázi. Dlouhá přední vysoká samohláska *-ī-* byla zkrácena a faryngála *- ' -* byla nahrazena samohláskou *-a* v it. V češ. se změnilo *-a-* na *-e-* vlivem koncovky *-ie* užívané pro přejaté názvy vlastností z řeckého nebo latinského původu (*Příruční mluvnice češtiny*: 140).

Časové zařazení: Slovo muselo být přejato již velmi dávno. Do češ. vede cesta přes it., která si slovo vypůjčila koncem 13. stol. (KIESLER)⁶¹, a odtud bylo slovo přejato do něm., která ho předala dál do češ. Anebo bylo přejato již jako kulturní výpůjčka bez prostřednictví něm. Ve šp. je *tarcea* doloženo až od 16. stol. (CORPUS DEL ESPAÑOL)

Trasa: Viz čas.

⁶¹ Mauro a Mancini uvádí rok 1539.

ar.	it.	něm.	češ.	šp.
tarṣīṭ	intarsia/intarsiare	Intarsia ⁶²	intarzie	tarcea
		intarsieren		

Morfologie: Slovo je podstatné jméno slovesné od II. kmene *fa' 'ala, taf' il*. Do it., a něm. bylo přejato podstatné jméno jako femininum a navíc bylo vytvořen i sloveso. Do češ. bylo přejato pouze podstatné jméno ženského rodu. V ar. je slovo mužského rodu.

Sémantika: V ar. nese slovo význam „zdobit drahokamem a zlatem“ (KIESLER). Při přejímce do it., něm. a češ. došlo k metonymii na základě způsobu a přejímka nese význam „ozdobné vykládání dřevem“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **INTIFÁDA:** „Povstání Palestinců na území Gazi a Západního břehu v protestu proti izraelské okupaci“⁶³.

Fonetická analýza: Jediná změna, která v tomto slově nastala, byla ztráta emfáze. Předoalveolární emfatická explozíva byla nahrazena znělou předoalveolární explozívou.

Časové zařazení: Toto slovo se rozšířilo s prvním palestinským povstáním proti izraelské okupaci v roce 1987. V angl. je doloženo od r. 1985 (Online Etymology Dictionary). Ve šp. korpuse se pouze uvádí 20. stol. jako období přejímky.

Trasa: Z ar. se slovo v moderní době rozšířilo již přímo do jednotlivých jazyků většinou prostřednictvím angl.

ar.	angl.	češ.

⁶² LOKOTSCH

⁶³ <http://www.bartleby.com/61/15/10201575.html>, 12.9.2006.

intifāda intifada intifáda

Morfologie: Je to podstatné jméno slovesné z VI. kmene *infa 'ala*. Původní sloveso *nafada* znamená „setřást, vzbudit se“. *Intifāda* pak znamená „povstání, procitnutí, otrást se“. Slovo je ženského rodu a bylo přejato beze změn.

Sémantika: V ar. došlo k zúžení významu *intifāda* „procitnutí, povstání“ na označení palestinského boje proti izraelské okupaci. S tímto zúžením přešlo slovo bez další změny významu do ostatních jazyků.

- **ISLÁM:** „MUSLIMSKÉ NÁBOŽENSTVÍ“. Z AR. *ISLĀM* „ODEVZDÁNÍ SE BOHU“. SOUVISÍ S MUSLIM.

Fonetická analýza: nedošlo k žádným změnám při přejímce.

Časové zařazení: Slovo je starého původu, ale doloženo v angl. je např. až od r. 1818 (Online Etymology Dictionary). Dřívější označení tohoto náboženství v angl. byly *Mohammadism* od r. 1614 a *Ismaelism* od r. 1604. V it. je tvar doložen od r. 1869 (MAURO a MANCINI), ve šp. také až od 19. stol. a nejstarší zmínka tohoto tvaru je ve fr. z r. 1697 (ATILF).

Trasa: Z ar. se slovo přes mezinárodní vztahy přeneslo do různých jazyků.

ar.	angl.	něm.	it.	češ.
islām	islam	Islam	islamismo	islám

Morfologie: Kořen pochází z kořene *salima* „být zdravý“ (Online Etymology Dictionary) a je ze IV. kmene *aslama*, což je kauzativ a má význam „vzdát se do Boží vůle“. *Islām* je podstatné jméno slovesné mužského rodu. Do češ. bylo přejato beze změny rodu i slovního druhu.

Sémantika: Nedošlo ke změně významu v žádném z jazyků.

K

- **KABEL**, *KABELOVÝ*, *KABELOVAT*. PŘES. NĚM. *KABEL* ZE STŘNIZ. *CABEL* Z FR. (PŮVODNĚ SEVEROFR.)

CÂBLE A TO ASI ZE STŘLAT. *CAPULUM* „LANO, PROVAZ“ OD LAT. *CAPERE* „UCHOPIT, BRÁT“.

Další možnost původu tohoto slova je z ar. *ḥabl* „lano, provaz“ (KAUFFMANN: *Maurové a Evropa*: 168),

které mohlo být přejato do lat.

Fonetická analýza: Přesto, že většina zdrojů tvrdí, že slovo přešlo z lat. *capulum* „lano“, jsou tvary ve všech jazycích se znělou bilabiálou *-b-*. Tento fakt vede k úvaze o přejímce slova z ar. do fr. (stejně jako třeba *admirál*), odkud se slovo šířilo dál. Při přejímce došlo ke změně faryngály *ḥ-* > *k-*. V češ. pak došlo k anaptyxi samohlásky *-e-*.

Časové zařazení: Slovo je doloženo ve fr. přibližně od r. 1170 (ATILF). V angl. od r. 1205 (Online Etymology Dictionary) a v něm. se tvar vyskytuje od 16. stol.⁶⁴ Ve šp. se slovo vyskytuje již od 13. stol. (Corpus del Español).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do fr., it. a šp., a odtud se rozšířilo jeho užití.

ar.	fr.	šp.	něm.	češ.
-----	-----	-----	------	------

ḥabl	châble	cabel	Kabel	kabel
------	--------	-------	-------	-------

⁶⁴ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GK00015>, 12.9.2006.

Morfologie: Podstatné jméno mužského rodu bylo do různých jazyků přejato beze změny rodu i třídy. Pouze v lat. se vyskytuje slovo jako neutrum.

Sémantika: Ar. slovo *ḥabl* „provaz, lano“ bylo zpočátku přes námořnictví přejato do románských a germánských jazyků. Až později v 19. stol. došlo k jeho užití v moderním slova smyslu a to „svazek drátů v ochranném plášti“ (*Slovník spisovné češtiny*). Došlo tedy k zúžení významu.

Odvozeniny: kabelovat v., kabelový adj.

- **KAFE:** „KÁVA“, *KAFÍČKO*, *KAFÍRNA*. Z NĚM. *KAFFEE* Z FR. *CAFÉ* A TO PROSTŘEDNICTVÍM ARM. OBCHODNÍKŮ Z TURECKA *KAHVE* Z AR. *QAHWA*.

Lokotsch uvádí, že toto slovo pochází z doby Abbásovců. Tento nápoj byl dovážen z oblasti Kaffe, která je domovem kávovníku, a byl dovezen do jižní Arábie šejchem Al-Šādílím. V té oblasti byl také hlavní přístav *Mox*, odkud byl odvozen název *mokka* pro kávu dováženou z oné oblasti (viz *moka*).

Nápoj byl vynalezen teprve v 15. stol. a dříve jedly africké kmeny pražená zrnka kávy (nazývají se v ar. *bunn*) s máslem. Nápoj byl užíván k udržení dervišů vzhůru. Okolo roku 1459 se kafe dostalo na území Sýrie a okolo roku 1550 byly v Damašku, Aleppu a v Konstantinopoli založeny první kavárny. O třicet let později přivezli Benátčané⁶⁵ tento nápoj poprvé do Evropy (LOKOTSCH). První kavárny vznikly v r. 1650 v Oxfordu, 1652 v Londýně, 1679 v Hamburгу a v r. 1721 v Berlíně.

Fonetická analýza: Z ar. bylo slovo přejato do tur. ve tvaru *kahvé*, kde byla uvulární souhláska nahrazena neznělou velárou *k*. Místo bilabiální glidy *-w-* bylo užito labiodentální hlásky *-v-*, koncové *-a* bylo nahrazeno samohláskou *-e* a došlo k jeho prodloužení. Z tur. bylo slovo přejato do it., a tam došlo k asimilaci *-hv-* na *-vv-*, které ztratilo znělost a následně se stalo *-ff-*. Z it. bylo slovo přejato do fr. ve tvaru *café*, když došlo k elizi jedné souhlásky. Do něm. se slovo dostalo z fr. (SEEBOLD), i když

⁶⁵ Toto tvrzení odporuje tvrzení Rejzka, který uvádí arménské obchodníky jako zprostředkovatele kávy.

zdvojená souhláska *-ff-* svědčí spíše o vlivu it. Do češ. přešel tvar bez zdvojené souhlásky a dlouhá samohláska byla zkrácena *-ē- > -e-*.

Časové zařazení: Slovo je v it. doloženo od roku 1585, ve fr. od 17. stol. a v téže době bylo přijato angl. a okolo 18. stol. i něm.⁶⁶

Trasa: Z ar. do tur., pak do it., fr., něm. a do češ.

ar. tur. it. fr. něm. češ.

qahwa kahvé caffè café Kaffee kafe

Morfologie: Místní jméno ženského rodu přešlo jako podstatné jméno též ženského rodu. Kořen tohoto slova pochází z centrálně semitského *k h w* „být slabý, matný, mdlý, tmavý“⁶⁷.

Sémantika: Starší zmínky o slovu *qahwa* v ar. nesou význam „víno“ (Online Etymology Dictionary) anebo také snad „tmavé látky“⁶⁸. Později došlo k metonymii a přenesení významu na „kafé“. Ve všech jazycích je toto slovo užíváno k označení černého horkého nápoje.

Odvozeniny: kávička demin., kafičko podst. jm. n., kafírna s. f.

- **KAFR:** „AROMATICKÁ LÁTKA Z JISTÉHO AROMATICKÉHO STROMU“, *KAFROVÝ, KAFROVNÍK*. JIŽ STČ., ZE STŘHN. *GAFFER*, PŘES STŘLAT. *CAFORA*, AR. *KĀFŪR* Z JIHOVÝCHODNÍ ASIE (ST.I. *KARPŪRA*, MALAJSKÉ *KĀPŪR*).

Do ar. se slovo dostalo ze sanskrtu, a to z tvaru *karpūra* (LOKOTSCH), což je druh skořice z Formosy.

V prákrtu je to již s asimilací *kappūra*, a až odtud byl název přejat do ar. Do st. it. přešlo slovo ve tvaru *cafura*.

⁶⁶ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GK00015>, 12.9.2006.

⁶⁷ <http://www.bartleby.com/61/roots/S238.html>, 12.9.2006.

⁶⁸ Stejně jako předchozí poznámka.

Fonetická analýza: Při přejímce do ar. došlo k nahrazení bilabiální neznělé hlásky labiodentální neznělou hláskou *-f-*. Pak byla elidována jedna neznělá labiodentála a došlo k prodloužení samohlásky *-a-*. Koncová souhláska byla elidována. Když přešlo slovo z ar. do stř. lat. (MAURO a MANCINI), došlo ke zkrácení délky samohlásek a byla přidána koncovka *feminina*⁶⁹. Do jazyků na území Evropy bylo slovo šířeno pomocí lat. Do něm. bylo přejato jako *Gaffer*, velára tedy získala znělost, došlo ke zdvojení labiodentály a apokopě koncové samohlásky. Při přejímce do češ. došlo ke ztrátě znělosti, což je běžný jev při přejímání z něm., a ke ztrátě samohlásky *-e-*. Tuto ztrátu lze odůvodnit strukturou fonému [□], který je kombinací fonémů /e/ a /r/ a v češ. je nahrazeno souhláskou [r] (viz také *Vater* v něm., *fotr* v češ.).

Časové zařazení: Pojem je doložen v různých románských jazycích od 14. stol. (GAMILLSCHEG). Ve fr. od 13. stol. (ATILF), v angl. od r. 1313 (Online Etymology Dictionary), a ve šp. také od 14. stol. (CORPUS DEL ESPAÑOL).

Trasa: Slovo bylo přejato ze sanskrtu do prákrtu, pak do ar. Odtud přešlo do lat. a pak do ostatních jazyků.

sán.	prá.	ar.	lat.	něm.	češ.
karpūra	kappūra	kāfūr	cafura/camphora	Gaffer	kafr

Morfologie: Do všech jazyků přešel tento pojem jako podstatné jméno ženského rodu, pouze v ar. je mužského rodu, stejně jako v češ. Ženský rod v češ. je pravděpodobně pod vlivem lat.

Sémantika: Nedošlo ke změně významu.

⁶⁹ V lat. existuje i další tvar *camphora* (LOKOTSCH, MAURO a MANCINI)

- **KALIBR:** „RÁŽE, MĚRKA“. PŘES NĚM. *KALIBER*, FR. *CALIBRE* A ASI IT. ČI STŘLAT. PROSTŘEDNICTVÍM AR. *QĀLIB* „FORMA, ŠEVCOVSKÉ KOPYTO“ A TO Z Ř. *KĀLOPÓDION*, *KĀLÓPOUS* „ŠEVCOVSKÉ KOPYTO“, DOSLOVA „DŘEVĚNÁ NOHA“, Z Ř. *KĀLON* „DŘEVO“ A *POŮS* (GEN. *PODÓS*) „NOHA“.

Zde se jedná o přejímku přes ar., která slovo přejala z ř., a pak předala dál. Při přejímce do ar. došlo k připodobnění tvaru k ar. kořeni *q l b* „převrátit, obrátit“⁷⁰. Řecká koncovka byla elidována.

Fonetická analýza: It. přejala slovo z ar., kde došlo ke změně uvulární souhlásky na neznělou veláru *q- > k-*. Dlouhá samohláska byla zkrácena *-ā- > -a-*. Navíc přidala it. koncovku *-ro*. Je možné, že došlo ke zdvojení *-b- > -bb-*, a pak k dissimilaci *-bb- > -br-*. Koncovka *-o* je morfém maskulina. Do češ. bylo slovo přejato z něm. *Kaliber*, kde došlo k vynechání samohlásky *-e-* (stejně jako u slova *kafír*).

Časové zařazení: Ve šp. je slovo *calibre* doloženo od r. 1583 (ATILF), ve stejné době snad v it. Ve fr. jsou doklady o slovu od r. 1478 (ATILF), kam bylo slovo přejato prostřednictvím it. V angl. se slovo vyskytuje od r. 1567 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Po přejímce do ar. došlo k další přejímce do šp. a it., odkud se slovo rozšířilo do ostatních jazyků. Do češ. přešlo přes něm.

ř.	ar.	šp.	it.	fr.	něm.	češ.
kālípódion	qālib	calibre	calibro	calibre	Kaliber	kalibr
kālópous						

Morfologie: Ar. slovo je ve tvaru participia aktiva *fā‘il* a je substantivum mužského rodu. Do evropských jazyků bylo přejato beze změny třídy i rodu.

⁷⁰ http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%de%e1%c8, 5.9.2006.

Sémantika: V ř. neslo slovo význam „ševcovské kopyto“. Při přejímce do ar. došlo k zúžení významu na „slévárenská forma“ (Online Etymology Dictionary). Tento význam se blíží významu ar. slovesa *galaba* „převrátil, obrátil“, kde dochází k převrácení formy tak, že se její hlava stane patou a naopak. Do it. a šp. bylo slovo přejato se stejným významem jako v ar. Později buď ve šp. a it. nebo ve fr. došlo k další metonymii. Význam byl tedy změněn na „měřidlo rozměrů strojních součástí, měrka“ anebo také „ráže“.

- **KALIF:** „DUCHOVNÍ I SVĚTSKÁ HLAVA MUSLIMŮ“. Z AR. *CHALĪFA* „NÁSTUPCE“ (MYSLÍ SE „NÁSTUPCE MOHAMMEDŮV“).

Fonetická analýza: Uvulární frikativa byla přejata do různých jazyků z ar. jako neznělá velára. Dlouhá samohláska byla zkrácena $-ī-$ > $-i-$ a došlo k elizi koncové samohlásky $-a$, která indikovala ženský rod pro označení muže. V moderní češ. se běžně vyskytuje tvar *chalífa*, které je zjevně vypůjčeno již přímo z ar.

Časové zařazení: V it. je *kalif* doložen od r. 1264 (MAURO a MANCINI) a ve fr. od cca. r. 1360 (ATILF). Z fr. bylo slovo přejato do šp. (podle ATILF) ve 13. stol. V angl. se slovo vyskytuje až od 14. stol. (ODEE). V něm. je tvar doložen až od 19. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Slovo bylo přejato z ar. do fr., a z té do šp. Je ale pravděpodobné, že se slovo šířilo jako kulturní výpůjčka bez prostřednictví.

ar.	it.	fr.	něm.	angl.	češ.
xalīfa	aliffo	calife	Kalif	kaliph	kalif

Morfologie: Slovo pochází z kořene $x l f a$ ze sloves *xalafa* významu „následoval“. V ar. je slovo tvořeno jako dvouslabičné podstatné jméno s dlouhou samohláskou ve druhé slabice. Podle vzoru *faʿīl*

se tvoří adjektiva anebo pasivní participium. V ar. má slovo koncovku feminina, ale je mužského rodu. Když bylo např. slovo přejato do it., byla k němu připojena koncovka mužského rodu.

Sémantika: Rozšířený význam, který existuje ve všech jazycích, je „následovník“ jak politický tak náboženský.

V moderní češ. se také vyskytuje výraz *chalífa*, který je bližší tvaru v ar. Podle *Frekvenčního slovníku češtiny* se tohoto tvaru více užívá v odborné literatuře a publicistice. Tvaru *kalif* se pak více užívá v belterii.

- **KALIUM:** Z AR. *QALI* „POTAŠ“, (SRV. ALKALICKÝ)

Fonetická analýza: Viz alkalický.

Časové zařazení: Viz alkalický.

Trasa: Viz alkalický.

Morfologie: K podstatnému jméno slovesnému byla přidána lat. koncovka označení neuter *-um*.

Sémantika: Význam slova je „draslík“. V 19. stol. učinil něm. chemik H. H. Kleproth rozdíl mezi prvky sody, které byly dříve považovány za identické. Těmito prvky byly *natron* a *kali* (zkratka *alkali*). Tyto izolované prvky byly nazvány *natrium* a *kalium*.

- **KAMAŠE:** „PLETENÉ TEPLÉ KALHOTY“, DŘÍVE „CHRÁNIČE SPODNÍ ČÁSTI NOHY PROTI ZIMĚ“. Z NĚM. *GAMASCHE* Z FR. *GAMACHE* „KOŽENÉ NÁVLEKY NA KOTNÍKY“ ZE ŠP. *GUADAMECÍ* Z AR. (ĜILD) ĜADĀMASĪ (KŮŽE) Z GHADAMESU „LIBYJSKÉ MĚSTO, KDE SE TENTO ARTIKL VYRÁBĚL“.

Fonetická analýza: Uvulární znělá frikativa byla nahrazena ve šp. znělou velárou *-ĝ- > -g-*. Ve šp.

guadamecí došlo k protezi *-u-* [w] pod vlivem místních jmen obsahujících ar. slovo *wād*

„údolí“ (SEEBOLD). Neznělá dentální frikativa *-s-* byla nahrazena neznělou předoalveolární afrikátou *-c-*.

Ze šp. přešlo slovo do fr. již ve tvaru *gamache*. Byla tedy elidována celá slabika a také bilabiální glid -

w-. Do něm. přešlo slovo z fr. beze změn, akorát byla přidána koncovka množného čísla *-n*. V češ. došlo ke ztrátě znělosti veláry *-g- > -k-*.

Časové zařazení: Ze šp., kde je toto slovo doloženo od 16. stol. (CORPUS DEL ESPAÑOL), bylo přejato do fr., kde je doloženo od r. 1591. Ve stejném období bylo přejato z fr. do něm. Tehdy snad také do češ.

Trasa: Šp. přejala slovo z ar., ze šp. pak dále fr., od které bylo přejato do něm. a následně do češ.

ar.	šp.	fr.	něm.	češ.
ġadāmasī	guadamecí	gamache	Gamachen	kamaše

Morfologie: Z ar. adjektiva muž. rodu bylo vytvořeno podstatné jméno množného čísla žen. rodu.

Sémantika: Při výpůjčce došlo k metonymii na základě zeměpisné příčiny a byl vytvořen význam pro látku vyráběnou ve městě *Ġadāmas*. Tvar v ar. zní *ġild Ġadāmasī* „kůže z *Gadāmesu*“ (ATILF). Dále došlo k zúžení významu na „chrániče na kotníky, nártý i lýtka, a pak také k označení teplých pletených kalhot pro děti“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **KAMELOT:** „POULIČNÍ PRODAVAČ NOVIN“. Z FR. *CAMELOT* Z ARGOTICKÉHO *COESMELOT*, ZDROBNĚLINY OD *COESME* „KOLPORTÉR, PRODAVAČ“ NEJASNÉHO PŮVODU.

ATILF se zmiňuje o příklonění fr. *camelot* k prvnímu významu slova „velký kus látky původně vyrobený z chlupů velblouda, pak také kozí chlupy smíšené buď s vlnou anebo vetkané hedvábím“.

Camelot nesoucí tento význam je odvozen od ar. *xamla, xamlāt* „vlákno, látka“. Další možnost odvození slova je od ar. *ħammāl* „nosič“, jak tvrdí Hrbek (KAUFFMANN. *Maurové a Evropa*: 168). Zde asi došlo

k přejímce slova *ħammāl* z ar. do fr. a k jeho příklonění k již dříve přejatému tvaru *camelot*.

Fonetická analýza: Došlo ke změně faryngály *-ḡ-* > *-k-* anebo *-x-*. Fr. se zbavila geminace *-mm-* > *-m-*

a došlo také ke změně *-ā-* > *-a-* > *-e-*. Sufix *-ot* byl přidán připodobněním k dříve zmíněnému *camelot*.

Do češ. se přejímka dostala beze změn.

Časové zařazení: *Camelot* s významem vztahujícím se k látce je ve fr. doložen od r. 1168 (ATILF) a s významem druhým od r. 1821. V něm. se slovo vyskytuje pouze v prvním významu od 16. stol.⁷¹ Ve šp. je slovo doloženo ve 14. stol. a pak až od 20. stol. (Corpus del Español).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do fr., a odtud do češ.

ar.	fr.	češ.
-----	-----	------

ḡammāl	camelot	kamelot
--------	---------	---------

Morfologie: *ḡammāl* je participium aktiva od slovesa *ḡamala* „nesl“. Ke slovu byl přidán sufix *-ot*,

který snad pochází z ar. *-āt* užívaného pro tvorbu množného čísla ženského rodu. Slovo bylo přejato jak do fr. tak do češ. jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Původní slovo v ar. bylo „nosič“. Odtud došlo k metonymii a ke změně významu na „potulný obchodník“, který vlastně nosí zboží.

- **KANDOVANÝ:** „KONZERVOVANÝ CUKREM“. OD SLOVESA *KANDOVAT* A TO PŘES IT. Z AR. *QAND* „TŘINOVÝ CUKR“ ZE ST. I. *KHANDAKA* „KRYSTALIZOVANÝ CUKR“.

Fonetická analýza: Neznělá uvulární frikativa *x-* byla v ar. změněna na uvulární explozívu *q-*. Při přejímce do ostatních jazyků se z uvuláry stala neznělá velára *k-*.

⁷¹ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GK00834>, 5.9.2006.

Časové zařazení: Velmi staré slovo, ale k jeho přejímce z ar. do fr. došlo až ve 13. stol., do it. ve 14. stol., do šp. přibližně v 16. stol. a do něm. bylo slovo přejato z it. někdy mezi 16. a 18. stol. Lze tedy předpokládat, že ve stejné době bylo slovo přejato do češ.

Trasa: Ze st. ír. bylo slovo přejato do ar., která ho předala do it., a přes ní přešlo slovo do češ.

stír.	ar.	it.	češ.
khaṇḍaka	qandī	candi(to)	kandovat/aný

Morfologie: Do ar. bylo slovo přejato jako přídavné jméno a vyskytovalo se se slovem cukr *sukkar qandī*. Tvar byl genitivní konstrukce. Do it. byla celá fráze přejata jako *zucchero candi(to)*, a odtud se dostala do češ. jako přídavné jméno. Bylo z něho také vytvořeno sloveso *kandovat* připojením suffixu infinitivu *-ovat*.

Sémantika: V ar. slovo znamenalo „zahuštěná cukrová surovina“ (LOKOTSCH), která se snad získávala dvojitým vařením, a pak byl získán čistý cukr. Později byl význam zúžen na „konzervace ovoce cukrem“. Došlo tedy k metonymii.

- **KARAFĀ:** „ŠIROKÁ LÁHEV S ÚZKÝM HRDLEM“. Z IT. *CARAFFA* Z *ĠARRĀFA* TV. OD *ĠARĀFA* „NABÍRAT, ČERPAT“.

Fonetická analýza: Došlo ke změně *ġ-* > *g-* při přejímce z ar. do šp. Ve šp. byl zkrácen dlouhý vokál *garrafa*. Do it. se pojem dostal jako *caraffa*, došlo ke ztrátě znělosti první souhlásky. Z it. se slovo dostalo do fr., kde byla vynechána jedna geminovaná souhláska *caraffa* > *carafe* a došlo k apokopě nízké střední samohlásky. Existuje ale i tvar se zdvojenou souhláskou *caraffe*. Do češ. se slovo dostalo vlivem it. a byla zde stejně jako ve fr. zjednodušena geminace.

Časové zařazení: Slovo bylo přejato do it. ve 13. stol. (MAURO a MANCINI) a do fr. v 17. stol. (GAMILLSCHEG). Do něm. až v 18. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do šp., odtud pak do it., ze které byl pojem dále přejímán fr. a češ.

ar.	šp.	it.	fr.	češ.
ġarrāfa	garafa	caraffa	carafe/caraffé	karafa

Morfologie: Slovo je odvozeno od kořene *ġ r f* „nabrat“. Ze slovesa byl vytvořen název nářadí podle vzoru *fa''āla* > *ġarrāfa*⁷² a slovo je ženského rodu. Jako takové přešlo do jiných jazyků.

Sémantika: V moderní ar. nese slovo význam „naběračka“, ale Kiesler tvrdí, že přešlo z marocké ar., kde označovalo „vázu s širokým břichem“ od 16. stol. Seebold uvádí význam jako „vodní mlýn s lopatami“ („Wasserheberad mit Schaufeln“). Do češ. a dalších jazyků byl význam přejat z marocké ar., tedy „láhev se širokým dnem a úzkým hrdlem“ (*Slovník spisové češtiny*).

- **KARÁT:** „JEDNOTKA RYZOSTI ZLATA“. PŘES NĚM. *KARAT*, FR. *CARAT* Z IT. *CARATO* A TO Z AR. *QĪRĀT* Z Ř.

KERĀTION „SVATOJÁNSKÝ CHLĚB“ OD *KÉRAS* „ROH“. JADER Z LUSKOVITÝCH PLODŮ STROMU ROHOVNÍKU (SVATOJÁNSKÝ CHLĚB) SE UŽÍVALO K JEMNÉMU ODVAŽOVÁNÍ ZLATA A JINÝCH DRAHÝCH KOVŮ; STROM JE NAZVÁN PODLE ROHOVITÉHO TVARU LUSKŮ.

Slovo není ar. původu, ale přešlo do jazyků na území Evropy prostřednictvím arabštiny.

Fonetická analýza: Při vypůjčení z ř. byla neznělá explozivní velára změněna na explozivní uvuláru *q*-. Samohláska *-e-* se stala přední vysokou *-i-* a získala na délce. Řecká koncovka *-ion* byla elidována a přední explozivní alveolára získala emfázi *-t-*. Během přejímání z ar. opět došlo ke změně uvuláry *q-* na

⁷² Stejně jako *d b b*; *dabbāba* „tank“ anebo *ġ r f*; *ġarrāfa* „hrábě, buldozer“.

neznělou veláru *k-*. Dále se změnila první samohláska postupně z *-ī-* > *-ē-* > *-ā-* a nakonec byla zkrácena. Emfatická souhláska na konci slova ztratila emfázi.

Časové zařazení: Těžko určit období, kdy bylo slovo přejato do ar., ale lze předpokládat, že k tomu došlo za byzantské říše. Z ar. se slovo začalo šířit až po křížových výpravách. V it. je doloženo od roku 1313⁷³ (MAURO a MANCINI). Do fr. přešlo z it. někdy mezi 14. a 15. stol. a do něm. v 16. stol. z fr.

Trasa: Jak bylo výše zmíněno, z ř. bylo slovo přejato do ar., která slovo rozšířila dál přes přejímku do it., z té pak do fr. a z fr. do něm.

ř.	ar.	lat.	it.	fr.	něm.	češ.
kerátion	qīrāt	carātus	carato	carat	Karat	karát

Morfologie: V řeč. bylo slovo podstatné jméno a do ar. jako takové také přešlo s odtržením ř. koncovky *-ion*. Slovo přešlo v mužském rodě a dál jako takové bylo přejímáno do ostatních jazyků.

Sémantika: Původní význam byl název pro svatojánský chléb, tedy „luskovité plody rohovníku“. Tyto plody byly užívány k odměřování zlata. Odtud došlo k metonymii a pojem získal význam míry pro vážení. Do ostatních jazyků pak přešlo slovo s tímto novým významem.

Kiesler však cituje Vollerse, který uvádí další možnost původu slova a to z ar. *xarrūba*.

- **KARTOUN:** „DRUH BAVLNĚNÉ LÁTKY“, *KARTOUNOVÝ*. Z NĚM. NÁŘEČÍ *KARTUN* (DNES *KATTUN*) A TO PŘES NIZ. *KATTOEN* Z AR. *QUTŪN* „BAVLNA“.

⁷³ Lokotsch uvádí tvar *carrātus* ze stř. lat., proto je možné, že slovo se z ar. dostalo do lat.

Fonetická analýza: Plozivní uvulára *q-* byla nahrazena neznělou velárou *k-*. Emfatická hláska ztratila emfázi *-t- > -t-*. V něm. pak došlo k přidání souhlásky *-r-* a ke změně *-o-* na zadní vysokou samohlásku *-u-*. Češ. pak vytvořila z monoftongu diftong *-ou-*.

Časové zařazení: Slovo se ve fr. nachází již od r. 1160 (ATILF) a v angl. od r. 1286 (Online Etymology Dictionary). Do něm. bylo slovo přejato až v 17. stol. z hol.⁷⁴ Z něm. se pak dostalo do češ.

Trasa: Jak bylo již naznačeno v oddělení o časovém zařazení, došlo k přejímce slova z ar. do románských jazyků. Zde se obzvláště jedná o přejímku do fr. odkud bylo slovo přejato do hol., pak do něm. Jedním z posledních jazyků, které toto slovo přejaly, byla čeština.

ar.	fr.	hol.	něm.	češ.
quṭun	coton	kattoen	Kartun	kartoun
			Kattun	

Morfologie: Slovo je v ar. podstatné jméno mužského rodu. Sloveso *qaṭana* znamená „stát se tenký, jemný, malý“. Původ se hledá v akkadském *qaṭānu* téhož významu⁷⁵. Do evropských jazyků bylo slovo přejato jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Slovo neslo v ar., fr. a dalších jazycích význam „vata“, ale ve středním Německu vznikla hovorová forma *Kartun* „bavlněný šat“. ⁷⁶ Došlo k zúžení významu. Odtud byl význam přejat do češ.

- **KÁVA:** *KÁVOVÝ, KÁVOVNÍK, KÁVOVINA, KAVÁRNA, KÁVÁRENSKÝ, KAVÁRNÍK.* Z TUR. *KAHVE* Z AR. *QAHWA*, SNAD PODLE HABEŠSKÉHO KRAJE *KAFFA*, KDE KÁVOVNÍK DIVOCE ROSTL. V NÁRODNÍM OBROZENÍ SE TATO

⁷⁴ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GK02456>, 4.9.2006.

⁷⁵ <http://www.bartleby.com/61/roots/S251.html>, 5.9.2006.

⁷⁶ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GK02456>, 5.9.2006.

PODOBA (PŘEJATÁ SNAD PŘES P. NEBO S./CH.) PROSADILA, PROTOŽE PŮSOBILA „SLOVANŠTĚJI“ NEŽ PODOBA S -F-.

Fonetická analýza: Ve srovnání se slovem *kafe* je zde patrný vliv spíše formy z tur. než z it. Nejspíš došlo k elizi -h- a následkem toho k prodloužení samohlásky -ah- > -ā-. Dále byla tur. hláska -e vyměněna za českou koncovku pro substantiva ženského rodu.

Další pojednání viz *kafe*.

- **KMÍN:** *KMÍNOVÝ, KMÍNOVAT, POKMÍNOVAT*. ASI PŘÍMO Z LAT. *CUMĪNUM, CYMĪNUM* Z Ř. KÝMĪNON PŮVODU SEMIT. (AR. *KAMMŪN*, HEBR. *KAMMŌN*.)

Slovo je semitského původu a někteří autoři (LOKOTSCH, SEEBOLD) poukazují na původ z asyrštiny. Na druhou stranu Masson uvádí (str. 51-52), že je slovo doloženo i v akk. *kamunū(m)*, v ugarit. *kmn* a ve fěn. *kmn*. Výraz byl přejat do lat. z ř. *kýmīnon/kumīnon*, ale jak Seebold uvádí, naráží na semitskou stavbu. V lat. byl tvar *cūmīnus*⁷⁷. Odtud se pak rozšířilo do ostatních jazyků.

Fonetická analýza: Vzhledem k tomu, že asyrština je staršího data, je pravděpodobnější, že do ar. a hebr. přešlo slovo z tohoto jazyka. Vzhledem k tvaru v asyr. *kamunu*, v ar. *kammūn* a v hebr. *kammōn*, lze říci, že tvar byl se zadní vysokou samohláskou -u- ve druhé slabice. Při přejímce do ř. došlo ke změně první samohlásky buď na -ý-, které je asi umlautového charakteru, anebo na -u-. Geminace byla zjednodušena a následující samohláska -ū- byla postupně proměněna na -ī-. Do lat. byl pojem přejat beze změn, došlo jen k přidání lat. koncovky -us pro mužská substantiva. A z lat. pak vznikla přejímka v it. *cumino* a fr. *cumin*, kde nedošlo k žádným změnám. V něm. získala samohláska větší zaokrouhlení (umlaut) a souhláska -m- byla zdvojena *Kümmel*. Lze předpokládat, že do češ. se slovo dostalo také přes lat., ale zde byla samohláska v první slabice vynechána.

Časové zařazení: Ze semitského jazyka se slovo do ř. dostalo snad v mykénském období (MASSON).

V něm. je slovo doloženo od 8. stol., bylo přejato z lat., a tehdy mělo tvar *kumin*. V angl. je doloženo od

⁷⁷ Gamillscheg poukazuje na to, že lat. tvar byl vyvinut lidovou etymologií.

r. 897, v it. od 13. stol. a ve stejné době také ve šp. Ve fr. jsou o existenci slova důkazy od 16. stol. V 8. stol. nebyla češ. známa, proto muselo dojít k přejímce až v období po 10. stol., kdy se začala češ. formovat.

Trasa: Z asyr. a dalších semitských jazyků bylo slovo přejato do ř., z té do lat., která slovo předala dál do románských, germánských a slovanských jazyků (možná, že také do jiných).

asyr.	ř.	lat.	něm.	it.	češ.	fr.	
kamunu	kýmīnon	cūmīnus	Kumin	Kümmel	cumino	kmín	cumin

Morfologie: Tvar se odvozuje od kořene *k m n* a spekuluje se o původu slova ze sumerského *gamun*⁷⁸, ale již od původních zmínek o slovu ho bylo užito jako podstatné jméno mužského rodu, v lat. bylo někdy užito i neutrum.

Sémantika: S určitostí lze říci, že význam slova v dnešní době je „luční i pěstovaná bylina s bílými kvítky v okolíku“ anebo se ho užívá k označení drobného polodlouhého aromatického plodu této byliny. Starší zmínky o slovu vykazují stejný význam.

Odvozeniny: kmínový adj.

- **KORÁN:** „ZÁKLADNÍ NÁBOŽENSKÁ KNIHA ISLÁMU“. Z AR. *QUR'ĀN*, DOSLOVA „ČTENÍ“ OD *QARA'Ā* „ČÍST, RECITOVAT“.

Fonetická analýza: Typická změna *q- > k-*, dále došlo k elizi glottálního závěru, jelikož v češ. není glottální závěr uprostřed slova, leda jako případ hiátu.

Časové zařazení: Ve fr. je doložen tento výraz od 17. stol., ale do 18. stol. byla ve fr. dávána přednost formě s ar. určitým členem *al-* (GAMILLSCHEG). Do něm. bylo slovo přejato ze šp. také s určitým členem

⁷⁸ <http://www.bartleby.com/61/roots/S161.html>, 12.9.2006.

Alkoran v 16. stol. Bez tohoto členu se *Korán* objevuje od dob Voltaira ve fr. a od dob Goetheho v něm. (PFEIFER). V it. je slovo doloženo již od r. 1367 *corano* (MAURO a MANCINI). V češ. je slovo známo alespoň r. 1614, kdy byla vydaná kniha Václava Budova Z Budovce *Antialkorán*.

Trasa: Jelikož je to slovo související s kulturou, bylo přejato přímo z ar. do evropských jazyků.

ar.	it.	fr.	šp.	něm.	češ.
qur'ān	corano	coranne	alcoran	Koran	korán

Morfologie: Podstatné jméno, které pochází od slovesa *qara 'a* významu „číst“. Nominální vzor tohoto substantiva je podle *fu 'lān*, tedy se sufixem *-ān*. Zmíněný sufix se v ar. užívá k derivaci abstrakt, diminutiv a přídavných jmen. Přejato je jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: význam je ve všech jazycích stejný „základní náboženská kniha islámu“.

- **KOREK:** *KORKOVÝ*. Z NĚM. *KORK*, ZE ST.ŠP. *ALCORQUE* „BOTY S KORKOVOU PODRÁŽKOU“, Z AR. -ŠP. *AL-QURQ* TV. (*AL-* JE ČLEN), A TO NEJSPÍŠ Z LAT. *CORTEX* „KŮRA, LÝKO, KOREK“.

Při přejímání tohoto slova byl z ar. pouze přejat člen *al-*, který stejně nebyl do ostatních jazyků přejat. Většina zdrojů tvrdí, že původ slova je z lat. *cortex* známé od dob Plauta. V Oxfordském slovníku je zmíněn názor Bartelbyho, že slovo může být ar. původu ze slova *al-qūrḡ*, jehož prvotní užití snad bylo na výrobu korkových bot. Později byl význam na základě synekdochy přenesen na celou látku. Dále je možné, že slovo pochází z lat. *quercus* f., což znamená „dub“. Bližší informace a souvislosti nejsou jasné.

- **LILA:** „FIALOVÝ“. PŘES NĚM. *LILA* Z FR. *LILAS* (DŘÍVE *LILAC*) „ŠEŘÍK, ŠEŘÍKOVÝ“ Z AR. *LĪLĀK* TV. A TO PŘES PER. ZE STI. *NĪLA* „(TMAVĚ) MODRÝ“.

Pojem byl odvozen od per. *līlāḡ*, tedy rostliny syringa vulgaris, jejíž květy nevyklučují žádné barvivo, ale jsou jistého modrého odstínu (LOKOTSCH).

Fonetická analýza: Při přejímce z per. do ar. došlo k diftongizaci dlouhého vokálu *-ī-* > *-ai-*. Palatální afrikáta v per. byla nahrazena ar. neznělou velárou snad vlivem dialektů, ve kterých je změna *-k* > *-ḡ* běžná. Při přejímce do šp. byl diftong nahrazen samohláskou *-i-* a došlo k apokopě veláry, i když jsou ve šp. doloženy tvary s velárou. Do fr. bylo slovo přejato bez větších změn, až na přidání koncového *-s* v některých formách slova. Do něm. a češ. pak beze změn.

Časové zařazení: Do it. (MAURO a MANCINI) a něm. se slovo dostalo v 18. stol. (SEEBOLD), do fr. v 17. stol. (GAMILLSCHEG) a v angl. je od r. 1625 (ODEE).

Trasa: Slovo se do jazyků v Evropě dostalo dvěma cestami. První šla z ar. do it. a druhá z ar. do šp., která slovo předala dál do fr., ta zas do něm. Z ní bylo slovo přejato do češ.

per.	ar.	it.	šp.	fr.	něm.	češ.
līlāḡ	lailak	lilac	lila(c)	lila(s)	Lila	lila

Morfologie: Možnost přidání per. morfému *-aḡ*. Do ar. bylo přejato s ním, ale do šp. a dalších jazyků již bez něho. V per. je slovo přídavné jméno, v ar. pak podstatné jméno mužského rodu. Slovo bylo přejato do jazyků v Evropě jako přídavné jméno. Ve fr. například dalo vzniknout i podstatnému jménu mužského rodu.

Sémantika: Sanskrtský význam byl „tmavě modrý“, při přejímce do per. snad došlo k přenesení významu metatezí na květinu, která nese tuto barvu (LOKOTSCH). V ar. bylo slovo užíváno k označení syringa vulgaris, ale později došlo ke změně významu na označení modravé barvy, bledě fialové.

- **LIMONÁDA**, LIMONÁDOVÝ. PŘES NĚM. LIMONADE Z FR. LIMONADE TV. OD LIMON (CITRON) Z IT. LIMONE A TO ASI AR. PROSTŘEDNICTVÍM Z PER. LĪMŪN.

Citrón jako takový nebyl dříve v Evropě znám, pouze *citrus medica* byl za císařství vypěstován v Itálii . Zdá se, že Západ byl s *citrus limonum* seznámen až během křížových výprav, kdy byl převezen do Itálie, a odtud pak do Francie a Španělska.

Fonetická analýza: Při přejímce z per. do ar. došlo k diftongizaci dlouhé samohlásky *-ī-* > *-ai-*. Při přejímce do fr., šp. a it. došlo ke změně *-ū-* > *-u-* > *-o-*. Ke konci slova byl připojen italský morfém *-ata*, který při přejímce do fr. získal znělost a takto byl dál přejímán do něm. a češ.

Časové zařazení: V it. je tvar doložen od 14. stol., ve šp. od počátku 15. stol. Do fr. se výraz dostal až v 17. stol.⁷⁹ a ve stejné době došlo k jeho přejímání do něm. a snad i do češ.

Trasa: Z per. přešlo slovo do ar., přes kterou se dále rozšířilo během křížových výprav do it., šp., fr., něm. a češ. Tvary v češ. a něm. napovídají o přejímce z fr.

per.	ar.	it.	šp.	fr.	něm.	češ.
līmūn	laimūn	limone(ata)	limón	limon(ade)	Limonde	limonáda

Morfologie: Slovo v per. a ar. je podstatné jméno ženského rodu *laimūna*. Množné číslo je v per. *līmūn* v ar. *laimūn* a při přejímce do it. došlo k přidání sufixu *-ata*, který se užívá v botanických názvech k označení jedné rostliny patřící k určitému druhu, např. *magnoliata*⁸⁰ (MAURO a MANCINI). S tímto sufixem bylo slovo dále přejímáno do ostatních jazyků. Tvar bez *-ata* je podstatné jméno, nomen unitatis. Do češ. nebylo přejato.

Sémantika: Samotný tvar *līmūn/laimūn* je název pro citrón, ale se sufixem *-ata* označuje nápoj z citrónu a vody. Tento význam zůstal do 19. stol. (SEEBOLD), a poté došlo k jeho rozšíření, aby zahrnul nápoje obecně. Došlo tedy k zobecnění významu.

⁷⁹ Ve fr. existoval výraz *limon* již od r. 1160., pouze tvar se sufixem *-ade* byl rozšířen až ve zmíněné době (ATILF).

⁸⁰ Další užití sufixu *-ata* je při tvoření perfekta pasíva f. sg. při připojení ke slovesům od *-are*. Výraz pak označuje děj, který se koná pouze jednou: *entrata, guardata, lavata*

Odvozeniny: limonádový adj.

- **LOUTNA, LOUTNOVÝ.:** STČ. *LÚTNA*. ZE STRĚHN. *LŮTE* (DNES LAUTE) A TO ASI PŘES ŠP. (*A*)*LAÚD* Z AR. *AL-ʿŪD* TV., *AL-* JE ČLEN A *ʿŪD* ZNAMENÁ „DŘEVO“, TEDY „DŘEVĚNÝ (HUDEBNÍ BÁSTROJ)“.

Fonetická analýza: Do šp. bylo slovo přejato jako *laūd*. Starší tvar byl *alaūt*. První samohláska, která byla částí členu *al-*, byla elidována zůstala pouze souhláska *-l-*. Změna arabské faryngály na *-a-* je běžná ve šp. a port. Dále je (KIESLER) diftongizace *-u- > -au-* běžná ve slovech přijatých do šp. Při přejímce do fr. ztratila poslední souhláska znělost a došlo k monoftongizaci. Z těchto procesů vznikl tvar *lut/luth* a takto bylo slovo přejato do angl. *lute* a také do něm. *Laute*, ale zde došlo k diftongizaci. Češ. přejala diftong, ale došlo k jeho změně na *-ou-*. Dále mu byl přidán sufix *-na* pro označení substantiv ženského rodu.

Časové zařazení: Do šp. nejspíše slovo přešlo ještě během vlády Arabů v Andalusii. Korpus šp. dokládá slovo od 13. stol. Do fr. se slovo dostalo poměrně brzy ve 13. stol. (GAMILLSCHEG). Z fr. do něm. došlo k přejímce ve 14. stol. a tehdy je i předpokládána doba přejímky do češ.

Trasa: Z ar. došlo k přejímce slova do šp., a odtud do fr., a z ní poté do něm., odkud bylo asi přejato do češ.

ar.	šp.	fr.	angl.	něm.	češ.
al-ʿūd	laūd	lut/luth/lëut	lute	Laute	loutna

Morfologie: Z určitého členu zůstala laterála *-l-*. Jinak bylo toto podstatné jméno v ar. mužského rodu, stejně jako ve fr., ale při přejímce do něm. došlo ke změně rodu na ženský přidáním sufixu *-e*. Češ. pak slovo převzala beze změny rodu jako femininum.

Sémantika: V ar. byl prvotní význam „dřevo, klacek, dřevěná tyč“. Pak bylo slovo metatezí přeneseno na „strunný drnkací hudební nástroj vejčitého tvaru“ (*Slovník spisovné češtin*) a přejato do evropských jazyků beze změny významu.

M

- **MAGAZÍN:** „OBRÁZKOVÝ ČASOPIS“. ZAST. TĚŽ *MAGACÍN* „OBCHOD, SKLADIŠTĚ“ Z NĚM. *MAGAZIN* Z IT. *MAGAZZINO* „ZÁSOBÁRNA, SKLADIŠTĚ“ A TO Z AR. *MAHZAN* (PL. *MAHÁZIN*) TV. VÝZNAM „OBRÁZKOVÝ ČASOPIS“ SE VYVINUL V ANGLIČTINĚ NA ZÁKLADĚ PŘEDSTAVY ČASOPISU JAKO „SBĚRNÝ, ZÁSOBÁRNÝ“ ZAJÍMAVOSTÍ.

Fonetická analýza: Slovo se rozšířilo z marocko-arabské varianty *magzén*, kde se *-x-* mění na *-g-* před znělým *-z-* (KIESLER). Odtud mělo v kat. tvar *magatzem*, v it. *magazzino*, a ve šp. *magazinus*. Kiesler zmiňuje Steigerův názor ohledně formy v it., kde je tento tvar ovlivněn ar. plurálem *maxāzin*. Došlo tedy ke změně znělé uvulární frikativy *-g-* na znělou veláru *-g-*. Nízká střední samohláska *-ā-* byla zkrácena na *-a-* a v it. byl přidán sufix *-ino* pro zdvojnásobení. Tento sufix se kryje s původním tvarem *-in* ve slově. Do češ. byl tvar přejat beze změn až na elizi koncového *-o*. Stejný tvar se vyskytoval v něm.

Časové zařazení: V it. je pojem doložen od 14. stol. (MAURO a MANCINI), ve fr. od 14. a 15. stol. (GAMILLSCHEG) s významem „sklad“ a od r. 1776 (ATILF) se vyskytuje s novým významem. Do něm. bylo slovo přejato až v 16. stol. (SEEBOLD). Ve šp. snad od 13. stol. (KIESLER), i když je *almacén* v korpuse doložen až od 15. stol.

Trasa: Z marocké ar. bylo slovo přejato do it., od které bylo ho přejala češ. a něm. Do šp. bylo slovo přejato přímo z ar. a do fr. z angl.

ar.	it.	šp.	fr.	něm.	češ.
maxāzin	magazzino	almacén	magasin	Magazin	magazín

Morfologie: Od slovesa *xazana* „skladovat“ byl vytvořen výraz pro označení místa podle vzoru *maf'al*, stejně jako *maxrağ*, *madxal*. Tento prefix v ar. tvoří substantiva se vztahem k místu, času, instrumentu anebo abstraktu. Tvar se užívá v mužském rodě jak v ar. tak v jazycích, do kterých byl přejat.

Sémantika: V ar. nese pojem význam „sklep, sklad“ a tento význam byl takto přejat i do ostatních jazyků. Až okolo roku 1639 došlo k jeho užití v angl. k označení časopisů a periodik, které jsou považovány za sklad informací. Do fr. byl nový význam přejat v roce 1776 a do it. v r. 1747 (KIESLER).

- **MAMELUK:** EXPR. „HLUPÁK, MAMLAS“. PŮVODNĚ „ČLEN EGYPTSKÝCH VOJENSKÝCH ODDÍLŮ“ Z FR. *MAMELOUK* V AR. *MAMLŪK* „BÍLÝ OTROK“ V ČEŠ. SE VÝZNAMOVĚ PŘIKLONILO K *MAMLAS*.

Fonetická analýza: Ve fr. došlo pouze ke zkrácení dlouhé vysoké zadní samohlásky *-ū-* > *-u-*. Při přejímce do češ. nedošlo k žádným změnám.⁸¹

Časové zařazení: Ve šp. jsou doklady o slovu od 15. stol. (CORPUS DEL ESPAÑOL). Ve fr. nalezneme doklady již od r. 1195, kde je tvar *mamelon*. Slovo se neustále vyskytuje ve fr., ale mění se jeho ortografická forma až do 18. stol., kdy se ustálí ve známém tvaru (ATILF). Do angl. bylo slovo přejímáno od r. 1511 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Slovo bylo do fr. a angl. přejato přímo z egyptské ar., do češ. poté z fr.

ar.	fr.	češ.
mamlūk	mamelouk	mameluk

Morfologie: V ar. je to tvar part. pas. od slovesa *malaka* „vlastnit“.

⁸¹ Ve fr. vznikly z tohoto slova dva výrazy. Jeden je beze změn a ve druhém došlo k metatezi *malamoque* a nese význam „albatros s černým zobákem“.

Sémantika: Slovo bylo původně používáno k označení bílých otroků, které Fátimovci a Ajjúbovci kupovali z řad Turků a kavkazských kmenů (LOKOTSCH). Později došlo ke zhoršení významu pro označení hlupáka ve šp. a port. V češ. také, a to příkloněním ke slovu *mamlas*. Zajímavé je, že ani v angl. ani ve fr. nedošlo k tomuto zhoršení významu.

- **MARABU:** „AFRICKÝ DRUH ČÁPA“. Z FR. *MARABOUT* A TO PŘENESENĚ Z AR. *MURĀBIT* „POUSTEVNÍK“ PODLE JEHO JISTÉ VZNEŠENOSTI I OSAMĚLÉHO ZPŮSOBU ŽIVOTA⁸².

Fonetická analýza: Do fr. se toto slovo dostalo z port. *maraboto/marabuto*, kde mohlo dojít ke změně -*u-* na -*o-*. Při přejímce z ar. do port. došlo ke zkrácení druhé střední nízké samohlásky a také ke změně -*i-* na -*u-*. Navíc získalo slovo koncovku (morfém) -*o*. Slovo bylo adaptováno ve fr. jako [*marabu*]. Došlo k apokopě koncového -*o* a v poslední slabice nebyla vyslovována neznělá dentála. Ve stejném francouzském fonetickém znění bylo přejato jak do angl. tak do češ.

Časové zařazení: Období přejímky do port. nebylo možné doložit, lze ho ale odhadovat pro dobu vlády Arabů v Andalusii. Ve šp. se tvar vyskytuje až od 16. stol. ve tvaru *marabodo* (Corpus del Español). Do fr. bylo slovo přejato v 17. stol. (GAMILLSCHEG), v té době je také dokumentováno v angl. v roce 1623 (PETERS and SALLOUM) ve významu „muslimský asketa“. Od roku 1826 je slovo doloženo i ve významu „čáp“.

Trasa: Port. slovo přejala z ar. a dále ho předala do fr. Odtud se slovo rozšířilo do angl. a češ.

ar.	pg.	fr.	angl.	češ.
murābiṭ	marabuto	marabout	marabu	marabu

⁸² Peters a Salloum uvádí význam „čáp“ již jako ar. význam.

Morfologie: Od kořene *r b t* „svázat“ byl v ar. vytvořen infinitiv *ribāt* „dům strážce nebo vojenské místo na frontě“⁸³ V port. byl ke slovu připojen sufix *-o* pro označení mužského rodu. Celý tvar *murābit* je aktivní participium od *rābata* „být postavený, poslaný“⁸⁴.

Sémantika: Slova se v ar. užívalo k označení věřících, kteří se v kláštrech připravovali k válečným cvičením. Poté se na tyto válečníky nahlíželo jako na svaté (GAMILLSCHEG). Peters a Salloum uvádí původ slova od *ribāt*, což je „místo, kde žijí lidé chtějící se účastnit džihádu proti nevěřícím“. Jinak řečeno „opevněný klášter“. Takto došlo postupně k tomu, že slovo nabralo náboženský význam a došlo tudíž k jeho zúžení. Tento náboženský význam byl v češ. ztracen a ta přejala pouze význam „čáp“. Tento význam byl uplatněn jako metafora k označení zmíněného ptáka. Nebylo možné zjistit, kdy a jak k tomu došlo.

- **MASÁŽ:** *MASÁŽNÍ, MASÉR, MASÉRKA, MASÉRSKÝ, MASÍROVAT, NAMASÍROVAT, PROMASÍROVAT, ROZMASÍROVAT.* PŘES NĚM. *MASSAGE* Z FR. *MASSAGE* OD *MASSER* „MASÍROVAT“ (DO NĚM *MASIEREN*) A TO NEJSPÍŠ Z AR. *MASSA* „DOTÝKAT SE“ (DO EVROPY PŘIŠLY TYTO PRAKTIKY Z ASIE), I KDYŽ SE UVAŽUJE I O SPOJISTOSTI S LAT. *MASSA* A Ř. *MÁSSÓ* „HNĚTU“.

Fonetická analýza: Jelikož bylo slovo přejato z ar. do fr., došlo k vytvoření abstrakta *massage*, kde se k ar. slovesu *massa* přidal sufix *-age*. Při přejímce do fr. došlo k dloužení krátké samohlásky *-a- > -ā-* vlivem tohoto sufixu. Ve většině jazyků došlo k elipse jednoho *-s-*, takže se původní geminace v ar. neprojevuje v přejatém tvaru.

Časové zařazení: Slovo je doloženo v něm. od 18. stol., kam přešlo z fr. Ve zmíněném jazyce je doklad o slovu od r. 1808 (ATILF). Odtud bylo rozšířeno do ostatních jazyků. V it. je slovo doloženo od roku 1812 (MAURO a MANCINI) a v angl. až od 19. stol. (*ODEE*).

⁸³ Peters and Salloum “A guard house or a military post on the frontier”.

⁸⁴ <http://www.bartleby.com/61/77/M0097700.html>, 13.9.2006.

Trasa: Na základně doložení slova ve zkoumaných jazycích je zřejmé, že slovo přešlo z ar. do fr. a odtud do it. a něm., odkud se dále dostalo do češ.⁸⁵

ar.	fr.	it.	něm.	češ.
massa	massage	massagio	massage	masáž

Morfologie: Z ar. slovesa v základním kmeni *massa* „dotknout se“ bylo vytvořeno podstatné jméno připojením fr. sufixu *-age*. Tento sufix se užívá k odvození substantiv od sloves činného rodu (ATILF). Tvar se rozšířil do ostatních jazyků jako podstatné jméno. Ve fr. je mužského rodu, kdežto v češ. ženského, stejně jako další slova končící na *-áž*. Tento sufix se vyskytuje u přejatých slov z fr. a angl. a všechny tyto přejímky jsou v češ. ženského rodu (*Mluvnice češtiny 1: 295*).

Sémantika: Význam v ar. je „dotknout se, ohmatat“. Od toho byl význam zúžen na „masírovat“. V ar. nejspíše došlo ke zpětnému vypůjčení slova z fr. nebo jiného jazyka, jelikož se v tomto jazyce rozšířila forma s koncovkou *-age*. Ve všech jazycích je význam totožný.

Odvozeniny: masážní adj., masér n., masérka n., masérský adj., masírovat v., namasírovat v., promasírovat v., rozmasírovat v.

- **MASKA**, *MASKÉR*, *MASKÉRKA*, *MASKÉRNA*, *MASKOVAT*, *NAMASKOVAT*, *ODMASKOVAT*, *ZAMASKOVAT*. PŘES NĚM. *MASKE* Z FR. *MASQUE* TV. A TO ASI Z IT. *MASCHERA* JEHOŽ VÝKLAD NENÍ JISTÝ. SNAD Z AR. *MASHARA* „ŽERT, MAŠKARÁDA“.
- **MAŠKARA:** „SMĚŠNĚ PŘESTROJENÁ OSOBA“, *MAŠKARNÍ*, *MAŠKARÁDA*. ZE SEVEROIT. *MASCARA* (IT. *MASCHERA*) „ŽERT, MASKA“.

⁸⁵ Seebold se zmiňuje také o možnosti řeckého původu tohoto slova, a to ze slova *mássein*, které znamená „hníst, masírovat“.

Fonetická analýza: Při přejímce z ar. do italského jazyka došlo ke změně *-x-na -k-*. Lokotsch předpokládá, že slabika *-ra* odpadla při přejímce do fr. *masque*. Něm. k tvaru přidala *-e*, sufix feminina. Ale není jasné, proč k tomu došlo⁸⁶. Češ. jej nahradila sufixem feminina *-a*.

U tvaru *maškara* nedošlo k odpadnutí koncové slabiky, jelikož byl přejat z it. Zde ale došlo ke změně předoalveolární frikativy na zadoalveolární *-s- > -š-*.

Časové zařazení: Nejstarší doklad o užití tohoto slova je v it. od roku 1600 (MAURO a MANCINI), přesto uvádí Gamillscheg jeho doklad již od 16. stol. U Peterse nalezneme zmínku o slově v anglickém jazyce z roku 1534 a v něm. je podle Seebolda od 17. stol., což je přibližná doba přejímky do češ.

Trasa: Důkazy o původu slova z ar. nejsou jednoznačené, jelikož Gamillscheg píše, že slovo bylo nejspíše z prov. *mascarat*. Koncové *-t* ale poukazuje na možnost ar. genitivní vazby, kdy se ve více přejímkách vyskytuje tato souhláska v přejatém slově bez druhé části genitivní vazby. Z it. slovo dále přešlo do fr., kde je doloženo od 16. stol., a odtud bylo přejato do něm., která ho převzala až během 17. stol. Odtud se slovo dostalo do českého jazyka.

ar.	it.	fr.	něm.	češ.
masxara	maschera	masque	Maske	maska

Morfologie: Slovo je odvozeno od slovesa *saxira* „posmívat se“. Od toho je tvar participia pasiva *masxara* „Příležitost k posmívání a výsměchu“ (LANE). V it. nedošlo k žádným změnám, ale ve fr. došlo k elizi celé slabiky *-ra* u substantiva. V něm. byl přidán morfém *-e*, pro feminina a v češ. byl tento morfém nahrazen českým morfémem pro ženský rod. Ve fr. je slovo mužského rodu, ale jak v ar., it, něm. tak v češ. je ženského rodu.

Tvar *maškara* bylo přejato beze změn jako podstatné jméno ženského rodu.

⁸⁶ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GM02008>, 13.9.2006.

Sémantika: Z ar. „posmívát se“ došlo k zúžení významu na dnešní význam „přestrojení“ (*Slovník cizích slov*). Zmíněný zdroj uvádí původní význam tohoto slova jako „barevná i plastická výzdoba obličeje na odstranění zlých duchů v primitivních náboženských útvarech“. V 17. stol. došlo k přenesení významu v prov. na „čarodejnice“ (GAMILLSCHEG).

- **MATRACE:** Z NĚM. *MATRATZE* „ŽÍNĚNKA, SPACÍ PODLOŽKA“ Z IT.ST. *MATERAZZO* V AR. *MAṬRAḤ* „KOBEREC NA SPANÍ“.

Fonetická analýza: V it. ztratila emfatická hláska emfázi *-t-* a došlo k vložení protetické samohlásky *-e-*. Dále odpadla faryngála *-h-*, která byla v lat. nahrazena afrikátou *-ts-* a k ní byl připojen sufix *-ium*. Tento sufix je v it. nahrazen sufixem *-azzo* (MAURO a MANCINI). Do německého a českého jazyka přešlo slovo bez protetického *-e-*, bez zdvojené afrikáty a bez sufixu mužského rodu *-o*. Češ. místo zmíněného sufixu přidala sufix feminina *-e*.

Časové zařazení: Toto slovo s sebou přivezli křižáci, když se vraceli do Evropy (GAMILLSCHEG). Ve fr. je doloženo od 13. a 14. století. V it. od r. 1255 (MAURO a MANCINI). V angl. od r. 1290 (ODEE) a v něm. až od 15. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Lat. přejala slovo z ar. a předala ho jak do it. tak do fr. Do něm. se výraz dostal z fr. a odtud snad do češ.

ar.	lat.	it.	fr.	něm.	češ.
maṭraḥ	matracium	materazzo	materas/matelas	Matratze	matrace ⁸⁷

Morfologie: Tvar je podstatné jméno odvozené pomocí prefixu *ma-* od slovesa *ṭaraḥa* „odhodil“. V lat. neslo slovo sufix *-ium*, což je tvar singuláru genitiva neživotných substantiv, který byl v it. nahrazen

⁸⁷ Je třeba si všimnout existence dvou forem ve fr., ze které přešlo slovo jak do něm. tak do češ. Zdá se, že pokud bylo slovo vypůjčeno z fr., pak došlo ke změně frikativy na afrikátu *-s-* > *-ts-*. Další možností je, že byla přejímka v něm. ovlivněna tvarem z it.

suffixem *-azzo*, používaným k tvoření substantiv od adverbíí a sloves (MAURO a MENCINI). Toto substantivum zůstalo jak v něm. tak v češ., ale v češ. došlo ke změně *-o* na *-e*, což je morfém ženského substantiva.

Sémantika: V ar. je význam tohoto slova podle Lokotsche „místo, na které je něco položeno nebo odhozeno“, dále uvádí, že původní význam snad byl „sít“, která se hodila tam, kam si člověk chtěl lehnout“. Dále neslo slovo význam „rohož, polštář“⁸⁸. Arabové totiž měli polštáře, které odhodili na zem a na kterých spali. Evropané si tento způsob spaní osvojili během křížových výprav. Později došlo k zúžení významu na „tlustá pružná vložka do lůžka ap.“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **MEJDAN:** HOV. „DRUŽNÁ, VĚTŠINOU V BYTĚ POŘADANÁ ZÁBAVA“. ZE S./CH. *MÉJDĀN* „TRH“, COŽ JE TURCISMUS (Z AR.-TUR. *MAIDAN*, *MEJDAN*) Z PER. PŮVODU.

Fonetická analýza: Arabská dvojhláska *-ai-* se změnila na *-ei-* a původní dlouhá samohláska *-ā-* byla zkrácena na *-a-*.

Časové zařazení: Lokotsch uvádí přejímku tohoto slova do tur., rum., ruš., bul., srbochor. a češ. V jiných jazycích se nevyskytuje, při čemž lze předpokládat, že slovo bylo přejato během osmanské vlády v oblastech, kde se výše zmíněné jazyky vyskytují.

Trasa: Z ar. jazyka bylo slovo přejato do tur. (LOKOTSCH), a odtud ho přejala srbochor., a ta ho dál předala češ. (REJMAN).

ar.	tur.	srbochor.	češ.
maidān	meidan	mejdan	mejdan

⁸⁸ <http://www.bartleby.com/61/63/M0156300.html>, 13.9.2006.

Morfologie: Arabský kořen tohoto slova je *māda* „pohyboval se, vzrušil se, odklonil se“ (AL-BUSTÁNÍ), a od toho bylo odvozeno podstatné jméno pomocí sufixu *-ān*; *maidān*. Při přejímce si slovo ponechalo mužský rod a tvar singuláru.

Sémantika: Al-Bustání uvádí význam „prostorné místo připravené pro závody koní a další hry“. Tento význam byl zúžen na „zápas, souboj anebo i tržiště“ (REJMAN). V hovorovém jazyce pak získalo slovo význam „soukromý večírek s pitím a tancem“ (ibid.). Tuto změnu ve významu lze identifikovat jako metaforu.

- **MELUZÍNA:** „SKUČIVÝ VÍTR“. PODLE POVĚSTI JMÉNO JISTÉ VÍLY, KTERÁ VENKU OPUŠTĚNÁ LKÁ (K NÁM POVĚST PŘIŠLA ASI PŘES NĚM. Z FRANCIE – FR. *MÉLUSINE*).
- **MUEZIN (MUEZÍN):** „ČLOVĚK, KTERÝ PŘIVOLÁVÁ MUSLIMY K MODLITBĚ Z MINARETU MEŠITY“ (ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY).

U slova *meluzína* není jistý fr. původ. Předpokládám spojitost s ar. *muezzin*, z kterého byl odvozen fr. tvar a došlo k metonymii a dále byla vložena souhláska *-l-*. Na základě této domněnky lze říci, že došlo k metatezi dvou samohlásek. Tuto hypotézu se mi nepodařilo podložit důkazy. Ale sémantická podobnost obou slov vede k zamyšlení se nad tím, zda nedošlo k zúžení významu na základě souvislosti hlasitého zvuku, které vydává jak *muezzin* tak *meluzína*.

Fonetická analýza: V češ. a fr. došlo k přejímce tohoto slova se souhláskou *-l-*. V ostatních jazycích je tvar *muezzin*. Zachovala se podoba s původním slovem až na změnu *-a-* na *-e-*. Dále byla znělá interdental *-d-* zaměněna dentálou *-z-* a geminace nebyla přejata ani do fr. ani do češ. U slova *meluzína* došlo k přidání samohlásky *-a*, jako příznak feminina.

Časové zařazení: Bohužel nelze určit období, ve kterém došlo k vytvoření dvou tvarů z první formy, ale slovo *muezzin* je v it. doloženo od roku 1721, ve fr. existuje doklad o slovu od r. 1568 (ATILF), v angl. je doloženo od r. 1585 a Kiesler uvádí, že ve šp. slovo existovalo již v r. 1300.

Trasa: Zde se také vyskytuje problém určení trasy, jelikož se slovo do italského jazyka dostalo v 18. stol., kdežto ve šp. je doloženo již od r. 1300. Většinou tomu bývá tak, že nově přejatá slova z ar. se dostávají do románských jazyků v době podobné či ne velmi vzdálené. Další informace o slově se mi nepodařilo získat. Do angl. a fr. bylo slovo přejato přímo z ar.

ar.	it.	šp.	češ.
mu' a <u>d</u> <u>d</u> in	muzzin	almuedano	muezzin

Morfologie: Od II. kmene 'ad d ana bylo vytvořeno participium aktivní. Do jazyků na evropském kontinentě se dostalo slovo ve formě podstatného jména mužského rodu. U varianty *meluzína* došlo ke změně rodu, jelikož slovo označuje bytost ženského pohlaví.

Sémantika: Tento výraz se rozšířil s islámem a označuje „islámského vyvolávače denních modliteb z minaretu“ (REJMAN). Dle mého názoru bylo slovo pozměněno ve fr. a došlo k posunu významu, aby slovo označovalo vílu, která vydává hlasité zvuky.

- **MEŠITA:** „MUSLIMSKÁ MODLITEBNA“. ASI PŘES NĚJAKOU RANĚ NHN. PODOBU (*MESCHIT*, *MESQUITA* V 16. STOL.) ZE ŠP. *MEZQUITA* ČI ST. IT. *MESCHITA* A TO V DOBĚ KŘÍŽOVÝCH VÝPRAV Z AR. *MASĜID* „MODLITEBNA“.

Fonetická analýza: Slovo je doloženo ve šp. od roku 1098 (MAURO a MENCINI) ve tvaru *meschita* a později došlo k jeho změně na *mezquita*. Jenže tvar v češ. *mešita* nepoukazuje na přejímku přes něm., kde je tvar *Moschee*, ale spíše vliv ruš. a dalších slovanských jazyků, kam slovo přešlo ve tvaru *mečet* (srb.), *mečet'* (ruš.), anebo *medžit* v bul. (LOKOTSCH). Na základě toho lze předpokládat, že došlo k vypuštění alveolární dentály -s- a zůstala souhláska -ğ-, která se ve slovanských jazycích nevyskytuje, ztratila znělost a zůstalo z ní -č-. Koncová znělá dentála také ztratila znělost a zbyl z toho tvar *mečet*. V češ. došlo k depalatalizaci -č- > -š- a také ke změně druhé přední středové samohlásky na přední

vysokou *-e- > -i-*. Koncové *-a* v češ. mohlo slovo získat vlivem něm. tvaru *Moschee*, které je ženského rodu.

Časové zařazení: Během vlády Arabů v Andalusii bylo slovo v roce 1098 přežato do šp. a odtud do it., pak do fr. ve 14. stol., ze které přešlo slovo do něm., a to ve stejném období. Slovo se také šířilo pod vlivem tur. a tedy osmanské vlády, a tímto způsobem se dostalo do slovanských jazyků. Tato cesta je velmi špatně a málo zmapovaná a autorka této práce neovládá jazyky, kterými by bylo v tomto případě nutné se zabývat, proto lze těžko určit období přejímky.

Trasa: Jak bylo výše naznačeno, do českého jazyka se slovo dostalo tak, že nejdříve putovalo z ar. do tur. a odtud do ostatních slovanských jazyků.

ar.	tur.	ruš.	srb.	it.	něm.	češ.
masğid	mesğed	mečet'	mečet	meschita	Moschee	mešita

Morfologie: Tvar slova je odvozen od slovesa *sağada* „klečet“ a je vytvořen pomocí prefixu *ma-* pro vytvoření názvu místa. V ar. je slovo mužského rodu a je třeba upozornit na to, že při přejímce z ar. do šp. bylo slovo s koncovým *-a*, které bylo zachováno v románských jazycích a také v něm. Oproti tomu slovanské jazyky přejaly tvar z tur. bez *-a*, kromě češ. Je možné, že toto koncové *-a* zůstalo vlivem něm.

Sémantika: Význam slova nebyl při přejímce změněn.

- **MINARET:** „VĚŽ MEŠITY“. PŘES NĚM. *MINARETT* Z FR. *MINARET* A TO Z TUR. *MINĀRE* Z AR. *MANĀRA* TV., VLASTNĚ „MAJÁK“, OD *NĀR* „OHEŇ“.

Fonetická analýza: Při přejímce do tur. se *-a-* původního ar. slova *manāra* změnilo na *-i-*. Druhá dlouhá samohláska se zkrátila na *-a-* a došlo také ke změně *-a* na *-e* při přejímce do tur. Koncová souhláska *-t* existovala v tur. jako varianta (SEEBOLD), která se při přejímce ujala.

Časové zařazení: Informace o době, ve které bylo slovo přejato do tur. se autorka nemohla dopátrat. Jisté je, že slovo do francouzského jazyka z tur. přešlo v 17. stol. (GAMILLSCHEG), a odtud bylo přibližně v roce 1764 přejato do it. Fr. slovo propůjčila dál do něm. v 18. stol.

Trasa: Ar. slovo přejala tur., přes kterou putovalo do fr., odtud pak do něm. a dál do češ.

ar.	tur.	fr.	něm.	češ.
manāra	minare(t)	minaret	Minarett	minaret

Morfologie: Slovo je odvozeno od slovesa 'anāra „rozsvítil“ a pomocí prefixu *ma-* byl vytvořen název místa. Koncové *-t* přidala tur. nejspíše vlivem ar. genitivního spojení. V ar. je slovo ženského rodu, ale v jazycích, které ho přejaly, je rodu mužského.

Sémantika: Původní význam je „světelná věž, maják“ (SEEBOLD), ale došlo k vytvoření metafory a slovo začalo označovat věž mešity, což je nynější význam ve všech zde zkoumaných jazycích.

- **MOHÉR:** „TKANINA ZE SRSTI ANGORSKÝCH KOZ“, *MOHÉROVÝ*. Z ANGL. *MOHAIR* Z AR. MUḤAYYAR TV. (S PŘIKLONĚNÍM K ANGL. *HAIR* „VLASY“), DOSLOVA „VÝBĚR“ OD ḤAYYARA „VYBÍRAT“.

Fonetická analýza: Tento výraz existoval dlouhou dobu v různých formách a v různých jazycích. Jeho původ je v ar. *moxayyar* „vybraný“⁸⁹ anebo také „látka z kozích chlupů“ (Online Etymology Dictionary). Prvotní změna tvaru tohoto slova byla ve změně kvality samohlásky z labializované na méně labializovanou *-u-* > *-o-*. Dále také došlo ke změně uvulární souhlásky *-x-* na velární *-k-*. Nakonec došlo někdy mezi 18. a 19. stol. v angl. k příklonění tohoto výrazu ke slovu *hair* (ODEE), a tímto se rozšířilo jako *mohēr*. Při přejímce do češ. nedošlo v tomto tvaru k žádné změně kromě kvality souhlásky *-r*.

Časové zařazení: V angl. se slovo objevuje již v 16. století (ODEE) a v it. je doloženo od r. 1561 (MAURO a MANCINI). Ve fr. je doloženo od 19. stol. V něm. slovo nebylo v dostupných zdrojích nalezeno.

⁸⁹ Tvary v různých jazycích byly: v it. *mocajardo*, *mocajarro*, ve fr. *moucayarde*, v ruš. *muxojar* (Lokotsch).

Trasa: Ar. předala slovo nejspíše it., a odtud bylo přejato do angl.⁹⁰, ve které došlo ke změně jeho tvaru.

Z angl. bylo slovo přejato dalšími evropskými jazyky.

ar.	it.	angl.	češ.
moxayyar	mocajardo	mohair	mohér

Morfologie: Ze slovesa druhého kmene *xayyara* „dát přednost“ bylo vytvořeno participium pasiva. Rod zůstal stejný jako v ar., tedy mužský.

Sémantika: Výraz byl užíván k označení látky vyráběné z chlupů zvláštního druhu koz. Tato látka byla vlněná. Doslovný význam slova je „vytříbený“, ale již v ar. došlo k zúžení tohoto významu pro označení tohoto zvláštního druhu vlny (Online Etymology Dictionary).

Odvozeniny: mohérový adj.

- **MOKA:** „SILNÁ ČERNÁ KÁVA“. Z NĚM. *MOKKA* TV. PODLE AR. MĚSTA *MOKKA* (AR. *MUHĀ*) NA BŘEHU RUDÉHO MOŘE.

Fonetická analýza: V originále je slovo ve tvaru *muxā*. Zadní vysoká samohláska se změnila na střední středovou a faryngála *-x-* se změnila na neznělou veláru *-k-*. Také došlo ke zkrácení koncové dlouhé střední nízké samohlásky na krátkou.

Časové zařazení: V anglickém jazyce je slovo doloženo již od 18. stol. (ODEE). Do fr. bylo přejato v 19. stol. (GAMILLSCHEG). Ve šp. jsou doklady od 18. stol. (Corpus del Español) a pro ostatní jazyky bylo nemožné zjistit období přejímky.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do fr. a odtud pak do něm. (SEEBOLD). Slovo se také mohlo šířit jako kulturní výpůjčka.

ar.	angl.	češ.
muxā	mocha	moka

⁹⁰ <http://www.bartleby.com/61/74/M0367400.html>, 13.9.2006.

Morfologie: Tvar je označení názvu místa, jehož původ lze těžko dopátrat.

Sémantika: Z názvu místa bylo metonymií vytvořeno označení pro jistý druh kávy vyráběné v přístavu u Rudého moře. Později došlo k rozšíření významu na „kávu s čokoládou“ (Online Etymology Dictionary).

- **MONZUN:** „OBČASNÝ VÍTR VANOUČÍ V JIHOVÝCH. ASIÍ“, *MONZUNOVÝ. PŘES NĚM. MONSUN, PŘÍP. ANGL. MONSOON, IT. MONSONE Z PORT. MONÇÃO (DŘÍVE MOUÇÃO) A TO Z AR. MAWSIM* „ROČNÍ DOBA“, Z TOHO „PRAVIDELNÝ VÍTR PŘÍZNIVÝ PRO CESTU DO ÍNDIE“ (MONZUN VANE OD KVĚTNA DO ZÁŘÍ OD JIHOZÁPADU, ZBYTEK ROKU NAOPAK.)

Fonetická analýza: Výraz se rozšířil přes port., která z ar. *mausim* udělala *mausam* (KIESLER)⁹¹. Tento tvar se změnil na *mousim* (ibid.) *-au-* > *-ou-* a byla mu přidána koncovka *-ão*, a to připodobněním ke stejnovýznamovému slovu *estacão* „roční období“ (KIESLER). Z tohoto tvaru pak vzniklo *mouçã* a z toho pak *moncao*. Ke změně na *monzón* došlo ve šp. Poté, co bylo slovo přejato do angl. a do něm., došlo ke změně ve kvalitě samohlásky, která se stala zadním vysokým *-u-*, a v této formě se slovo dostalo do českého jazyka.

Časové zařazení: Období přejímky do port. nebylo možné zjistit, ale do šp. bylo slovo přejato již v 16. stol. (Corpus del Español) a do it. okolo r. 1687 (MAURO a MANCINI). Fr. slovo přejala také během 17. stol. (GAMILLSCHEG). V angl. je slovo doloženo od r. 1584 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Port. slovo přejala z ar. a předala ho dál do šp. Odtud se slovo dostalo do dalších románských a germánských jazyků, a pak bylo buď z angl. anebo z něm. přejato do češ.

ar.	port.	šp.	něm.	angl.	češ.
mawsim	moncão	monzón	Monzun	monsoon	monzun

⁹¹ Kiessler tuto změnu vysvětluje jejím častým výskytem v port., kde se vyskytuje se např. *maukib* > *maukab* anebo *mauđi* > *mauđa*. Navíc se diftong *-au-* mění na *-ou-*.

Morfologie: Z kořene *wasama* „označit“⁹² je odvozeno podstatné jméno prefixem *ma-*, které zde vytváří substantivum se vztahem k času. Stejně jako v ar., tak i v češ. je slovo mužského rodu, i přesto, že se rozšířilo přes port., kde získalo ženský rod.

Sémantika: *Mawsim* v ar. je „roční období, sezóna“. Může jím být označeno jakékoliv období, jako třeba období putování do Mekky, nebo jako v tomto případě byl výraz užíván námořníky k označení období pro plavbu do Indie (LOKOTSCH), kde záleželo na větru. V tomto případě došlo k zúžení významu na dnešní význam zmíněný výše.

- **MUSLIM:** *MUSLIMSKÝ*, Z AR. *MUSLIM*, DOSLOVA „ODEVZDANÝ BOHU“, COŽ JE PŘÍČ. TRPNÉ OD *'ASLAMA* „ODEVZDAT SE BOHU“.

Fonetická analýza: Nedošlo k žádné změně na souhláskách. Při přejímce lze pozorovat rozdíl mezi kvalitou samohlásky *-i-* v ar. a v češ., kde v ar. je přední vysoká samohláska bližší středovosti a tedy samohlásce *-e-*, než-li je tomu v češ., kde je zmíněná samohláska přední a vysoká.

Časové zařazení: Podle užitých etymologických slovníků je slovo například v angl. dokumentováno od 18. stol. (ODEE). V něm. od 17. stol. (SEEBOLD) a v it. od roku 1557 (MAURO a MANCINI). Není ale pochyb o tom, že tento výraz byl v Evropě znám již před tímto obdobím, a to jak z křížových výprav tak z období vlády Arabů v Andalusii (viz *islám*).

Trasa: Do it. a něm. se slovo dostalo prostřednictvím tur., kde se vyskytuje navíc s příponou *-man* na konci (SEEBOLD, MAURO a MANCINI). Ale u tohoto výrazu nelze říci, prostřednictvím kterého jazyka bylo přejímáno, protože je to slovo známé a univerzálně přejaté do všech jazyků.

ar.	it.	tur.	něm.	angl.	češ.
muslim	muslim	müsülman	Muslim	moslim	muslim

⁹² <http://www.bartleby.com/61/roots/S392.html>, 13.9.2006.

Morfologie: Slovo je odvozeno od slovesa *'aslama* „vzdal se“ a je z něho vytvořeno přičestí trpné pomocí prefixu *mu-*. Výraz byl přejet bez jakýchkoliv modifikací.

Sémantika: Tvar se užívá k označení „vyznavače učení proroka Mohammeda“ (*Slovník spisovné češtiny*). Sloveso *'aslama* znamená „odevzdat se“ a doslovný překlad muslim je „ten, kdo se odevzdává“. Již v ar. došlo k metonymii.

- **MUŠELÍN:** „DRUH JEMNÉ LÁTKY“, MUŠELÍNOVÝ. Z NĚM. *MUSSELIN* Z FR. *MOUSSELINE* Z IT. *MUSSOLINA*, *MUSSOLINO* A TO OD JMÉNA DNEŠNÍHO IRÁCKÉHO MĚSTA *MAUSILU* (IT. ST. *MUSSOLO*), KDE SE LÁTKA VYRÁBĚLA.

Fonetická analýza: Originál je *Mawšil*, což je název města v Iráku. Slovo se v hovorové ar. vyslovuje *mūšil* z něhož it. udělala *mussolo*. It. navíc vytvořila substantivum pomocí sufixu *-ino*; *mosolino* (ATILF). Došlo tedy ke zkrácení kvantity první samohlásky a zároveň ke zdvojení následující emfatické souhlásky *-š- > -ss-*. Při vytvoření názvu látky byla vynechána geminace a došlo ke změně *-u- > -o-*.

Z vysoké přední samohlásky se stala zadní středová *-i- > -o-*. Ve fr. a něm. pak pozorujeme změnu *-o-* na *-e-* (*mousseline* ve fr. a *Musselin* v něm.), což více odpovídá původnímu tvaru slova. Pfeifer tvrdí, že tvar v it. byl vytvořen na základě ar. přídavného jména *maušilī*, ke kterému byla přidána přípona *-na*. Fr. z tohoto tvaru udělala *musseline*, kde došlo k elizi koncové samohlásky. ATILF oproti tomu poukazuje na vytvoření tvaru *mosolino* se sufixem *-ino* již v it. Češ. pak přeměnila předoalveolární frikativu *-s-* na zadoalveolární frikativu *-š-*, což se zdá být jev, který češ. uplatňuje u cizích výpůjček označujících látky. Stejný je případ slova *damašek*.

Časové zařazení: Do it. bylo slovo přežato cca. ve 13. stol. (MAURO a MANCINI), a odtud dále do fr. v 17. stol. (GAMILLSCHEG), ale prý jsou o něm ranější zmínky již od r. 1297 (ibid.). Něm. ho přejala až v 18. stol. V angl. jsou o něm doklady od r. 1609 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Ar. propůjčila slovo it., která ho dál předala fr. Odtud se slovo dostalo do německého jazyka a do češ.

ar.	it.	fr.	něm.	češ.
maušilī	mussolina	mousseline	Musselin	mušelín

Morfologie: Název města je odvozen od slovesa *wašala* „spojit“ (LOKOTSCH) spojeného s prefixem *ma-* užívaným ke tvoření názvu místa. Jak bylo dříve zmíněno, slovo v it. bylo vytvořeno z ar. adjektiva *maušilī* s přidáním it. sufixu *-ino*, což je sufix odvozování adjektiv mužského rodu (ATILF). Tvar se také vyskytoval v it. se sufixem ženského rodu *-ina*, odkud byl ve fr. vytvořen ženský rod tohoto substantiva. V češ. je rod mužský, asi vlivem něm.

Sémantika: *maušil* je „místo, které něco spojuje“. V tomto případě to je místo spojení cest vyšší a nižší části Mezopotámie/Iráku (LOKOTSCH), což bylo také místo výroby kvalitní bílé bavlněné tkaniny (ibid.)⁹³. Na základě místa výroby byla pojmenována látka. Ještě ve 13. stol. ve fr. neslo slovo význam „látka z hedvábí a zlata“ a až od 17. stol. došlo k rozšíření významu na „jemně tkaná bavlněná látka“ (Online Etymology Dictionary).

N

- **NADIR:** „BOD V NEBESKÉ SFÉŘE KOLMO POD POZOROVATELEM“. Z AR. *NADIR* (EZ-ZEMT) „PROTILEHLÝ K ZENITU“.⁹⁴

⁹³ Dnes ji Arabové nazývají *šāš* (LOKOTSCH).

⁹⁴ AMIN MALOUF v *The Crusades Through Arab Eyes* uvádí, že to je z ar. *al-nazīr*, což má Rejzek chybně přepsáno.

Fonetická analýza: Při přejímce slova *nazīr* do kat., šp. a port. (LOKOTSCH) došlo ke změně délky samohlásky *-ī-* na *-i-*, což je běžná změna (KIESLER). Dále se emfatická frikativní interdentála *-z-* změnila na znělé plozivní předopalatální *-d-*, což je změna jak tvrdí Steiger těžko vysvětlitelná (KIESLER). Češ. slovo přijala beze změn.

Časové zařazení: V it. je slovo doloženo již od roku 1313 (MAURO a MANCINI) a ve fr. se také objevuje ve 14. stol. Ve stejné době ho nalezneme v angl., kde je dnes považováno za archaické (ODEE). Ve šp. je doloženo až od 17. stol. (Corpus del Español). K ostatním jazykům nebylo možné nalézt doklady potřebné k rozšíření znalostí.

Trasa: Jediná zmínka o prvotním jazyku-přijemci byla u Kieslera, který uvádí, že slovo přejala lat. a ta ho pak předala ostatním jazykům. V něm. se přejímka tohoto slova nevyskytuje.

ar.	port.	něm.	češ.
<i>nazīr</i>	nadir	Nadir	nadir

Morfologie: Slovo je utvořeno z kořene *nazara* „vidět, pozorovat“, od kterého byla vytvořena nominální forma *nazīr* „podobný, postaven proti“ (LOKOTSCH) anebo také „stejný“ (KIESLER). Tento tvar je podle vzoru *fa'īl*, z kterého se odvozují substantiva a který je podobný participiu pasiva. Do češ. bylo slovo přejato jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Jak bylo již v oddíle o morfologii nastíněno, význam tohoto výrazu je „stejný, protějšek, rovnoměrný“. Slovo bylo přejato z celé fráze *nazīr as-samt* „postaven proti zenitu“ (LOKOTSCH), a odtud získalo i jeho význam „...bod v nebeské sféře kolmo pod pozorovatelem“ (*Slovník spisovné češtiny*, 1978). Význam byl tedy zúžen.

O

- **OTOMAN:** POHOVKA BEZ OPĚRADLA NA JEDNÉ STRANĚ VYVÝŠENÁ Z FR. *OTTOMANE* (OD 18. STOL.), VLASTNĚ OSMANSKÁ, TURECKÁ POHOVKA C AR. *OTHMĀN* (V TUR. VÝSLOVNOSTI *OSMAN*), JMÉNA ZAKLADATELE OSMANSKÉ ŘÍŠE ZAČ. 14. STOL.

Fonetická analýza: U slova *‘utmān* došlo ke změně faryngály na laryngálu, neboli glottální závěr. Zadní vysoká samohláska byla nahrazena zadní středovou -o- a bylo vloženo protetické -o- ve fr. Slovo bylo bez dalších změn přejato i do něm. a češ.

Časové zařazení: Osmánská říše byla založena r. 1300 (ODEE), ale slovo jako takové bylo přejato do fr. až v 19. stol., jak tvrdí Gamillscheg. Rejzek oproti tomu uvádí, že k přejímce došlo již v 18. stol., což je více pravděpodobné, jelikož slovo bylo z fr. do něm. přejato v 18. stol.

Trasa: Fr. výraz přejala z ar., a dále ho předala do německého jazyka, a z něj ho snad přejala čeština⁹⁵.

ar.	fr.	něm.	češ.
-----	-----	------	------

‘utmān	ottomane	Otman	otoman
--------	----------	-------	--------

Morfologie: Těžko určit původní tvar jména *‘utmān*, ale došlo k substantivizaci přídavného jména (GAMILLSCHEG). V češ. je rod tohoto slova mužský, ale ve fr. ženský. K přechýlení rodu došlo asi vlivem českého sufixu -an, který odvozuje podstatná od jmen zemí, příslušnosti k místu, ale také slouží terminologickým potřebám (*Příruční mluvnice češtiny*: 116, 117, 135).

Sémantika: Výraz v ar. je osobní jméno vládce, který založil stejnojmennou dynastii. Při přejímce došlo k metonymii na základě místa výroby této pohovky, což je dnešní význam tohoto slova. Specifické pro tuto pohovku je, že nemá opěradla a je vyvýšená v hlavách (*Slovník spisovné češtiny*).

⁹⁵ Slovo se např. v it. v tomto významu nevyskytuje, pouze jako název vládnoucí dynastie, a to od roku 1542 (MAURO a MANCINI).

P

- **PAPOUŠEK, PAPOUŠČÍ, PAPOUŠKOVAT.** STČ. I **PAPÚCH.** STARŠÍ PŘEJETÍ Z NĚJAKÉHO EVR. JAZYKA (POZDNE STR. HN. *PAPAGEY*, ST. FR. *PAPAGAI*, ŠP. *PAPAGAYO*) S ÚPRAVOU KONCOVKY. NOVĚJŠÍ PŘEJETÍ Z NĚM. JSOU NAPŘ. V SLK. *PAPAGÁJ*, SLN. *PAPAGAJ*, ZE 16. STOL. JE R. *PAPUGÁJ*. DO EVROPSKÝCH JAZYKŮ SE DOSTALO ASI Z AR. *BABBAGHĀ'*, DALŠÍ PŮVOD NEJASNÝ.⁹⁶

Fonetická analýza: Z per. *babbagā* vytvořila ar. *babbagā'* přidáním glottálního závěru. Když výraz převzala fr. pak z něho udělala *papegai*. Zde ztratila bilabiálním ploziva znělost a geminaci. Dále došlo k imále *-a- > -e-*. Dlouhá střední nízká samohláska byla zkrácena a došlo k diftongizaci ve spojení s tím, co v ar. bylo glottální závěr. Do češ. se slovo dostalo prostřednictvím nějakého evropského jazyka, a lze jen s obtížemi zjistit, o který se jedná. Každopádně změnila češ. koncovku. Ve st. češ. byl výraz již *papúch*. Moderní češ. z dlouhé samohlásky udělala dvojhlásku *-ou* a z výrazu zdvojnásobila, při čemž se velární frikativa *-x-* změnila na frikativu alveolární zadní *-š-* a byl přidán sufix *-ek*.

Časové zařazení: Období, kdy přešlo slovo z per. do ar. není známo, ale ar. slovo předala šp. (GAMILLSCHEG), kde je tvar *papagayos* doložen od 13. stol. a tvar *papagayo* od 14. stol. (Corpus del Español). Šp. předala slovo ve 12. stol. dál do fr.⁹⁷ Následovala přejímka slova do něm. v 15. stol. Není zřejmé, kdy a jak bylo slovo přijato do češ.

Trasa: Jak bylo v oddíle o časovém zařazení již nastíněno, převzala ar. slovo z per. Pak nejspíše během vlády Arabů v Andalusii došlo k přejímce výrazu do šp., ta slovo předala fr., která ho předala něm. Tento výraz se zřejmě v češ. vyskytuje v rané fázi. Spekuluje se o přejímce z nějakého z evropských jazyků.⁹⁸

⁹⁶ Na www.bartleby.com/61/59/P0445900.html a také na www.etymonline.com/index.p&p?1=24 ze dne 14.8.2006 se uvádí původ slova v ar. z per. tvaru *babbaghā*.

⁹⁷ www.etymonline.com/index.php?1=p&p=24, 14.8.2006

⁹⁸ Gamillscheg navíc uvádí možnost původu slova z lat. *papa/*papp* + *gallus*, ale sám přiznává, že hláskové změny neodpovídají. Seebold upozorňuje na pozoruhodnou podobnost s it. *pappagallo*, které označuje „seveřana, který prožívá erotické dobrodružství s huriskami“. Seebold vysvětluje významovou podobnost v oděvu této osoby, která nosí nápadný oděv a má „bláhové chování“. Naopak Pfeifer odvozuje původ od ř. *papagās*, a vysvětluje to nejspíše přejímku ze západoafrického jazyka, jelikož ani v arabských zemích ani v Evropě nebyli papoušci.

per.	ar.	šp.	fr.	něm.	st. češ.	mod. češ.
babbaḡā	babbaḡā'	papagayo	papegai	Papagei	papúch	papoušek

Morfologie: Je obtížné určit původ slova v per., ale v ar. byl slovu přidán sufix *-ā'* pro přídavná jména ženského rodu. Zajímavá je změna rodu, která nastala již u šp., kde se ženský rod změnil na mužský. Slovo je ve všech jazycích-příjemcích v maskulinu.

Sémantika: Význam je „pestře zbarvený tropický pták s pronikavým hlasem, schopný napodobit zvuky lidské řeči“ (*Slovník spisovné češtiny*, 1978). Nedošlo k žádné změně významu.

R

- **RAKETA:** „PÁLKA S PRUŽNÝM VÝPLETEM“ PŘES NĚM. *RAKETT* Z FR. *RAQUETTE* Z IT. *RACCHETTA* TV. Z AR. *RĀHET* „DLAŇ“, HOV. VARIANTY K *RĀHA* TV.

Fonetická analýza: Dlouhá střední nízká samohláska v arabském *rāhet* byla v latinském *rascheta*

zkrácena na *-a-*. Faryngála byla zapsána písmenem *-ch-*, které se realizuje jako shluk konsonantů *-kh*⁹⁹. Neznělá frikativa umístěná před *-kh-* by mohla být vysvětlena indoevropskou *s-mobile*, která se vyskytuje pouze v lat. a nedošlo k jejímu převzetí do jiných jazyků. Ve fr. došlo ke ztrátě aspirace a bylo také elidováno koncové *-a*. Při výpůjčce do češ. byla zachována tato forma, až na to, že k ní byl přidán morfém *-a* jakožto znak ženského rodu.

Další možnost, která se zde vyskytuje pro interpretaci a zmapování původu slova je ta, že původní slovo v ar. není *rāha*, ale *rusḡ* „zápěstí“¹⁰⁰. Tímto by se vysvětlil výskyt souhlásky *-s-* v latinském tvaru *rascheta*. Ve zmíněném případě došlo ke změně *-u- > -a-*. K této změně samozřejmě muselo dojít

⁹⁹ Jako v anglického “block head” jak vysvětluje autor na stránkách www.txclassics.org/pronunciation2004.pdf ze dne 14.8.2006.

¹⁰⁰ <http://www.m-w.com/dictionary/racket> ze dne 16.8.2006.

postupně a to *-u-* > *-o-* > *-a-*. Souhláska *-kh-* vznikla z arabské znělé uvuláry *-ġ-*. Takový případ se vyskytuje u slova *albatros*, kde nastala změna *ġ* > *g* > *k*. Obtížně se pak vysvětluje původ sufixu *-eta*. Ve fr. existuje sufix diminutiva *-ette* anebo *-et*, který je prý lat. původu¹⁰¹. Gamillscheg doslova uvádí, že tento tvar přešel z fr. do stř. lat.¹⁰². Lokotsch například poukazuje na tvar slova ve staré fr. se souhláskou *-s-*, která nejspíše později odpadla (když bylo slovo přejato do it. a později došlo k opětné přejímce do fr., viz poznámka 101). Tvar v it. *racchetta* také nasvědčuje tomu, že mohlo dojít k asimilaci místa tvoření a že tedy původní tvar byl *raschetta*. Češ. slovo přejala z něm. se změnou poslední samohlásky, která indikuje rod tohoto podstatného jména.

Časové zařazení: Z předchozího vyplývá, že slovo nejprve přejala stará fr. ve 14. stol. (GAMILLSCHEG) z ar. Tento tvar se vyskytoval ve fr. od r. 1375 (ATILG). Ta slovo také okolo roku 1450 propůjčila it. (MAURO a MANCINI), přes kterou ho přejala fr. až v 16. stol. Něm. si slovo z it. osvojila během 16. stol. (SEEBOLD) a v téže době také angl. (ODEE), ovšem neznámo prostřednictvím kterého jazyka.

Trasa: Z ar. se slovo dostalo do st. fr., a odtud do lat. Fr. slovo předala it., která se zasloužila o rozšíření slova do něm., odkud se nejspíš dostalo do češ.

ar.	fr.	lat.	it.	něm.	češ.
<i>rāhet</i>	ra(s)quette	rascheta	racchetta	Rakett	raketa
					<i>rusġ</i>

Morfologie: V případě, že byl původ slova *rāhet*, pak je tento tvar vázaný stav slova *rāha* „dlaň“.

Podstatné jméno je ženského rodu a jako takové bylo přejato do ostatních jazyků. Ovšem u podstatného jména *rusġ* je rod mužský, což podporuje pravdivost prvního tvrzení. Nicméně změna rodu při přejímce není neobvyklá, proto je vysoce pravděpodobné, že st. fr. při přejímce slova z ar. změnila jeho rod.

¹⁰¹ <http://students.washington.edu/nwk/clas205/suffixes.html>, ze dne 16.8.2006 v části Lesson 29.

¹⁰² Gamillscheg dále vysvětluje, že slovo přejala it., ale v 16. stol. došlo k přejímce slova z it. do fr. s novým významem „sít na míč“

Sémantika: Výraz *rāḥa* nesl význam „dlaň“. V lat. nese slovo stále stejný význam¹⁰³, ale ve st. fr. dochází k metafoře a slovo nabývá významu „pálka s pružným výpletem“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **RAKIJE:** BALKÁNSKÁ KOŘALKA. Z S./CH. *RAKİJA* Z TUR. *RAKI* Z AR. ‘*ARRAQ* „KOŘALKA“, PŮVODNĚ „ŠŤÁVA“.

Fonetická analýza: Stejně jako u přejímky *arak*, došlo k vynechání faryngály -‘- u slova ‘*araq*. V tomto případě byla také elidována samohláska na počátku slova *a-*. Plozivní uvulární souhláska se stala velární -*q* > -*k*. Dále byl přidán sufix -*ija*, který byl rovněž přejat z ar. Skládá se ze sufixu nisba -*iy* a ze sufixu feminina -*a*. Původní tvar tedy mohl být ‘*araqiyya*. V srbochor. pak došlo ke změně -*a* > -*e*. Další velmi pravděpodobně možné vysvětlení je, že slovo bylo z tur. přejato do rum. ve tvarech *rachiu*, *rachier*, *rachierie* (LOKOTSCH), a odtud pak přešlo do srbochor., která změnila koncovku. Češ. pak, jak bylo řečeno, také změnila koncovku na sufix feminina.

Časové zařazení: doklady o tomto slovu jsou nedostupné, a to z důvodu nedostatku materiálů.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do tur., která slovo předala srbochor., a odtamtud se slovo dostalo do češ. Je však problematické vysvětlit rozdíl tvaru v tureckém *raki* a v srbochor. *rakija*. Jak bylo vysvětleno v oddíle o fonologii, došlo nejspíše k přejímce slova z tur. do rum. a odtud pak do srbochor. Z ní bylo slovo přejato do češ.

ar.	tur.	rum.	srbochor.	češ.
‘araqiyya	raki	rachiu, rachier, rachierie	rakija	rakije

Morfologie: Budeme-li považovat za původní tvar této přejímky za ‘*araqiyy*, pak ho lze rozdělit na podstatné jméno ‘*araq* „pot, šťáva“, sufix -*iy* pro tvoření nisbe. V rum. došlo k upravení koncovky a v srbochor. také. Konečný tvar v češ. byl upraven sufixem feminina -*e*.

Sémantika: Slovo se užívá pro označení druhu pálenky. Více viz *arak*.

¹⁰³ <http://www.bartleby.com/61/79/R0007900.html>, 13.9.2006.

- **RAMADAN:** „devátý měsíc v roce podle islámského kalendáře“.¹⁰⁴

Fonetická analýza: Emfatická laterála *-d-* byla v různých jazycích nahrazena plozivní znělou předopalátálou *-d-*. Došlo také ke zkrácení délky druhé samohlásky *-ā-* > *-a-*.

Časové zařazení: Slovo je doloženo v it. již od roku 1422 (MAURO a MANCINI). Do fr. bylo přejato během 16. stol. (GAMILSCHEG), ale ATILF poukazuje na výpůjčku již v r. 1441. V angl. je doloženo od r. 1595¹⁰⁵. Pro něm. nebylo možné zjistit období přejímky. Ve šp. se tvar objevuje již ve 13. stol., pak až v 15. a 18. stol. (Corpus del Español).

Trasa: Na základě užitých zdrojů, lze předpokládat, že k přejímce došlo dvěma cestami. První je zmíněna v ATILF, kde došlo k přejímce slova z tur. *ramazan* do fr. *ramadan*. Tento tvar je ale bližší tomu ve šp. Na základě toho je možné usoudit, že výraz byl přejat z ar. do šp., a odtud pak do fr. a z té snad do češ. Anebo se také mohl výraz šířit jako kulturní výpůjčka během rozšiřování území osmanské říše, pokud v tur. existoval tvar se znělou předalveolárou *-d-*.

ar.	šp.	it.	fr.	angl.	češ.
ramaḍān	ramadan	ramadan	ramadan	ramadan	ramadan

Morfologie: Výraz pochází z kořene *ramaḍa* „stal se horkým“¹⁰⁶. Ze zmíněného tvaru bylo vytvořeno přídavné jméno pomocí sufixu *-ān*. Již v ar. se výraz stal jménem označujícím měsíc či roční období. Do ostatních jazyků byl tvar přejat jako substantivum rodu mužského.

Sémantika: Kořen *ramaḍa* je západosemitský a znamená „být horký, vyprahnout“¹⁰⁷. V ar. se jím označoval měsíc v letním období, ve kterém byl zaveden při rozšíření islámu půst trvajíc po celý měsíc od východu slunce až k jeho západu. Výraz byl do všech jazyků přejat beze změny významu.

¹⁰⁴ <http://www.bartleby.com/61/12/R0031200.html>, 17.8.2006.

¹⁰⁵ <http://www.etymonline.com/index.php?search=ramadan&searchmode=none>, 17.8.2006.

¹⁰⁶ http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%d1%e3%d6, 17.8.2006.

¹⁰⁷ <http://www.bartleby.com/61/roots/S268.html>, 17.8.2006.

- **RAZIE:** „NÁHLÝ VPÁD, ZÁSAH BEZPEČNOSTNÍCH ORGÁNŮ“. PŘES NĚM. *RAZZIA* Z FR. *RAZZIA* TV. Z AR. *ĠĀZIYA* „LOUPEŽIVÝ VÝPAD (JEDNOHO KMENE PROTI DRUHÉMU)“.

Fonetická analýza: Fr. převzala arabské slovo *ġāziya* bez větších změn. Fr. totiž vnímá ar. souhlásku -ġ- jako rotické -r- [ɣ], proto došlo k zapsání souhlásky jako -r-. Při přejímce došlo ke změně kvality souhlásek a k jejich adaptaci ve fr. a také ke zkrácení dlouhé samohlásky -ā- > -a-. Nízká střední samohláska na konci slova byla ve fr. změněna na -e anebo také -i (ATILF). Něm. přejala slovo beze změn, ale v češ. došlo ke změně koncovky z -a na -e.

Časové rozmezí: Výraz přejala fr. z alžírské ar. během 19. stol. (GAMILLSCHEG) a ve stejném období se slovo rozšířilo do něm. (z fr.) a angl., kde je doloženo od roku 1841 (SALLOUM a PETERS). Z fr. se slovo v roce 1845 také dostalo do it..

Trasa: Ar. předala slovo fr., z ní ho přejala něm., ze které se dostalo do češ.

ar. fr. něm. češ.

ġāziya razzia Razzia razie

Morfologie: Od slovesa *tertiaie infirmae ġazawa* „napadnout, vpadnout“ bylo vytvořeno aktivní participium *ġāziy(un)*, a z toho bylo dále vytvořeno množné číslo pomocí sufixu -a. Češ. změnila předchozí koncovku na jí odpovídající českou variantu -e, slovo bylo však přejato do všech jazyků jako číslo jednotné.

Sémantika: Arabský význam je „válečná výprava proti jiným beduínským kmenům“ (LOKOTSCH) anebo také „vojenský útok“ (SEEBOLD). Později došlo k zúžení významu na „náhlá prohlídka, zásah bezpečnostních orgánů“ (*Slovník spisovné češtiny*).

S

- **SAFARI:** „TERÉNNÍ VÝPRAVA V AFRICE, PŘIROZENÝ VÝBĚH PRO CIZOKRAJNÁ ZVÍŘATA“. PŘES ANGL. *SAFARI* Z SVAHIL. *SAFARI* „CESTA“ Z AR. *SAFAR* TV.

Fonetická analýza: Slovo bylo přejato bez větších změn. Každý jazyk, do kterého se slovo dostalo, adaptoval hlásky podle svého inventáře. Ve svahilštině došlo k přidání sufixu *-i*.

Časové zařazení: Slovo je v angl. doloženo od r. 1896 (SALLOUM a PETERS). V it. od roku 1907 (MAURO a MENCINI) a něm. přejala slovo také ve 20. stol. (SEEBOLD). Šp. dokládá pro přejímku stejné období jako něm. (Corpus del Español) a ve fr. je slovo doloženo od r. 1961 (ATILF).

Trasa: Svahilština přejala slovo z ar., a odtud se dostalo do angl., z které se šířilo dál až do češ.

ar. svah. angl. češ.

safar safari safari safari

Morfologie: *safar* v ar. znamená „cesta“¹⁰⁸. Na stránkách www.bartleby.com je odkaz na to, že původ je z ar. *safarīya*, což je spíše mylný přepis *safariyya* „cesta“. V tomto případě se slovo skládá z výše zmíněného kořene a ze sufixu *-iyy* tvořící nisbe nebo-li přídavné jméno. To vše vysvětluje tvar *safari* ve svahilštině. Nejspíše odpadla samohláska na konci slova a došlo ke změně palatály na vokál. Slovo bylo přejato do češ. jako podstatné jméno mužského neživotného rodu.

Sémantika: Infinitiv *safar* nese význam „cesta“. Přídavné jméno je pak *safariyy* „cestovní“. V dnešních jazycích došlo k zúžení významu (*Slovníku spisovné češtiny*) buď na „cesta terénem v Africe, převážně lovecká“ anebo „velký přirozený výběh pro cizokrajná zvířata“. Změnu významu zde lze považovat za metonymii.

- **SAHARSKÝ:** „kamenité území“ (LOKOTSCH, vlastní překlad). Pochází z ar. *ṣahrāʾ* (LOKOTSCH). Další možnosti původu slova jsou z ar. *ṣaxrī* „kamenitý“ (KIESLER) anebo také *ṣāfir* (*ṣāfar*) „prázdný, neobydlený“ (ibid.).

Fonetická analýza: Kiesler považuje všechny tři tvary za možné.

¹⁰⁸ <http://www.bartleby.com/61/53/S0015300.html>, 17.8.2006.

První možnost *šahrā'* byla vyslovována v hisp.-ar. *šāḥara* a v port. došlo ke změně emfatické souhlásky -š- > -s- a dále ke změně -ḥ- > -f- v port. (KIESLER). Slovo bylo do ostatních jazyků přejato se zkrácenou první samohláskou a se změnou faryngály -ḥ- > -h-. Koncový tvar pak byl *sahara*.

Druhý tvar *šaxrī* dělá větší potíže, jelikož je méně časté, aby se -x- při přejímce změnilo na -h-. Dále by muselo dojít k vložení samohlásky -a- mezi uvuláru -x- a dentální alveoláru -r- a navíc ke změně -ī na -a-. Tento proces by vyžadoval nejprve zkrácení délky samohlásky, pak její změnu na středové -e-, až by nakonec došlo k její změně na nízké střední -a-.

Třetí tvar existuje v této podobě pouze v port. a do ostatních jazyků se nerozšířil. Existuje ale možnost, že by došlo k připodobnění ke slovu *safari* (viz výše), které se začalo značně šířit v přibližně stejné době a navíc má blízký význam.

Tvar *sahara* pocházející z ar. *šahrā'* se zdá být nejpřijatelnější možností k vysvětlení původu slova.

Časové zařazení: Záznamy tohoto slova se hledaly obtížně. Zřetelné ale je, že bylo přejato do it. v roce 1907 (MAURO a MANCINI) a v angl. je doloženo od roku 1613¹⁰⁹. Ve fr. je slovo doloženo v různých obdobích podle jeho významu. První zmínka o tomto substantivu je u Gautiera v r. 1872, existuje zde však i tvar *saharien(ne)*, který nese více významů a je poprvé doložen již od 1845-46.¹¹⁰ Ve šp. je slovo *sahara* doloženo ve 13. a 14. stol. a pak až od 19. stol. (Corpus del Español).

Trasa: Jelikož nebylo o tomto slovu možné nalézt informace, můžeme spekulovat o tom, zda bylo přejato z ar. do šp. a odtud do fr. Z té pak mohlo dojít k přejímce slova do něm. a z té snad do češ. Anebo také mohlo dojít k rozšíření slova se zvýšenou frekvencí jeho užití ve 20. stol., a to jako kulturní výpůjčka z ar.

¹⁰⁹ www.etymonline.com/index.php?search=sahara&searchmode=none, 18.8.2006.

¹¹⁰ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=233976015>, 18.8.2006.

ar.	šp.	fr.	angl.	něm.	češ.
ṣahrā'	sahara	sahara,saharien(ne)	sahara(n)	Sahara	saharský

Morfologie: *ṣahrā'* je podstatné jméno ženského rodu, které je tvořeno koncovkou *-ā'*, tedy sufixem ženského rodu, který se užívá při tvoření adjektiv. Do fr. je slovo přejato s mužským rodem, ale v něm. je rodu ženského. Totéž je v češ.

Sémantika: Probíraný tvar má v ar. význam „poušť“. Koncem 19. stol. došlo k zúžení významu a ten začal označovat prostornou poušť v severní Africe. Došlo tedy k metonymii.

- **SATÉN:** „DRUH LESKLÉ LÁTKY“, SATÉNOVÝ. Z FR. *SATIN* Z AR. *ZAITŪNĪ*, LVLASTNĚ „LÁTKA ZE ZAITŪNU“, OD AR. NÁZVU ČÍNSKÉHO MĚSTA *ZITONG* (DŘÍVE PSÁNO TSEU- TUNG), ODKUD JEJ ARABOVÉ DOVÁŽELI.

Fonetická analýza: Z čínského názvu města *Zitong* [dz□ tonk] vytvořila ar. *zaitūn*, a to pod vlivem ar. slova znamenající „olivy“. Ar. elidovala první předopalatální explosivu *d-* a také koncovou velární explozivou *-k*. Schwa byla nejspíše změněna na *-a-* a pak diftongizovaná připodobněním k tvaru *zaitūnī* „olivový“. Zadní středová samohláska *-o-* byla v ar. změněna na labializovanější tvar *-u-*, který byl prodloužen. Ke konci slova bylo připojeno *-ī*, což je sufix užívaný při tvoření adjektiv. Když bylo slovo přejato do fr., ztratila první souhláska znělost *-z- > -s-*, a to nejspíš pod vlivem lat. tvaru *sate* „hedvábí“¹¹¹. ATILF¹¹² uvádí, že se slovo vyskytovalo ve stř. lat. z oblasti Itálie mezi koncem 14. stol. a 16. stol. a to ve tvaru *cet(h)oninum*. V lat. a fr. došlo k monoftongizaci *-ai- > -ei- > -e-*. Tento jev je také běžný v ar. dialektch. Dál zkrátila lat. dlouhý vokál *-ū-* na *-u-* a změnilo se ve více střední samohlásku *-o-*. Ke slovu byl připojen lat. sufix *-inum*, kterého se užívá pro tvoření adjektiv. Ve fr. odpovídá tento

¹¹¹ www.etymonline.com, pod heslem *satin* ze dne 18.8.2006.

¹¹² <http://atilf.atilf.fr/tlf.fr>, 18.8.2006.

sufix příponě *-ine*. Vzniklý tvar ve fr. byl tedy *satonine* (ATILF dokládá tvary *satanin*, *zatanin*). Zde zřejmě došlo v románských jazycích k redukci, a to vedlo k vytvoření tvaru *satin*. Vzniklý tvar byl pak přejat do ostatních jazyků.

Časové zařazení: Gamillscheg uvádí, že slovo bylo do fr. přejato ve 14. stol. ATILF má uvedená přesná data, kdy bylo slovo poprvé doloženo. Nejstarší zmínka je od roku 1352. Do it. se slovo dostalo také ve 14. stol. (MAURO a MANCINI). Tvrzení Seebolda je kontroverzní, protože tvrdí, že slovo bylo z fr. přejato již ve 13. stol. Pravděpodobnější je, že slovo bylo také přejato ve 14. stol.

Trasa: Arabové přejali slovo z čínštiny a předali ho fr., která ho rozšířila do něm. a angl. Ar. slovo také přejala šp.

čín.	ar.	fr.	stř. lat.	něm.	češ.
[dzə tonk]	zaitūn	satin	cet(h)oninum	Satin	satin
			zetonium		
			setonium		

Morfologie: Ar. tvar je přídavné jméno feminina od *zaitūnī* „olivový“. Při adaptaci do fr. došlo k přidání sufixu *-ine*, užívaného pro tvoření přídavných jmen (mimo jiné funkce). Zdá se, že ve všech jazycích se slova užívá jako podstatného jména mužského rodu.

Sémantika: Z názvu čínského města došlo v ar. k vytvoření nového významu metonymií na základě místní souvislosti. Ta slovo pak předala bez dalších změn ve významu. Slovo nadále nese význam „lesklá látka s atlasovou vazbou“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **SIRUP:** *SIRUPOVÝ*. PŘES NĚM. *SIRUP* ZE STŘ.LAT. *SIRUP(P)US*, *SIROP(P)US* A TO Z AR. ŠARĀB „NÁPOJ“.

Fonetická analýza: Lat. po přejímce slova z ar. *šarāb* změnila palatální frikativu na dentoalveolární *-s-*. Také došlo ke změně samohlásky *-i-* a to nejdřív na *-e-* (což potvrzuje tvar v tur. *šerbet*) pak na *-a-*.

Druhá střední nízká samohláska byla zkrácena, a pak se postupně měnila na -o- a dále na -u- (st. fr. tvar *sirop* anebo it. *siropo*¹¹³). Nakonec ztratila koncová souhláska znělost. Z lat. bylo slovo přejato bez větších změn a takto se dostalo do češ.

Časové zařazení: Kiesler uvádí, že slovo bylo z ar. do lat. přejato ve 12. stol. I když Gamillscheg tvrdí, že bylo do fr. přejato až ve 13. stol., je doloženo v knize *Chrétien de Troy* od Percevala z let 1174-1180 (viz ATILF pod heslem *sirop*). Amin Maalouf toto potvrzuje ve své knize *The Crusades Through Arab Eyes*, kde se zmiňuje o tom, že slovo i nápoj se šířily během křížových výprav. Seebold má 12. stol. jako období přejímky do něm. a ODEE zmiňuje až 18. stol. jako období přejímky do angl. Slovo bylo ale do angl. přejato ze st. fr. roku 1392 (Online Etymology Dictionary). Do češ. tedy musel být výraz přejat již ve starší době.

Trasa: Francouzi přejali slovo od Arabů, když dobývali jejich území. Slovo pak fr. předala do angl. a něm. Tvar se také vyskytuje ve stř. lat., která jistě hrála roli při jeho šíření. Je ale obtížné určit hranice mezi latinou a románskými jazyky, hlavně když samotné zdroje toto vymezení neuvádí.

ar.	fr.	stř. lat.	něm.	češ.
šarāb	sirop	syropus, sirōpus ¹¹⁴	Sirup	sirop

Morfologie: Ze slovesa *šariba* „napil se“ vytvořila ar. podstatné jméno *šarāb* s mužským rodem.

Podstatné jméno je v ar. kolektivum. Slovo bylo pak jako podstatné jméno rodu mužského také přejato různými jazyky, avšak ve formě jednotného čísla.

Sémantika: Od ar. významu „pít“ byl význam zúžen k označení zvláštního druhu nápoje. Arabští medicí vyráběli z různých rostlin léčivé sirupy a takto se slovo pravděpodobně rozšířilo do oblasti

¹¹³ Viz www.etymonline.com pod heslem *syrup*, 18.8.2006.

¹¹⁴ Lokotsch uvádí tento tvar, na který autorka u jiných zdrojů nenarazila.

medicíny. *Slovník spisovné češtiny* uvádí dva významy. První je „žlutohnědá sladká šťáva vzniklá vařením řepy“ anebo pak „hustý cukerný roztok: s. proti kašli, ovocný s.“¹¹⁵

- **SODA:** *SODNÝ, SODOVÝ, SODOVKA, SODÍK, SODÍKOVÝ*. PŘES NĚM. *SODA* Z IT., ŠP. *SODA* A TO Z AR. *SUWWĀD*, COŽ JE NÁZEV ROSTLINY, Z JEJÍHOŽ POPELA SE SODA ZÍSKÁVALA.

Fonetická analýza: Zde existuje více tvarů, které mohly dát vzniknout dnešnímu slovu *soda*.

První možností je podle Kieslera původ od ar. slova *suwaid(-a)* „slanobýl“, které má souvislosti s ar. slovem *aswad* „černý“. Z toho bylo vytvořeno přídavné jméno *saudā'*. V takovém případě došlo k monoftogizaci diftongu *au > ou > ō* (což je jev běžný v hovorové ar., *ḥaulā' > ḥōla* „šilhavá“).

Vzniklá dlouhá samohláska byla dále redukována na *-o-*. Na konci slova došlo k apokopě glottálního závěru a zkrácení dlouhé samohlásky *-ā' > a*, z čehož vznikl tvar *soda*.

Druhým možným tvarem je podle ODEE a Sallouma a Peterse *ṣudā'* „bolest hlavy“, jelikož rostlina obsahující natriumkarbonat byla původně užívána k léčení bolestí hlavy. Zde ztratila první souhláska emfázi *ṣ > s* a labializovaná samohláska se stala méně labializovanou *-u- > -o-*. Dále došlo k apokopě koncové faryngály *-ʿ* a zkrácení samohlásky *-ā- > -a*.

Poslední možností je tvar uváděný Gamillschegem, Seeboldem a Maurem a Mancinim, a to je tvar *suwwād* užívaný k označení druhu slanobýlu. Nejprve došlo k přejímce bez geminace a zkrácení samohlásky *-ā- > -a-*. Tvar byl přikloněn k lat. tvaru *solidus* „tvrdý“ (GAMILLSCHEG), a tím získalo slovo koncový tvar *soda*. V tomto případě by bylo celé spojení *-uwa-* změněno na *-o-*, což by znamenalo, že bylo *-uwa-* změněno na *-owa-* a pak snad na *-oa-* a že také došlo k elizi *-a-*. Tato možnost se zdá být nejkomplicovanější, a proto i méně pravděpodobná než předchozí dvě.

¹¹⁵ Slovo dalo také vzniknout francouzskému *sorbette*, které rozšířilo snad vlivem tureckého tvaru *şerbet*.

Časové zařazení: Slovo je ve stř. lat. doloženo od roku 1499 a ve stejné době i v it. (MAURO a MANCINI). V angl., která slovo přejala z it. nebo stř. lat., je slovo doloženo podle zdrojů na Online Etymology Dictionary od r. 1471, ale Peters a Salloum uvádí datum 1558 a ODEE uvádí pouze 16. stol. Ve fr. je slovo také doloženo od 16. stol. a v něm. až od 18. stol.

Trasa: Arabové předali slovo Italům, když dováželi sodu ze severní Afriky na Sicílii. Odtud bylo slovo přejato do fr. a angl. Později do něm., to ale ze šp. (Seebold), snad poté také do češ.

ar.	stř. lat./it.	angl.	fr.	něm.	češ.
-----	---------------	-------	-----	------	------

<i>saudā'</i>	soda	soda	soda	Soda	soda
---------------	------	------	------	------	------

šudā'

suwwād

Morfologie: První možný tvar je přídavné jméno tvořící adjektiva od barev a tělesných nedostatků.

Druhá možnost je podstatné jméno podle vzoru *fu'āl*, který se užívá mimo jiné k tvoření názvů nemocí nebo tělesných nedostatků (např. také *su'āl* „kašel“). Oproti tomu tvar *suwwād* podle vzoru *fu'āl* se užívá k tvoření adjektiv s intenzivním významem (např. *kurrām* „velmi velkorýsý“, MOSCATI, *An Introduction to Comparative Semitic Linguistics*:79). Slovo bylo přejato jako podstatné jméno ženského rodu.

Sémantika: Všechny předchozí tvary s jejími různými významy byly užity k označení rostliny, jejíž barva byla černá anebo byla užívána k léčení bolestí hlavy. V polovině 18. stol. došlo k vynálezu nápoje s karbonovanou vodou, který byl nazván podle sody (*Slovník spisovné češtiny*). V dnešní době se užívá slova ve třech významech. Jeden nese význam „látka užívaná k změkčování vody nebo jako surovina

v průmyslu: kusová, prášková soda“. Anebo „jedlá, užívaná v potrav. a ke zmírnění kyselosti žaludečních šťáv“ a dále hovorově ve významu „sodovka“. ¹¹⁶ Došlo tedy k metonymii.

- **SOFA:** ZAST. „DRUH POHOVKY“. PŘES NĚM. *SOFA* Z FR. *SOFA* Z AR. *ŞUFFA* „LEHÁTKO, PŘÍSTŘEŠEK“.

Fonetická analýza: Slovo *suffa* bylo přejato do tur. ve tvaru *sofa*, a nejspíše odtud bylo dále přejímáno.

Emfatická dentoalveolára ztratila emfázy *-s-* > *-s-* a došlo k elizi jednoho z labiodentálních konsonantů *-ff-* > *f-*. Zadní vysoká samohláska *-u-* byla změněna na *-o-*. V dalších jazycích, do kterých bylo slovo přejato, nedošlo ke změnám ve tvaru.

Časové zařazení: Sloveso *saffa* podle www.bartleby.com pochází z aram. *sippā*. Je to tedy velmi starý tvar. Ve fr. je slovo doloženo od roku 1519 (ATILF) a v it. od r. 1657 (MAURO a MANCINI). V angl. je první zmínka o slovu od roku 1625 (Online Etymology Dictionary) a v něm. od 17. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Ar. slovo převzala z aram. a z ar. ho nejspíše přejala tur., z které se šířilo dále. Tato hypotéza by odpovídala tomu, že název se užívá k označení osmanské pohovky. Navíc tvar v tur. je mnohem bližší přejatému tvaru než je tomu v ar. Zdroje ale uvádí, že slovo bylo přejato přímo z ar. Pak tedy přešlo slovo z ar. do fr. a odtud do it. a něm. Z fr. bylo slovo přejato do češ.

aram.	ar.	tur.	fr.	něm.	češ.
-------	-----	------	-----	------	------

sippā	şuffa	sofa	sofa	Sofa	sofa
-------	-------	------	------	------	------

Morfologie: Ze slovesa *saffa* bylo vytvořeno pasivum *suffa*, které se užívalo jako podstatné jméno ženského rodu. Do fr. bylo slovo přejato také jako podstatné jméno, ale mužského rodu, a takto přešlo také do něm. Až češ. změnila rod na ženský a to pod vlivem samohlásky *-a* na konci slova.

¹¹⁶ Autorský kolektiv. *Slovník spisovné češtiny*. Praha: Academia, 1978.

Sémantika: Ar. sloveso *šaffa* znamená „postavit do řady“ (LOKOTSCH), tvar *šuffa* pak „byl postaven do řady“. Snad od 16. stol. se začalo slova užívat k označení sedačky podle tureckého způsobu (GAMILLSCHEG). V dnešní době byl význam slova zobecněn a nese význam „sedačka“.

- **SULTÁN:** „PANOVNÍK V ISLÁMSKÝCH ZEMÍCH“, *SULTÁNSKÝ*, *SULTANÁT*. PŘES MODERNÍ EVROPSKÉ JAZYKY (NĚM. *SULTAN*) Z TUR. *SULTAN* V AR. *SULTĀN* TV., DOSLOVA VLÁDA A TO Z ARAM. *ŠULTĀNĀ* „MOC, VLADAŘ“.

Fonetická analýza: Ar. přejala aram. *šultānā* „moc, vláda“. Zde došlo ke změně zadopalatální frikativy na dentoalveolární frikativu *š-* > *s-*. Dále bylo podstatné jméno ve významu „moc“ přejato a změněno na do tvaru maskulina *sultān*, proto byla elidována samohláska na konci. V tur. a v dalších jazycích pak ztratila emfatická dentoalveolára emfázi *-t-* > *-t-*. V některých jazycích jako ve fr. a něm. existoval vedle tohoto tvaru ještě tvar další a to se znělou dentoalveolárou *-d-*; *suldan*.

Časové zařazení: Přejímka z aram. do ar. proběhla někdy před 7. stol. n.l. Z ar. do tur. k tomu došlo snad v 10. stol. poté, co ztratili Abbásovcí vládu (LOKOTSCH). Do fr. se výraz dostal v 16. stol. (GAMILLSCHEG), kde je první zmínka o tomto slovu v roce 1519 (ATILF). Z fr. bylo slovo vypůjčeno do angl., kde je doloženo od roku 1555¹¹⁷. It. byla o slovo obohacena již ve 13. stol., odkud bylo přejato do něm., ale to až během 16. stol. a v té době se snad dostalo také do češ.

Trasa: Slovo putovalo z aram. do ar., odkud bylo přejato do tur. Dále se pak rozšířilo do fr., angl. Do něm. se slovo dostalo z it. (SEEBOLD) a odtud pravděpodobně do češ.

aram. ar. tur. it. fr. něm. češ.

¹¹⁷ www.etymonline.com, 19.8.2006

šulṭānā sulṭān sultan sultano sultan Sultan sultán
soldano¹¹⁸ soldan

Morfologie: Tvar v aram. je podstatné jméno ženského rodu ze slovesa šulāt „vládnout“¹¹⁹. V ar. je tvar podstatné jméno mužského rodu, ale také infinitiv. Do zmíněných jazyků bylo slovo přejato jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: V ar. se užívalo slova do 10. stol. k označení chalífy Baġdādu, pak se ho užívalo k označení vlivných knížat a emírů. Do evropských jazyků bylo přejato s významem „turecký vládce“¹²⁰ anebo „panovník islámských zemí“ (*Slovník spisovné češtiny*). Význam slova byl tedy zúžen.

- **SUNNITA:** Pochází z termínu *sunna* „odvětví islámu, které akceptuje první čtyři chalífy jako právoplatné následovníky Mohammeda“¹²¹. *Sunnita* je odvozený tvar a znamená „muslim, který následuje tuto odnož islámu“ (ibid.).

Fonetická analýza: Toto slovo bylo jako kulturní přejímka přejato beze změn do všech jazyků, ve kterých se vyskytuje. V češ. ke slovu byl přidán sufix *-ta*.

Časové zařazení: Slovo se šířilo s islámem. Ve fr. je doloženo od roku 1553 ve tvaru *Zuna* a od roku 1588 *Sunna* (ATILF). V angl. je první zmínka o slovu roku 1626¹²² a v it. se slovo vyskytuje až od roku 1895 (MAURO a MANCINI). V něm. nebylo možné slovo nalézt. V českých slovnících byla situace podobná, až na jednu výjimku, kterou je *Frekvenční slovník češtiny*, ve kterém se odráží nově přejatá slova.

Trasa: Z ar. bylo slovo nejspíše přejato do fr., ze které se mohlo dostat do něm. Zvážíme-li historické a kulturní hledisko, pak mohlo k tomuto šíření dojít během vlády Turků v Evropě.

¹¹⁸ LOKOTSCH, Karl. *Etymologisches Wörterbuch der Europäischen (Germanischen, Romanischen und Slavischen) Wörter Orientalischen Ursprungs*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1927.

¹¹⁹ www.bartleby.com/61/roots/S317.html, 19.8.2006.

¹²⁰ www.etymonline.com, 19.8.2006.

¹²¹ www.bartleby.com/61/roots/94/S0889500.html, 19.8.2006.

¹²² www.etymonline.com, 19.8.2006.

ar. fr. it. angl. češ.

sunnī sunni sunnita sunni sunnita

Morfologie: Celý tvar pochází od slovesa *sanna* „ustanovil, nabrousil, utvořil“¹²³. *Sunnī* je přídavné jméno a *sunna* je podstatné jméno ženského rodu. Tvar pro označení následovníka této větve islámu byl přejat beze změn ve fr., ale češ. přidala sufix *-ita*, užívaný k tvoření podstatných jmen podle příslušnosti, podobně jako u *jezuity*, *kosmopolita* (*Příruční mluvnice češtiny*: 118).

Sémantika: Prvotní význam slova *sunna* znamená, jak již bylo naznačeno výše, jisté odvětví islámu. *Sunnita* je pak následovník tohoto náboženského odvětví. Význam slova je ve všech jazycích stejný.

- **SUŘÍK:** „DRUH BARVIVA, MINIMUM“. PRESL PŘEVZAL Z R. *SÚRIK*, JEŽ JE Z Ř. *SYRIKÓN*, DOSLOVA „SYRSKÉ BARVIVO“, PODLE ZEMĚ PŮVODU *SÝRIE*.

Fonetická analýza: Tento tvar je obtížný v tom, že existuje velmi málo zdrojů, na které je možné se obrátit. Ze jména státu *Sūria* byl nejspíše vytvořen ř. tvar *syrikón*. Došlo ke změně *-ū-* na *-u-* a dále na *-y-*. V ř. se totiž spekuluje o výslovnosti *-y-* jako umlautové samohlásky. Ruš. ale má tvar s dlouhým vokálem *sūrik* a ukr. také, což lépe odpovídá názvu země. Mohlo dojít ke změně *-ū-* > *-y-* při přejímce z ar. do ř., ale po té z *-y-* > *-ū-* při přejímce z ř. do ruš. (pokud k tomu došlo). Nepodařilo se bohužel zjistit tvary a původy v ř. a ruš. Navíc není tento tvar doložen v románských či germánských jazycích. Proto je pravděpodobné, že bylo slovo přejato do ruš. přímo z oblasti Sýrie. Ar. adjektivu *sūrī* „syrský“ plně odpovídá tvar v ruš., která k němu mohla připojit ruský sufix diminutiva *-ik*. Tato trasa je ale málo probádaná a neexistuje dost zdrojů k ověření hypotézy. Češ. zkrátila dlouhou samohlásku *-ū-* > *-u-*, změnila *-r-* > *-ř-* a prodloužila krátký vokál *-i-* > *-ī-* příkloněním k českému sufixu *-ík*. Tento sufix tvoří jak diminutiva tak adjektiva názvů nositelů vlastností i.e. *smrtelník*, *měsíčník* (*Příruční mluvnice češtiny*: 126, 133).

¹²³ www.bartleby.com/61/94/S0889400, 19.8.2006.

Časové zařazení: Je dosti pravděpodobné, že slovo bylo přejato během vlády Byzantské říše v oblasti Středního východu. Autorce se ale nepodařilo zjistit jakékoliv časové údaje týkající se tohoto slova.

Trasa: Autorka spekuluje o přejímce slova buď z ar. anebo z jiného jazyka oblasti do ruš., z které bylo přejato do češ. To by vysvětlovalo existenci tvaru *Sýrie* v podobě blízké tvaru v ř. *Syria*, které je odvozené od *Syrioi*, což je přídavné jméno označující obyvatele Asýrie¹²⁴. Kdežto *suřík* je ve tvaru bližšímu ruskému *sūrik*.

ar. ř. r. češ.

sūrī syrikón sūrik suřík

Morfologie: Ar. tvar *sūrī* je přídavné jméno se sufixem *-iy* > *ī*, kde došlo k monoftongizaci. Ruš. slovo přejala a přidala sufix *-ík*. Slovo pak převzal z ruš. Presl a počestil ho na *suřík*. Z celého tvaru bylo jak v ruš. tak v češ. vytvořeno podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: *sūrī* v ar. znamená „syrský“. Jelikož Sýrie byla oblast, z které bylo barvivo dováženo, došlo k metonymii a barvivo bylo pojmenováno podle země původu. Znamená tedy „oranžové až červené barvivo, mínium“ (*Slovník spisovné češtiny*).

Š

- **ŠAFRÁN:** „DRUH JARNÍ BYLINY“. PŘES STŘHN. *SAFRĀN* Z FR. *SAFRAN*, STŘ. LAT. *SAFRANUM* Z AR.

ZA 'FARĀN TV.

Fonetická analýza: Při přejímce do lat. ztratila dentoalveolární hláska znělost *-z-* > *-s-* a došlo k elizi ar. faryngály. Střední nízká samohláska po labiodentální hlásce *-f-* byla elidována a další samohláska po *-r-* byla zkrácena *ā* > *a*. Lat. přidala ke slovu koncovku *-um* pro substantiva středního rodu. Fr. přejala slovo beze změn, pouze elidovala lat. koncovku a něm. převzala slovo poté, co prodloužila poslední samohlásku ve slově. Češ. změnila dentoalveolární hlásku na palatální *-s-* > *-š-*.

¹²⁴ www.etymonline.com, 19.8.2006.

Časové zařazení: Slovo je velmi starého původu, jelikož se tohoto kořene užívá již 35 století¹²⁵. První zmínky o něm jsou ze starého Egypta, jak jej Kleopatra a další faraónové užívali v parfémeh¹²⁶. Dále byli obchodem s tímto kořením známí Féničané a Asyřané¹²⁷. Ve stř. lat. je slovo doloženo od 12. stol. (GAMILLSCHEG), ve fr. též, přesně od r. 1150 (ATILF). V it. je slovo od r. 1287 (MAURO a MANCINI). V něm. je slovo doloženo od 13. stol. a snad v té době bylo také přejato do češ.

Trasa: Jelikož je slovo nejasného původu, je možné spekulovat o jeho původu z asyrštiny, féničtiny, egyptštiny anebo dokonce z per. Z ar. se slovo dostalo do stř. lat. odkud se do fr. (GAMILLSCHEG). Další možností, jak se dostalo slovo do fr., bylo jeho převzetí ze šp., která ho přejala z ar. v 10. stol., když představili Arabové pěstování šafránu ve Španělsku (viz poznámka 126). Něm. slovo přejala z fr. a odtud se dostalo do češ.

ar.	stř. lat.	šp.	fr.	něm.	češ.
za‘farān	safranum	azafran	safran	Safran	šafrán

Morfologie: Původ předpokládaného kořene z ‘*fr* v ar. není jasný, ale vyskytuje se zde sufix *-ān*, užívaný při tvoření abstrakt, adjektiv a diminutiv. Zde se ale jedná o podstatné jméno, i když užívá tohoto sufixu. Celá konstrukce se používá jako podstatné jméno mužského rodu. V lat. byl tento rod změněn na střední, ale ve fr., něm. a češ. zůstal rod mužský.

Sémantika: Od dávných dob až doposud bylo slova užíváno k označení rostliny známé jako *crocus*. Slova se užívá ve dvou významech, buď ve významu „nízká jarní bylina s bílými, žlutými nebo fialovými květy, krokus“ anebo „červeno-žluté sušené blizny jednoho druhu této byliny (koření)“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **ŠARÍA:** „islámský náboženský zákon“ (Online Etymology Dictionary).

¹²⁵ www.allthetea.com/frames/index.hotm?saffron.htm&mainFrame, 20.8.2006.

¹²⁶ www.saffron-spain.com/ingles/azafran.html, 20.8.2006.

¹²⁷ <http://saffron.gr/history.html>, 20.8.2006.

Fonetická analýza: U tohoto slova došlo po přejímce do evropských jazyků k vypuštění faryngály -‘-. K dalším změnám nedošlo.

Časové zařazení: V angl. je slovo doloženo od r. 1855 (Online Etymology Dictionary). V ostatních jazycích nebylo možné nalézt doklady.

Trasa: Pravděpodobně došlo k přejímce z ar. do angl. a fr. a odtud se slovo rozšířilo do ostatních jazyků.

ar. angl. češ.

šarī‘a shaia šaria

shari‘a

Morfologie: Podstatné jméno je odvozeno od slovesa *šara‘a* „nařídít, ustanovit“¹²⁸ podle vzoru *fa‘il*, které odpovídá pasivnímu participiu. Substantiv je ženského rodu, proto byl připojen morfém *-a*.

Sémantika: Výrazu se užívá k označení islámského zákona. Nedošlo ke změně významu při přejímce.

- **ŠEJK:** „ARABSKÝ KMENOVÝ NÁČELNÍK“. PŘES ANGL. *SHEIK* ČI FR. *CHEIK* Z AR. *ŠAIH* TV., VLASTNĚ „STARĚŠINA“.

Fonetická analýza: Při přejímce do evropských jazyků došlo ke změně diftongu *-ai-* na *-ei-*. Tato změna se týká hlavně samohlásky *-a-*, která se často mění na *-e-*. Dále došlo ke změně uvulární souhlásky *-x* na velární *-k*. K dalším změnám nedošlo. V moderní češ. se již objevují tvary s uvulární souhláskou; *šejch*.

Časové zařazení: První zmínka ve fr. je od roku 1309 s významem „vůdce arabského kmene“¹²⁹. Slovo se zde od té doby nevyskytuje, až v 18. stol., kdy se opět objevuje (GAMILSCHEG). V angl. je slovo

¹²⁸ <http://www.bartleby.com/61/0/S0320000.html>, 10.9.2006.

¹²⁹ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?52;s=3442669065;r=4:nat=:sol=3;>, 24.8.2006.

doloženo od 16. stol. (ODEE), přesněji pry od r. 1577¹³⁰. Do něm. bylo slovo přejato v 17. stol. (PFEIFER).

Trasa: Jelikož je obtížné zjistit dobu, ve které se slovo začalo vyskytovat v češ., je možné předpokládat dvě možnosti. První je, že slovo bylo již v dávných časech převzato z fr. Anebo došlo k jeho přejímce až později z angl., přičemž mohla mít něm. vliv na období přejímky.

ar.	fr.	angl.	něm.	češ.
shaix	cheik(h)	sheik	Scheik	šejk

Morfologie: Slovo *šaix* je odvozeno od kořene *šāxa* „zestárnout“ a to podle vzoru *fa 'l*. Tento vzor tvoří verbální substantiva od prvního kmene. Toto slovo je tedy verbální substantivum mužského rodu a jako takové bylo přejato do ostatních jazyků.

Sémantika: V ar. nese slovo *šaix* význam „stařec“¹³¹ anebo také „vůdce kmene“. Při přejímce nedošlo ke změně významu.

- **ŠERBET**¹³²: „orientální nápoj z ovoce a cukru“¹³³.

Fonetická analýza: Z ar. *šarba* „pít“ anebo i slovesa *šariba* „napít se“ vytvořila per. tvar *šarbat*, ze kterého udělala tur. tvar *šerbet*¹³⁴. V tomto tvaru došlo k imále *-a- > -e-* a byla přidána koncovka *-t*. Odtud vytvořila it. tvar *sorbetto* „nápoj Turků“ (ATILF). Zde došlo ke změně palatální frikativy *š-* na předopalatální *s-*, dále došlo k labializaci přední středové samohlásky *-e-* na *-o-*. K tvaru byl přidán sufix diminutiva *-etto* (tvar *sorbet* zřejmě působil jako diminutivum v it.). Do fr. bylo slovo přejato se změnou it. *-etto* na fr. *-ette*. Celý sufix pochází z lat. *-ettum*, *-ettam* (ATILF). Češ. slovo přejala patrně z nějakého z jazyků těch národů, jehož území ovládala osmanská říše, jelikož tvar odpovídá tur. *šerbet*.

¹³⁰ <http://www.etymonline.com/index.php?search=sheikh&searchmode=none>, 24.8.2006.

¹³¹ <http://www.bartleby.com/61/roots/S305.html>, 24.8.2006.

¹³² KAUFMANN, Hans. *Maurové a Evropa*. Panorama: Praha 1982. Str. 167.

¹³³ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=1453973280;>, 24.8.2006.

¹³⁴ <http://www.bartleby.com/61/75/S0337500.html>, 24.8.2006.

Časové zařazení: Ve fr. je slovo doloženo od r. 1553 (ATILF). V angl. je od r. 1585¹³⁵. V něm. je tvar poprvé doložen roku 1727¹³⁶. Další údaje nebylo možno zjistit.

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do per., která ho předala tur. Odtud byl tvar přejat do it., z které se dostal do fr. a poté dále do něm. Tvar v češ. poukazuje na blízkost s tur. formou. Je možné spekulovat o přejímce z tur. anebo z nějakého z jazyků národů, které ovládala osmanská říše.

ar.	per.	tur.	it.	fr.	něm.	češ.
šar(i)ba	šarbat	šerbet	sorbetto	sorbette	Sorbet	šerbet

Morfologie: Ze slovesa *šariba* „napít se“ byl vytvořen nomen unitatis *šarba*. Z tohoto slova vytvořily ostatní jazyky, které slovo přejaly, podstatné jméno. Ve fr. a něm. je substantivum mužského rodu, i když je v ar. ženského rodu. V češ. je slovo také mužského rodu.

Sémantika: *šarba* v ar. znamená „nápoj“. Odtud došlo k metonymii a začalo se slova užívat k označení sladkého nápoje ředěného ovocem. V Evropě se pak užívalo slova k označení nasyceného nápoje. Od roku 1891 se výraz začal objevovat jako termín pro „chlazený dezert“.¹³⁷

- **ŠIFRA:** „TAJNÁ ZNAČKA“, *ŠIFROVAT*, *ŠIFROVANÝ*, *ODŠIFROVAT*, *ROZŠIFROVAT*, *ZAŠIFROVAT*. PŘES NĚM. *CHIFFRE* TV. Z FR. *CHIFFRE* „ČÍSLICE, CIFRA, ŠIFRA“ Z IT. *CIFRA* Z AR. *ŠIFR*.

Tento tvar byl již vyložen u slova *dešifrovat*.

- **ŠÍTA:** „Člen muslimské větve, která považuje imáma ‘Aliho a jeho následovníky za legitimní nástupce Moḥammeda a odmítají první tři chalífy“¹³⁸.

¹³⁵ <http://www.etymonline.com/index.php?search=sorbet&searchmode=none>, 24.8.2006.

¹³⁶ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GS31948>, 24.8.2006.

¹³⁷ <http://www.bartleby.com/61/75/S0337500.html>, 24.8.2006.

¹³⁸ <http://www.bartleby.com/61/30/S0343000.html>, 24.8.2006.

Fonetická analýza: Při přejímce do různých jazyků došlo k elizi faryngály -' - a spolu s následnou samohláskou -i- došlo k hiátu. Češ. dál přidala sufix *-ita* užívaný při tvoření slov příslušnosti ke skupině lidí (*Příruční mluvnice češtiny*: 118).

Časové zařazení: V angl. je výraz doložen od roku 1728 a slovo *šī'a*, z kterého je tvar odvozen, je doloženo od roku 1626¹³⁹. V dalších jazycích bylo obtížné nalézt o něm údaje.

Trasa: Slovo bylo zřejmě přejato z ar. do různých jazyků přímo.

ar.	angl.	fr.	češ.
šī'iy	shiite	chiite	šiita

Morfologie: *šī'a* „přívřenci, sekta“ je nomen unitatis od slovesa *šā'a* „rozšířit, být známý“¹⁴⁰. Tvar *šī'iy* „šiita“ je přídavné jméno mužského rodu. Ke slovu byl v češ. připojen sufix *-ita* tvořící příslušnost ke skupině lidí (*Příruční mluvnice češtiny*: 118).

Sémantika: Sloveso *šā'a*, z kterého bylo přídavné jméno vytvořeno, nese význam „rozšířit, být známý“. Samotný výraz se dnes užívá pouze k označení následovníků této větve islámu.

- **ŠIROKO:** „horký vítr vanoucí z Libyjské pouště“¹⁴¹.

Fonetická analýza: Ar. přídavné jméno *šarqiy/šarqī* „východní“ předala do it. ve tvaru *sirocco/scirocco*. Ze zadoalveoláry byla vytvořena předoalveolární frikativa *š* -> *s*-. Samohláška *-a-* v ar. přešla postupně na *-i-* a uvulární souhláška *-q-* byla nahrazena velární neznělou souhláskou *-k-*. Dále bylo vloženo *-o-* mezi sonorní vibrantom *-r-* a velárou *-k-*. It. také zdvojila veláru a přidala další samohlásku *-o*. Ostatní jazyky přejaly slovo beze změn, ale češ. nahradila přední alveoláru *s*- zadní alveolárou *š*-. Zdá se, že se tento jev vyskytuje u přejatých slov ar. původu (viz *damašek*).

¹³⁹ <http://www.etymonline.com/index.php?search=shiite&searchmode=none>, 24.8.2006.

¹⁴⁰ <http://www.bartleby.com/61/8/S0340800.html>, 24.8.2006.

¹⁴¹ <http://www.etymonline.com/index.php?search=sirocco&searchmode=none>, 24.8.2006.

Časové zařazení: Ve fr. je slovo doloženo již od r. 1265¹⁴² a v it. je přibližně od r. 1292 (MAURO a MANCINI). Gamillscheg ale uvádí, že ve fr. je slovo doloženo od 13. stol. a do fr. bylo přejato právě z it. V angl. je slovo až od r. 1617¹⁴³. Ve šp. se vyskytuje v 16. stol.¹⁴⁴ a pak až od 19. stol. Další údaje nebylo možné zjistit.

Trasa: Slovo se nejdříve vyskytuje ve fr., do které se prý dostalo z it. Z časových údajů ale vyplývá, že slovo je doloženo dříve ve fr. Ovšem Mauro a Mancini dokládají přejímku prostřednictvím Janova, odkud bylo přejato i slovo *admirāl*. ATILF uvádí, že slovo je doloženo již v lat.¹⁴⁵. Proto lze předpokládat, že bylo přejato prostřednictvím it., z které ho přejala fr. V něm. nebylo možné nalézt slovo ve slovníku. Ani v českých slovnících se slovo nevyskytuje, jelikož se spíše užívá v hovorové formě. Je tedy pravděpodobné, že slovo bylo přejato buď prostřednictvím fr. anebo něm., k čemuž však nemáme doklady.

ar.	it.	fr.	češ.
šarqiy/šarqī	sirocco	siroco	široko
	scirocco		

Morfologie: Přídavné jméno *šarqiy/šarqī* bylo změněno na podstatné jméno mužského rodu. Přední středová samohláska *-o-* je sufix mužského rodu v it., který byl přejat spolu s celým tvarem.

Sémantika: V ar. je slovo užíváno ve významu „východní“. V lat. a it. je doložen význam „jihovýchodní“ (ATILF). Později se vyvinul význam „vanoucí z libyjské pouště“ anebo také „vítr z jihu, který je teplý a suchý, suchý, vanoucí ze Sahary, Afriky a Středomoří“ (ATILF, můj překlad). Došlo tedy k zúžení významu.

¹⁴² <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=1453973280;>, 24.8.2006.

¹⁴³ <http://www.etymonline.com/index.php?search=sirocco&searchmode=none>, 24.8.2006.

¹⁴⁴ <http://www.corpusdelespanol.org/>, 24.8.2006.

¹⁴⁵ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2673904755;>, 31.8.2006.

- **ŠPENÁT:** ŠPENÁTOVÝ. DŘÍVE TÉŽ ŠPINÁT, SPINÁK. Z NĚM. SPINAT A TO PŘES IT. ESPINACE, PŘÍPADNĚ ŠP. ESPINACA, Z AR. ISFINĀĜ, ISFINĀH Z PER. ISPINĀH, ASPANNAH TV.

Fonetická analýza: V ar. Andalusii byla forma *isbināx*¹⁴⁶. Odtud bylo slovo přejato do provensálské fr. ve tvaru *spinarch*, kde odpadla první samohláska a plovivní znělá bilabiála ztratila znělost *-b- > -p-*. Ve fr. tvaru je písmeno *-r- [ɣ]* frikativní velára zadopatrová. Arabská uvulára tedy dala vzniknout spojení frikativní uvuláry s velární plovivou *[ɣ k]*. Do stř. lat. bylo slovo přejato ve tvaru *spinatum*, kde došlo buď ke změně *[ɣ k] > -t-* (při adaptaci tvaru z fr.) anebo *-x- > -t-* (při přejímce ze španělské ar.). Tato změna je ale obtížně vysvětlitelná. Ve fr. převládá tvar, který zachoval *-r-*, a kde došlo ke změně *-k* na *-d*. Zde navíc byla přední alveolára *-s-* změněna na samohlásku *-é-*, a to snad vlivem spojení samohlásky a souhlásky *-s-*. Tvar v něm. byl prý přejat z lat.¹⁴⁷, což znamená, že zde došlo ke změně *-c-* (vyslovované /k/) na *-t-*. V lat. existují dvě formy tohoto slova, jedna je *spinatum*, jak je uvedeno ve slovníku bratří Grimmů. Druhá forma je *spināchium*¹⁴⁸. V češ. pak došlo při přejímce z něm. ke změně ve kvalitě samohlásky *-i-* na *-e-*.

Časové zařazení: Tato rostlina pochází z Íránu (PFEIFER) a Arabové ji přivezli do Španělska v 11. stol. (GAMILSCHEG). Slovo je ve šp. doloženo od 14. stol.¹⁴⁹, ve fr., angl. a něm. také v této době (GAMILSCHEG, ODEE, PFEIFER). Ovšem v it. je slovo doloženo od r. 1320 (MAURO a MANCINI).

Trasa: Ar. přejala slovo z per. Z ar. bylo slovo přejato šp. a lat., a odtud do fr. a dalších jazyků. Do češ. přešlo slovo z něm.

per.	ar.	šp.	lat.	fr.	něm.	češ.
ispanāh	isbināx	espinaca(s)	spinatum/spināchium	épinard	Spinat	špenát

¹⁴⁶ <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?s=2456624865;>, 2.9.2006.

¹⁴⁷ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GS34998>, 2.9.2006. PFEIFER přitom tvrdí, že tvar byl do něm. přejat z it. během křížových výprav.

¹⁴⁸ <http://www.bartleby.com/61/5/S0640500.html>, 2.9.2006.

¹⁴⁹ Tvar *espinacas* na <http://www.corpusdelespanol.org/>, 2.9.2006.

Morfologie: V ar. je slovo podstatné jméno mužského rodu. Ve šp. se tvar vyskytuje více ve formě množného čísla *espinacas*, což je tvar feminina. V lat. je slovo středního rodu. V něm. a češ. je slovo mužského rodu.

Sémantika: Význam slova je ve všech jazycích stejný, a to „bylina pěstovaná pro přízemní vejčité listy“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **ŠUBA:** ZAST. „KOŽICH“. STEJNĚ JAKO P. *SZUBA*, R. *ŠÚBA*, SLN. *ŠÚBA* TV. NEJSPÍŠ Z STRĚHN. *SCHÜBE* „DLOUHÝ SVRCHNÍ ODĚV“ A TO Z IT. *GIUBBA* Z AR. *ĜUBBA* „SVRCHNÍ ODĚV S DLOUHÝMI RUKÁVY“.

Fonetická analýza: Zde se nabízejí dvě možnosti. Buď se slovo do češ. dostalo z něm., jak tvrdí Rejzek anebo je slovanského původu (MACHEK), kam se zřejmě dostalo z tur. formy *zybun* (LOKOTSCH).

Pokud bylo slovo přejato z it., pak došlo v it. ke změně $\text{ğ} > \text{dž} > \text{ž}$ (KIESLER). Při přejímce do něm. pak došlo ke změně $-\text{ž-} > -\text{š-}$, byla prodloužena samohláska $-\text{u-} > -\text{ū-}$ a zjednodušeno zdvojení $-\text{bb-} > -\text{b-}$.

V češ. byla zadní vysoká samohláska zkrácena a došlo ke změně $-\text{e-} > -\text{a-}$.

Bylo-li slovo přejato z jednoho ze slovanských jazyků, pak došlo k přejímce z tur. *zybun*. Zde je ar. $-\text{ğ-}$ změněno na $-\text{z-}$. Nejspíše došlo k depalatalizaci. Při přejímce do ruš. vznikly dva tvary *župan* a *jubba*.

V rum. je také tvar *zibun*. České etymologické slovníky však tuto trasu nekomentují a existuje málo zdrojů zabývajících se touto trasou přejímky.

Časové zařazení: V it. je slovo doloženo od r. 1284 (KIESLER), ve šp. se objevuje až od 18. stol. (Corpus del Español) a v něm. od 14. stol. (SEEBOLD).

Trasa: It. přejala slovo z ar. a předala ho do dalších románských jazyků. Do něm. se slovo dostalo z it./stř. lat., a odtud pak do češ. Je také možné, že slovo přejala z ar. tur., která ho předala slovanským jazykům.

ar. it. tk. ruš. něm. češ.

ğubba giubba zyuban župan Schaubе šuba

jubba

Morfologie: V ar. je slovo podstatné jméno ženského rodu. Do ostatních jazyků bylo přežato také jako podstatné jméno ženského rodu (více viz *župan*).

Sémantika: V ar. měl výraz význam „dlouhý svrchní šat, vpředu otevřený s širokými rukávy“ (KIESLER). V it. došlo k zúžení významu na „krátký plášť, vojenská uniforma“. V něm. pak označovalo slovo „dlouhý, široký svrchní oděv“ (*Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*). V češ. pak došlo k rozšíření jeho významu pro označení kožichu.

T

- **TÁC, TÁCEK.** Z BAV. ČI RAK.-NĚM. *TATZ(E)* „PODNOS“ (NĚM. *TASSE* „ŠÁLEK“) A TO PŘES IT. *TAZZA* „ŠÁLEK“ Z AR. *ṬASSA* „ŠÁLEK, MÍSA“.

Fonetická analýza: Ar. přejala slovo *ṭās(a)* „miska“ z per. *tāšt* „mísa“ (LOKOTSCH). Při přejímce slova do it. došlo ke ztrátě emfáze *ṭ*-> *t*-. Také došlo ke změně ar. -s- na -z- a bylo zdvojeno na -zz-, kde byla frikativa změněna na afrikátu *tazza*. Něm. přejala slovo pouze se změnou koncovky -a- na -e-. V češ. pak došlo k apokopě *tác*.

Časové zařazení: V it. je slovo doloženo cca. od r. 1400 (MAURO a MANCINI), ve fr. od 14. stol. a v něm. od 16. stol.

Trasa: Ar. přejala slovo z per., a poté došlo k jeho přejímce do it. Mauro a Mancini uvádí, že slovo do it. přešlo z tur. *tas*. To by ale plně neodpovídalo hláskovým změnám v it., které se více blíží ar. formě. Do něm. bylo slovo přejato buď z fr. (PFEIFER) anebo z it.¹⁵⁰ Odtud pak přešlo do češ.

per.	ar.	it.	něm.	češ.
------	-----	-----	------	------

täšt	tās(a)	tazza	Tasse	tác
------	--------	-------	-------	-----

Morfologie: *tās(a)* je v ar. podstatné jméno a objevuje se jak v ženském tak v mužském rodě. Častější je však tvar feminina. Tvar maskulina se objevuje spíše v per.¹⁵¹ V it. a něm. je to substantivum feminina, kdežto v češ. došlo ke změně rodu na mužský.

Sémantika: V per. nese slovo význam „miska, talířek pod šálek“ (LOKOTSCH). V ar. byl výraz užíván pouze ve významu „hrnek z kovu“ (KIESLER). V it. nese slovo stejný význam a v něm. také. Češ. snad přejala význam z rakouské něm., kde je význam „podnos“ (MACHEK). Došlo nejspíše k metonymii.

Odvozeniny: tácek subs. m.

- **TALISMAN:** „PŘEDMĚT PRO ŠTĚSTÍ, OCHRANU“. PŘES NĚM. *TALISMAN*, PŘÍPADNĚ FR. A ANGL. *TALISMAN* ZE ŠP. *TALISMÁN* A TO Z AR. *ṬILSAMĀN*, COŽ JE DUÁL K *ṬILSAM* „KOUZELNÝ OBRÁZEK“, JEŽ SE DÁLE PŘES STRŘ. VYVOZUJE Z Ř. *TÍLESMA* „DÁVKA, DAR, POSVĚCENÝ PŘEDMĚT“ OD *TÉLOS* „KONEC, ÚČEL, DAŇ, OBĚŤ, DAR BOHU AP.“

Fonetická analýza: Z ř. tvaru vytvořila ar. *ṭilsam(ān)*¹⁵². Při přejímce do fr. došlo ke ztrátě emfáze

¹⁵⁰ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GT01240>, 2.9.2006.

¹⁵¹ Při vyhledání googlem bylo nalezeno 15 200 výrazů slova *tāsa*, z kterých byla většina v ar. Oproti tomu bylo nalezeno 28900 výrazů slova *tās*, z kterých byla většina v per.

-t- > *-t-*. První samohláska byla postupně změněna na nízkou střední samohlásku *-a-*. Kdežto druhá samohláska se proměnila v přední vysokou samohlásku *-i-*. Zde nejspíš došlo k alternaci samohlásek. Souhláska na konci je buď původní *-n* anebo došlo ke změně *-t* > *-n*.

Časové zařazení: Ve fr. je slovo doloženo od r. 1592 (ATILF). V angl. pak od r. 1638¹⁵³ a v něm. od 18. stol.¹⁵⁴ V téže době bylo slovo také přejato do šp. (Corpus del Español).

Trasa: Fr. přejala slovo z ar., a z ní přešlo do něm. Do češ. se slovo dostalo snad z fr. nebo angl.

řeč.	ar.	fr./angl.	něm.	češ.
télesma	ṭīlsmān	talisman	Talisman	talisman

Morfologie: Tvar v ar. je podstatné jméno buď se sufixem duálu *-ān* anebo se sufixem množného čísla feminina *-āt*. Do fr., něm. a češ. bylo substantivum přejato v mužském rodě.

Sémantika: V ř. nese *télesma* význam „dávka, dar, posvěcený předmět“ (REJZEK). Odtud vytvořila ar. význam „nesrozumitelná slova psaná mágem“¹⁵⁵. Ve fr. nese slovo význam „objekt z kovu, kamene, kůže, pergamenu, papíru atd., nesoucí význam a kterému jsou připisovány magické síly a ochranná moc“ (ATILF). Při přejímce do fr. zde došlo k metonymii, a tento význam byl přenesen do ostatních jazyků včetně češ.

¹⁵² Některé zdroje tvrdí, že to je tvar duálu v ar. a některé zase uvádí možnost původu z množného čísla *ṭīlasmāt* ([http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2907838695](http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2907838695;)), 2.9.2006). Další možnosti původu tvaru *talisman* ve fr. je podobnost s homonymem *talisman* „doktor muslimského zákona“ (ibid.). Další zdroje uvádí tvar *ṭīlasm*, *tīlasm*.

¹⁵³ <http://www.etymonline.com/index.php?search=talisman&searchmode=none>, 2.9.2006.

¹⁵⁴ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GT00721>, 2.9.2006.

¹⁵⁵ http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%d8%e1%d3%e3, 2.9.2006.

- **TAMARYŠEK:** „CIZOKRAJNÝ OKRASNÝ KEŘ ČI STROM“. PŘES NĚM. *TAMARISKE* ZE STŘLAT. *TAMARISCA* A TO ASI AR. *TAMĀR* TV. ASI NESOUVISÍ S NÁZVEM JINÉHO STROMU *TAMARINDA* ZE STŘLAT. *TAMARINDUS* Z AR. *TAMĪR HINDĪ*, DOSLOVA „INDICKÁ DATLE“.

Fonetická analýza: Z ar. *tamr* anebo *tamarī* byl snad vytvořen tvar v lat. *tamariscus* anebo *tamarīx*¹⁵⁶. Při přejímce z *tamr* došlo k vložení samohlásky *-a-* a přidání koncovky, která byla přejata i do ostatních jazyků *-ix/-iscus*. Češ. přejala slovo z něm. *Tamariske* a došlo zde ke změně *-s- > -š-*. Dále došlo k metatezi *-ke > -ek* anebo je také možné, že češ. pouze přidala sufix *-ek*, užívaný při tvoření substantiv z přídavných jmen. Tento sufix se ale užívá i v ojedinělých případech jako *čpavek*, *bělohávek* (*Příruční mluvnice češtiny*: 134).

Časové zařazení: Ve fr. je *tamarisque* doložen od roku 1213 (ATILF) a ve šp. je slovo také doloženo od 13. stol. (Corpus del Español). V angl. od 15. stol. (ODEE). Dobu přejímky do něm. nebylo možné zjistit.

Trasa: Nelze s přesností určit cestu, kterou se slovo dostalo do evropských jazyků. I když Walde a Hoffmann tvrdí, že slovo je ř. nebo egejského původu, a znamená rostlinu původem z Euroasie a Afriky¹⁵⁷. Slovník bratří Grimmů uvádí, že egyptští mniši užívali této rostliny pro různé účely¹⁵⁸. Tento fakt podporuje možnost původu slova ze semitského jazyka. Něm. přejala slovo z lat. a odtud, ze stř. něm., přejala slovo češ.

ar.	lat.	něm.	češ.
tamr/tamarī	tamarix	Tamariske	tamaryšek
	tamariscus		

¹⁵⁶ WALDE A HOFFMANN v *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch* poukazují na spojitost s ř. anebo egejským původem, odkud by mohla být koncovka. Dále také upozorňují na podobnost se semitským *tamar*.

¹⁵⁷ <http://www.bartleby.com/61/97/T0029700.html>, 3.9.2006.

¹⁵⁸ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GT00758>, 3.9.2006.

Morfologie: *tamar* je podstatné jméno, nomen unitatis mužského rodu. Bylo-li slovo přejato z *tamarī*, pak je tento tvar přídavné jméno mužského rodu a implikuje, že rostlina byla podobná datlím. V lat. se substantivum vyskytovalo jak v mužském tak v ženském rodě¹⁵⁹. V něm. je slovo ženského rodu, ale v češ. mužského.

Sémantika: *Tamr* jsou v ar. „datle“. Při přejímce z ar. do lat. mohlo jít o metaforu. V lat. byla slova užito k označení „keře anebo stromu se šupinatými listy a bílými, růžovými anebo červenými hrozny“¹⁶⁰. V češ. a něm. je slova také užito k označení zmíněné rostliny.

- **TAMBOR:** ZAST. „VOJENSKÝ BUBENÍK“. PŘES NĚM. *TAMBOUR* TV. Z FR. *TAMBOUR* „BUBEN“ ZE STFR. *TABOUR*, *TABOR* TV. (ASI POD VLIVEM ŠP. *TAMBOR* TV. ZKŘÍŽENÉHO S AR. *ṬUNBŪR* „DRUH STRUNNÉHO NÁSTROJE) Z PER. *TABĪR* „KOTEL, TYMPÁN“.
- **TAMBURÍNA:** „PLOCHÝ BUBÍNEK S CHŘASTÍCÍMI PLÍŠKY NA OBVODĚ“. PŘES NĚM. *TAMBURIN* Z FR. *TAMBOURIN* TV., COŽ JE ZDROBNĚLINA OD *TAMBOUR*.

Fonetická analýza: Ar. adaptovala perský tvar *tabīr* na ar. *ṭanbūr*, který se v hovorové ar. vyslovuje *tambūr* (LOKOTSCH, KIESLER). Fr. přejala slovo ve tvaru *tabour*, který se blíží více tvaru v per. Kiesler tvrdí, že nazalizace nastala v iberorománských jazycích, kam přišlo slovo z ar. Zde se mohlo jednat o další přejímku do fr. v pozdější době s bilabiální nazálou *-m-*. U slova *tamburína* přidala fr. sufix diminutiva *-ine* a češ. jej převzala se změnou koncovky *-e-* na *-a-*, čímž také došlo v češ. ke změně rodu. U tohoto tvaru došlo ke změně *-o-* na *-u-*.

Časové zařazení: Slovo je ve fr. doloženo od roku 1100 (ATILF). Ve šp. se objevuje ve 13. stol. (Corpus del Español) a pak až od 16. stol. Do angl. bylo slovo přejato během 15. stol. (ODEE) a do it.

¹⁵⁹ <http://www.m-w.com/dictionary/tamarisk>, 3.9.2006.

¹⁶⁰ <http://www.bartleby.com/61/97/T0029700.html>, 3.9.2006.

v r. 1449 (MAURO a MANCINI). Kiesler ale uvádí, že se slovo v it. vyskytovalo již v době mezi lety 1300- 1313 a ve stř. lat. je podle něj doloženo již v r. 1219.

Trasa: Z per. bylo slovo přejato do ar., a odtud dále přešlo do lat. Je pravděpodobné, že fr. slovo přejala z per. ve 12. stol. a pak jej znovu přejala později z lat. již ve tvaru *tambur*. Z fr. pak bylo slovo přejato do něm., a z té pak do češ.

per.	ar.	lat.	fr.	češ.
tabīr	tanbūr	tambur	tabour	tambor
	tambūr		tambourine	tamburína

Morfologie: slovo je podstatné jméno perského původu. V ar. je slovo rodu mužského. Do fr. bylo přejato také jako substantivum mužského rodu se sufixem diminutiva *-ine*. Češ. přidala koncovku ženského rodu *-a*.

Sémantika: V ar. označuje slovo strunný hudební instrument, loutnu. *Online Etymology Dictionary* uvádí, že je obtížné určit v některých středověkých zdrojích zda jde o buben anebo strunný nástroj. Slovo totiž také označuje „bubínek s chřestíci rolničkami ap. k doprovodu tance“ (*Slovník spisovné češtiny*). Z významu je zřejmé, že slovo navazuje více na perský význam slova, než-li na arabský. Některé zdroje však uvádí význam v per. také jako „loutna“¹⁶¹.

- **TÁRA:** „váha obalu zboží“ (*Slovník spisovné češtiny*) je podle Hrbka odvozena od ar. *tarḥ* „odečtení“ (KAUFMANN, *Maurové a Evropa*: 168).

¹⁶¹ <http://www.bartleby.com/61/1/T0030100.html>, 3.9.2006.

Fonetická analýza: Při přejímce *ṭaraḥa* do it. došlo ke ztrátě emfáze *ṭ* -> *t*- a také ke změně faryngály na laryngálu *-ḥ* > *-h*, která později odpadla. Zřejmě došlo také k apokopě koncového *-a*. Do něm. bylo slovo přejato s koncovkou feminina *-e*; *Tare*. V češ. pak došlo ke změně této koncovky na jí odpovídající *-a*.

Časové zařazení: Výraz je doložen v it. od r. 1332 (ATILF) a ve fr. od r. 1311 (ATILF). Přesto tvrdí ATILF, že slovo do fr. přešlo z it. Ve šp. je výraz doložen od 13. stol. (Corpus del Español) a v angl. od r. 1486. V něm. snad od 16. stol.¹⁶²

Trasa: It. přejala slovo z ar. a předala ho do fr. a něm. Do češ. zřejmě bylo přejato z něm.

ar. it. fr. něm. češ.

ṭaraḥa tara tara Tare tára

Morfologie: Ar. sloveso *ṭaraḥa* „odečtetl“ je podle *fa‘ala*, prvního kmene. Do různých jazyků však přešlo jako podstatné jméno ženského rodu.

Sémantika: Ze slovesa *odečtetl* byl vytvořen výraz nesoucí význam „škoda, ztráta“ v it. a fr ve 14. stol. Došlo tedy k metonymii. Dále pak byl význam zúžen na „zkáza, která přináší škodu“ (ATILF) ve fr. a na „rozdíl mezi hrubou a čistou váhou zboží“¹⁶³ v angl. a něm. Odtud pak i český význam.

- **TARIF:** „SAZBA“. PŘES NĚM. *TARIF* Z IT. *TARIFFA* Z AR. *TA ‘RĪFA* „OHLÁŠENÍ, OZNÁMENÍ (POPLAKU)“ OD *‘ARRAFA* „ROZHLÁSIT“.

¹⁶² <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GT01141>, 3.9.2006.

¹⁶³ <http://www.etymonline.com/index.php?search=tara&searchmode=none>, 3.9.2006.

Fonetická analýza: Při přejímce do it. nebo tur. došlo ke ztrátě faryngály -' > ∅. Dále byla zkrácena délka samohlásky *-ī-* > *-i-*. V it. došlo ke zdvojení neznělé labiodentály *-f-* > *-ff-*. Při přejímce z it. do fr. došlo k zjednodušení geminace *-ff-* > *-f-*. Ke ztrátě koncové samohlásky *-a* došlo až od 17. stol. (ATILF), což změnilo i rod slova. Něm. odtud přejala slovo bez koncovky a češ. také.

Časové zařazení: *tariffa* je doloženo v it. od r. 1338 (KIESLER). Ve fr. od 1572 ve tvaru feminina a od r. 1641 ve tvaru maskulina (ATILF). Do něm. bylo slovo přejato v 17. stol. (SEEBOLD). V angl. se nachází od r. 1591 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato buď přímo do it. anebo nejdříve do tur. a pak do it.¹⁶⁴ Odtud přejala slovo fr., pak něm. a následně i češ.

ar. it. fr. něm. češ.

ta' rīfa tariffa tarif Tarif tarif

Morfologie: *ta' rīfa* „daň“ je infinitivní tvar od slovesa druhého kmene *'arrafa* „prohlásil, seznámil“. Je ženského rodu a byl přejat do it. jako podstatné jméno se stejným rodem jako v ar. Při přejímce do fr. došlo ke změně rodu, který byl poté přejat i do něm. a češ.

Sémantika: Význam v ar. byl „daň“. V it. došlo k metonymii a slovo získalo význam „seznam cen zboží“ (LOKOTSCH, ATILF). Ve fr. pak „seznam ukazující výši daně a poplatků“ (ATILF). V češ. nese slovo podobný význam.

Odvozeniny: tarifní adj.

- **TRUBADÚR:** „STŘEDOVĚKÝ PĚVEC MILOSTNÝCH PÍSNÍ“. PŘES FR. *TROUBADOUR* Z PROV. *TROBADOR* TV. OD *TROBAR* „SKLÁDAT BÁSNĚ“ A TO Z VLAT. **TROPĀRE* TV. OD *TROPUS* „BÁSNICKÝ OBRAT“. STEJNÉHO PŮVODU JE FR. *TROUVER*, IT. *TROVARE* „NACHÁZET“ (PŮVODNĚ NACHÁZET INSPIRACI, RÝM APOD.).

¹⁶⁴ Gamillscheg se zmiňuje o přejímce přes tur., kdežto Mauro a Mancini se o tur. prostřednictví nezmiňují.

Fonetická analýza: Zde se vyskytují dvě možnosti. První je, že původ slova je z fr. *troubar* „nalézt“ a dříve „skládat básně, písň“ (Online Etymology Dictionary) a ar. *dūr* od slovesa *yadūr* „potulovat se, bloudit, být známý“¹⁶⁵. Turbadúři chodívali z jednoho domu do druhého, aby získali obživu. Obě části byly spojeny a došlo k elizi *-r- [ɣ]*. Odtud vznikl tvar *troubadour*.

Další možností je původ z čistě ar. *dūr tarab* „domy zpěvu“, což je druh sezení, které Arabové mívali a během kterého se zpívalo¹⁶⁶. Zde došlo k inverzi a takto vznikl tvar *tarab dūr*. Zde ztratila emfatická hláska emfázi *-t- > -t-*. Dále byla elidována samohláska *-a-* a celá první část byla připodobněna ke slovu *trobar*, při čemž byla druhá nízká střední samohláska změněna na *-o-* a byla vložena další samohláska *-a-* podle zmíněného fr. tvaru. Slovo se ve šp. vyskytuje ve tvaru *trobador*, bez *-u-*. Druhá část slova mohla také být ovlivněna tvarem z francouzského jazyka *trouver* „nacházet“ a dříve „nacházet inspiraci“ (REJZEK), a odtud bylo do tvaru slova vloženo *-u-*.

Zde budeme vycházet z celého ar. tvaru a to z důvodu zaměření této práce.

Časové zařazení: Slovo vyvolává kontroverzi mezi lingvisty a jeho původ není zcela jasný. Tento výraz se začal ve fr., it. a šp. objevovat od 11. stol. (Online Etymology Dictionary). Ve šp. se tvar *trobador* vyskytuje již od 13. stol. (Corpus del Español)¹⁶⁷ Oproti tomu uvádí ATILF datum doložení tvaru rok 1575. V angl. se slovo nachází od r. 1727 (Online Etymology Dictionary).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do šp., fr. a it., a to nejspíše z Andalusie. Z fr. pak přešlo češ.

ar. šp. fr. češ.

¹⁶⁵ http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%cf%7%0d1, 6.9.2006.

¹⁶⁶ <http://www.alefyaa.com/index.asp?fname=news%5C2006%5C01%5C24-01%5C600.htm&storytitle=>, 6.9.2006.

¹⁶⁷ Celý korpus šp. jazyka začíná datací od 13. stol. Slovo se ve šp. tedy mohlo objevovat již dříve.

tarab dūr trobador troubadour trubadúr

Morfologie: Spojení *dūr tarab* se skládá ze dvou podstatných jmen. *dūr* je lomený plurál od *dār*

„dům“ v nominativu a je členem genitivní konstrukce. *tarab* je mašdar od *tariba* „zpívat, radovat se“ a blíže určuje předcházející jméno. Toto spojení je genitivní, ve kterém je první člen určovaný a druhý je určující. Správně by měla být celá konstrukce *dūru tarabin* „domy zpěvu“. Pádové koncovky se ale v hovorové formě (ze které byla nejspíše konstrukce přejata) neobjevují. Ve šp. došlo k inverzi obou členů konstrukce a k vytvoření kompozita, které je považováno za podstatné jméno mužského rodu ve všech jazycích, do kterých bylo přejato.

Sémantika: *dūr tarab* bylo označení domů zpěvu. Když se sešla skupina hudebníků, tak vytvořili sezení s tímto názvem. Slovo bylo přejato do šp., fr. a it. v 11. stol., kdy Arabové vládli ve Španělsku a docházelo k různým kulturním vlivům. V té době rozkvetly v Andalusii formy *muwaššah* a *zağal*, které ovlivnily trubadúrské umění¹⁶⁸. Tento vliv byl zvláště patrný ve vlastní tvorbě trubadúrů, kteří mnohdy cestovali do dalekých oblastí, šíře takto svoji tvorbu¹⁶⁹. Při přejímce došlo tedy k metonymii na principu soumeznosti.

V

- **VATA**, *VATOVÝ*, *VATOVANÝ*. Z NĚM. *WATTE* A TO ASI PŘES NIZ. *WATTEN*, FR. *OUATE*, IT. *OVATTA*, VEDLE TOHO JE I STŘLAT. (ANGL.) *WADDA* TV. ZDROJ NE ZCELA JISTÝ, OBVYKLE SE HLEDÁ V AR., SROV. AR. *BATĀNA* „VLOŽKA DO ODĚVU“.

¹⁶⁸ PETRÁČEK, Karel. *Básníci pouště*: 53, 72, 87-89.

¹⁶⁹ Více na <http://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=1310>, 7.9.2006.

Fonetická analýza: Tvar slova se obtížně odvozuje od arabského *baṭāna*. Je možné, že při přejímce do lat. došlo ke změně *b-* > *v-*. Emfatická hláska ztratila emfázi a byla nahrazena neznělou předoalveolárou a byla zdvojena *-t-* > *-t-* > *-tt-*. Také došlo ke zkrácení samohlásky *-ā-* > *-a-*. Je možné, že došlo k přiklonění slova k latinskému *ovis* „ovce“, z jejíž kožešiny se dělá vlna. Pak snad došlo k elizi poslední slabiky *-na* z čehož zbyl tvar *ovatta*. V holandštině, která slovo přejala a z které bylo přejato do něm., došlo k elizi přední středové samohlásky *-o-*. Dále bylo změněno *-a-* > *-e-* a přidán konsonant *-n* pro indikaci plurálu. Je také pravděpodobné, že hol. přejala slovo rovnou z ar. a pouze došlo k prvním dvěma zmíněným fonetickým změnám. Dále došlo pouze ke změně *-a-* > *-e-* a k apokopě koncového *-a*.

Časové zařazení: V angl. je slovo *wad* doloženo od r. 1540 (Online Etymology Dictionary) a ve fr. *ouate* od r. 1493 (ATILF). V něm. od 1682¹⁷⁰.

Trasa: Slovo bylo přejato z ar. do lat. nebo it., a odtud ho přejala holandština, z ní něm. a odtud se dostalo do češ.

ar.	it.	hol.	něm.	češ.
baṭāna	ovatta	watten	Watte	vata

Morfologie: Ze slovesa *baṭāna* „vložil podšívku“ byl vytvořen mašdar *biṭāna/ baṭāna* „podšívka, vlákno, které pokrývá vnitřek“. Z toho pak bylo vytvořeno podstatné jméno ženského rodu v it. V hol. byl vytvořen plurál, nejspíše nomen unitatis. V něm. a češ. pak podstatné jméno ženského rodu.

Sémantika: *biṭāna* je v ar. „podšívka“¹⁷¹ anebo „vlákno pokrývající vnitřek těla“¹⁷². Slovo bylo pak přejato do románských jazyků ve významu „vata, vlna nebo hedvábí, střípaté a tenké, které je přeložené

¹⁷⁰ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GW09839>, 3.9.2006.

ze dvou vrstev do jedné“¹⁷³. Později došlo ještě k většímu zúžení významu „chlupy textilní látky (hlavně z vaty) užívané pro ozdobu podšívky oblečení, ložního prádla a pro vycpání křesel“ (ATILF). V češ. došlo k zobecnění významu pro označení vaty.

- **VEZÍR:** „VYSOKÝ HODNOSTÁŘ“ (V NĚKTERÝCH ISLÁMSKÝCH ZEMÍCH), *VEZÍRSKÝ. Z TUR. VEZĪR Z AR. WAZĪR TV., DOSLOVA „KDO NESE BŘEMENO“, OD WAZARA „NĚST BŘEMENO“.*

Fonetická analýza: Již při přejímce do tur. došlo ke změně bilabiálního semivokálu *w-* > *v-*. Další typická změna u přejímek z ar. do tur. je *imála -a-* > *-e-*. Češ. přejala slovo bez dalších změn.

Časové zařazení: V angl. je slovo podle ODEE doloženo od 14. stol. Ve fr. od 15. stol. (GAMILLSCHEG). Ve šp. až od 19. stol. (Corpus del Español) a v něm. od 18. stol.¹⁷⁴

Trasa: Tur. přejala slovo z ar., a odtud bylo přejato ostatními evropskými jazyky.

ar. tur. fr. něm. češ.

wazīr vezir vizir Vesir vezír

Morfologie: Od slovesa *'azara/wazara* „nesl“ bylo vytvořeno podstatné jméno *wazīr* „nesoucí břemeno (vlády)“ podle vzoru *fa 'īl*, který odpovídá pasivnímu participiu. Slovo bylo přejato jako podstatné jméno mužského rodu.

Sémantika: Ve všech jazycích, do kterých bylo slovo přejato, se výrazu užívá k označení „vysokého úředníka muslimské vlády, hlavně osmanské“¹⁷⁵. V ar. znamená „ministr“. Došlo tedy k rozšíření významu.

¹⁷¹ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GW09839>, 3.9.2006.

¹⁷² http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%c8%d8%c7%e4%c9, 4.9.2006.

¹⁷³ [http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=1119737895](http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=1119737895;);, 4.9.2006.

¹⁷⁴ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GV06363>, 4.9.2006.

¹⁷⁵ <http://www.bartleby.com/61/25/V0132500.html>, 4.9.2006.

- **VIZMUT:** „TĚŽKÝ LESKLÝ KOVOVÝ PRVEK“. Z NĚM. *WISMUT*, RANĚ NHN. *WISSEMAT* (15.ST.), POLATINŠTĚLÉ *VISMUTUM*, *BISEMUTUM*. PŮVOD NEJISTÝ. OD 15. STOL. SE TĚŽIL V NĚM. ČÁSTI KRUŠNÝCH HOR, JMÉNO SE ODVOZOVALO OD POSLEDNÍ ČÁSTI JMÉNA PRVNÍHO *NALEZIŠTĚ ST. GEORGEN IN DER WIESEN* A SLOVESA *MUTEN* „VYHLEDÁVAT“, COŽ JE VÝKLAD PONĚKUD KRKOLOMNÝ. MOŽNÁ PŮVODU AR. *ITMID* „ANTIMON“, VE ZKOMOLENÉ PODOBĚ (V ALCHYMII) *IBŠIMIT* (OBA KOVY SE DŘÍVE POUŽÍVALY K PODOBNÝM ÚČELŮM).

Fonetická analýza: Vyložení tohoto tvaru je docela obtížné. Je ale možné, že první slabika *wi-* byla způsobena ar. předložkou *bi-*. Celý výraz mohl být *bi(i)ṭmud*. To je však pouze hypotetické a nelze to dokázat. Ve druhé části slova *-smut* došlo ke změně *-ṭ- > -s-* a dále ztratila přední alveolára znělost *-d > -t*. K dalším změnám nedošlo.

Časové zařazení: V něm. je slovo doloženo již z lat. tvaru v r. 1450¹⁷⁶. Ve fr. je slovo doloženo od r. 1562 (ATILF), v angl. od r. 1668 (Online Etymology Dictionary). Ve šp. se výraz objevuje až od 19. stol. (Corpus del Español).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do lat., a odtud jej přejaly další jazyky; češ. nejspíše z něm.

ar.	lat.	fr.	něm.	češ.
<i>bi(i)ṭmud</i>	<i>wismutum</i>	<i>bismuth</i>	<i>Wismut</i>	<i>vizmut</i>

Morfologie: Možnost původu části *wi-* v lat. z ar. předložky *bi-* „s“. Další část slova *iṭmud/iṭmid* „kámen, kterým se barví oči černou barvou“ není arabského původu a je podstatné jméno mužského rodu.

V jazycích, které slovo přejaly, je výraz také podstatné jméno mužského rodu. V lat. byl rod neutrum.

V něm. je slovo použito jak v neutru tak i maskulinu.

¹⁷⁶ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GW22769>, 4.9.2006.

Sémantika: *itmud/itmid* „antimon anebo kámen, ze kterého se vyrábí černicí látka na oči“¹⁷⁷. Slovo bylo přejato pro vytvoření tvaru s významem „těžký lesklý kovový prvek, který obsahuje antimon“ (*Slovník spisovné češtiny*).

Z

- **ZENIT:** „NADHLAVNÍK; VRCHOL“. PŘES NĚM. *ZENIT* Z IT. *ZENIT*, Z FR. *ZÉNITH* A TO Z AR. *SAMT* (*AR-RA 'S*) TV., DOSLOVA „SMĚR (HLAVY)“ (MYSLÍ SE SMĚR OD TEMENE VZHŮRU). SLOVO BY PODLE VULGÁRNÍ VÝSLOVNOSTI MĚLO BÝT PŘEJATO V PODOBĚ **ZEMT*, MYLNÝM ČTENÍM VŠAK BYLO -*M*- PŘEVEDENO JAKO -*NI*-.

Fonetická analýza: Když bylo slovo přejato do lat. došlo ke změně *s-* > *z-*. Dále došlo k imále, tedy ke změně *-a-* > *-e-*. Ke změně *zemt* > *zenit* došlo prý ortografickou chybou. Tvrdí se, že někdo přepsal *-m-* jako *-ni-*. Následující část celé konstrukce *samt ar-ra 's* byla elidována.

Časová trasa: V it. je slovo doloženo již od r. 1321 (MAURO a MANCINI). Ve fr. od 14. stol. (GAMILLSCHEG) a v něm. až v 16. stol. (SEEBOLD). V angl. je slovo doloženo od 17. stol. (ODEE).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do it. a stř. lat., a odtud se rozšířilo do ostatních jazyků. Do češ. se dostalo prostřednictvím něm.

ar.	lat./it.	fr.	něm.	češ.
samt	zemt	zénith	zenith	zenit
	zenit			

¹⁷⁷ http://dictionary.sakhr.com/idrisidic_2.asp?Sub=%c5%cb%e3%cf, 4.9.2006.

Morfologie: *samt* je podstatné jméno mužského rodu. Bylo přejato jako část konstrukce *samt ar-ra 's* „místo na nebi přesně nad hlavou“ (KAZIMIRSKI). Výraz byl přejat jako podstatné jméno mužského rodu. V něm. se vyskytuje také jako neutrum.

Sémantika: Při přejímkách nedošlo ke změně významu. Ve všech jazycích nese slovo význam „...bod v nebeské sféře kolmo nad pozorovatelem“ (*Slovník spisovné češtiny*). V češ. nese slovo také rozšířený význam „vrchol“ (ibid.).

Ž

- **ŽAKET:** „PÁNSKÝ SLAVNOSTNÍ OBLEK SKLÁDAJÍCÍ SE Z KABÁTU SE ŠOSY, TMAVÝCH PROUŽKOVANÝCH KALHOT A VESTY“ (SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY). REJZEK UVÁDÍ, ŽE SLOVO JE „ZDROBNĚLINA OD *JAQUE* „STŘEDOVĚKÁ KAZAJKA“, VLASTNĚ PŘEZDÍVKA PRO VESNIČANA OD VLASTNÍHO JMÉNA JACQUES“.

Další možností vysvětlení původu tohoto slova je od arabského *šakk* „náprsní krunýř“ (*Online Etymology Dictionary*). Slovo se prý vyskytovalo ve staré kat. ve tvaru *jaco*, kam mohlo být přejato z ar.¹⁷⁸ Výraz se vyskytuje i ve šp. *jaco* „vojenský kabátec, drátěná košile“ (*Corpus del Español*).

Fonetická analýza: Pokud bylo slovo přejato do šp. či kat. z ar., pak došlo ke změně *š-* > *ž-*. Ve šp. se sice *-j-* před samohláskami vyslovuje jako /x/, ale v některých dialektech také jako palatální frikativa /ž/¹⁷⁹. Zde je rozdíl mezi *-ž-* a *-š-*, jelikož šp. při přejímce přidala znělost. Šp. se také zbavila geminace *-kk-* > *-k-*. Dále přidala sufix *-o* pro mužský rod. Fr. slovo přejala jako *jaque* „kazajka“ a vytvořila diminutiv přidáním sufixu *-ette*.

Časové zařazení: Ve šp. je slovo doloženo již od 13. stol. (*Corpus del Español*). Ve fr. se vyskytuje od r. 1374 (ATILF), v angl. od r. 1451 (Online Etymology Dictionary) a v něm. od 14. stol. (SEEBOLD).

Trasa: Z ar. bylo slovo přejato do šp. a kat., a odtud jej přejala fr. Z fr. bylo poté přejato do češ.

¹⁷⁸ <http://www.bartleby.com/61/31/J0003100.html>, 4.9.2006.

¹⁷⁹ <http://www.nvtc.gov/lotw/months/january/Spanish.html>, 4.9.2006. Při přejímce *ğarra* „džbán“ bylo slovo přejato jako *jarra*.

ar. šp./kat. fr. češ.

šakk jaco jaquette žaket

Morfologie: *šakk* má v ar. význam „řetízkový nebo plátěný krunýř“ a je to podstatné jméno mužského rodu. Pravděpodobně pochází z kořene *š k k*. Zdá se, že slovo *jaco* přešlo do románských jazyků jako podstatné jméno mužského rodu. Fr. pak vytvořila diminutiv feminina, a takto přešlo slovo do něm. a češ., tedy jako substantivum ženského rodu.

Sémantika: Jak bylo zmíněno v předchozím oddíle, *šakk* znamená „brnění či krunýř“. Význam byl poté zúžen na „pánský slavnostní oblek“ (REJZEK).

- **ŽIRAFÁ, ŽIRAFÍ.** Z IT. *GIRAFÁ* (PŘÍP. JEŠTĚ PŘES NĚM. *GIRAFFE*) Z AR. *ZURĀFA, ZARĀFA* A TO ASI Z JAZYKA STŘEDOAFRICKÝCH DOMORODCŮ.

Fonetická analýza: Při přejímce slova do ar. došlo ke změně *ž-* > *z-*. V hovorové ar. však existuje i tvar *žarāfa* (KIESLER). Poté, co bylo slovo přejato do it., došlo ke zkrácení dlouhé samohlásky *-ā-* > *-a-*. Dále došlo ke zdvojení *-f-* > *-ff-* (stejná změna jako u slova *tarif*). Něm. přejala slovo s geminací, ale češ. to neudělala *-ff-* > *-f-*. V češ. také došlo ke změně *-e* > *-a*; sufix ženského rodu.

Časové zařazení: V it. a lat. se slovo vyskytuje již od r. 1300 (MAURO A MANCINI). Ve fr. je slovo doloženo v období mezi 13.-15. stol. (GAMILLSCHEG). V něm. pak od 14. stol. (SEEBOLD). V angl. se objevuje výraz až od 17. stol. Dříve se užívalo termínu *camelopard*.

Trasa: Slovo není arabského původu a zdroje se různí v určení jeho původu. Kiesler uvádí, že je z per. *žarāfa*. Jiné zdroje spekulují od původu z nějakého afrického jazyka. Seebold uvádí, že původ je v egyptském *sor-aphnē* „dlouhý krk“. Z ar. pak bylo slovo přejato do it. a lat. a odtud do něm. a češ. Není jisté, zda češ. slovo přejala z něm. nebo it. Podle fonetických změn je pravděpodobnější přejímka z it.

per.	egypt.	ar.	it.	něm.	češ.
žarāfa	sor-aphnē	ž/zarāfa	giraffa	Giraffe	žirafa

Schraffe (dříve)

Morfologie: V ar. je slovo podstatné jméno ženského rodu. Do it. a češ. přešlo beze změny rodu, ale v něm. se vyskytovalo i v mužském rodě¹⁸⁰.

Sémantika: Do všech jazyků se slovo dostalo ve významu „přežvýkavec s dlouhým krkem s skvrnitou srstí“ (*Slovník spisovné češtiny*).

- **ŽUPAN, ŽUPÁNEK.** ASI Z IT. *GIUPPONE* „HRUBÝ MUŽSKÝ PLÁŠŤ, KAFTAN“, COŽ JE ZVELIČELÉ SLOVO OD *GIUPPA, GIUBBA* Z AR. *ĜUBBA* „SVRCHNÍ ODĚV S DLOUHÝMI RUKÁVY“.

Fonetická analýza: K ar. *ĝubba* „bavlněné prádlo“ (GAMILSCHEG) vytvořila fr. abl. *jupon*. Došlo tedy ke zjednodušení geminace *-bb-* > *-b-*, a pak ke ztrátě znělosti *-b-* > *-p-*. Také došlo ke změně *ĝ-* > *ž-*.

Časové zařazení: Slovo *jupe* je ve fr. doloženo od 12. stol. (GAMILSCHEG) a ve 14. stol. došlo k vytvoření ablativního tvaru (ibid.). V it. se *giuppa/giubba* nachází již od r. 1188 (MAURO a MANCINI), ale tvar *giuppano* se vyskytuje až teprve od r. 1956.

Trasa: Slovo *giubba/giuppa* přejala it. z ar., z ní přešlo do fr., která vytvořila tvar *jupon*. Tento tvar byl pak přejat do češ. Zde není zcela jasné, z jakého jazyka toto slovo it. přejala, zda z ar. nebo srbochor. (MAURO a MANCINI).

Tento tvar byl přejat do ruš. z tur., a odtud mohlo dojít k jeho další přejímce do češ. (viz *šuba*).

¹⁸⁰ <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GG16909>, 4.9.2006.

ar.	it.	fr.	češ.
ğubba	giubba	jupe	župan
	giuppa	jupon	

Morfologie: *ğubba* je ze slovesa *ğabba* „řezat, sekát, stříhat“. Slovo je podstatné jméno mužského rodu. Do fr. však bylo přejato v rodě ženském. Při vytvoření slova *jupon* došlo ke změně rodu na mužský. Do češ. pak byl tvar přejat v maskulinu.

Sémantika: V ar. je *ğubba* „dlouhý oblek s širokými rukávy“¹⁸¹. Při přejímce do fr. došlo postupně ke změně jeho významu. Ve 14. stol. mělo slovo ještě význam „tunika s širokými rukávy, nošená muži“ (ATILF). Dnes znamená „sukně, spodnička“. Došlo tedy k metonymii. V češ. nese slovo význam „pohodlný volný domácí plášť“ (*Slovník spisovné češtiny*). Od stejného kořene pochází i český tvar šuba „kožich“. Tento zastaralý význam mohl ovlivnit význam nově přejatého slova do češ.

¹⁸¹ <http://www.bartleby.com/61/roots/S78.html>, 4.9.2006.

3. Závěr

Po analýze všech slov, které v této práci měly být rozebrány, můžeme učinit shrnutí všech získaných informací a utřídít je podle jednotlivých oddílů. Je třeba brát ohled na to, že tento seznam slov není komplexní a jistě existují slova, která byla opomenuta. K tomu, aby byl vytvořen přehled slov, základních fonetických, morfologických a sémantických změn, tras a období, byl vzorek slov dostačující a obsáhl nejen slova ze standardních slovníků, ale i z hovorové češtiny.

3.1. Fonetické a fonologické změny

Z analýzy slov vyplývá, že na slovech vypůjčených z arabštiny je množství základních změn. Změny, které nastaly, budou shrnuty od té chvíle, co byly z arabštiny vypůjčeny. Je obtížné pozorovat změny pouze v rámci češtiny, jelikož ostatní jazyky měly výrazný vliv na formu výpůjčky.

3.1.1. Samohlásky

Při přejímkách docházelo často ke změnám kvality a kvantity samohlásek. Ze všech slov došlo ke dloužení samohlásek pouze u sedmi slov; *admirál*, *amalgám*, *arzenál*, *gáza*, *káva*, *kafé* a *tára*. U ostatních samohlásek dochází ke krácení $\bar{a} > a$, $\bar{i} > i$, $\bar{u} > u$. Často také dochází k úplným změnám kvality vokálu.

3.1.1.1. Krátké samohlásky

Nejčastější změny jsou změna $a > e$, kterou Lokotsch nazývá *imála*. K této změně dochází hlavně u výpůjčkách, které do češtiny přišly prostřednictvím turečtiny. Další častá změna je $u > o$, jak tomu je u slov *alkohol*, *Korán*. Vedle ní se také často objevuje změna $i > e$; *hena* (*ḥinnā'*). Vyskytují se i změny méně časté. Například u slova *cibetka* (z ar. *zabad*) došlo ke změně samohlásky $a > e > i$. Existuje ale také opačná změna, kde dojde k $i > e > a$, jak tomu nasvědčuje slovo *damašek* (*dimašēq*). Vzácnou změnou je také změna vysokého $u > i$, jak tomu je u slova *azimut*. K této změně došlo v latině při přejímce slova *assumūt*.

3.1.1.2. Dlouhé samohlásky a diftongy

Tyto dva druhy samohlásek se zde vyskytují společně, jelikož dochází ke změnám dlouhých samohlásek na diftongy a naopak. Běžnými změnami jsou změna $\bar{i} > \bar{e}$ (*ḥarīm* se stalo *harēm*), anebo také zkrácení $\bar{a} > a$ pak jeho změna na e . Některé diftongy se mění na dlouhé a pak na krátké, jak tomu je u tvaru *algorithmus*, pocházející z původního *alxawārizmī*. V češtině například došlo ke změně krátké samohlásky na diftong, a to u slova *kartoun*, který původně pochází z arabského *qut(u)n*. Pak se vyskytují komplikovanější změny, jako je $\bar{i} > \bar{e} > e > a$, což je případ slova *karát*, jehož původ je z arabského *qīrāt*.

Velmi zajímavý vývoj mělo slovo *satén*, které sahá až k čínskému názvu města *Tsi Tong*. Arabština jej přiklonila ke slovu *zaitūn* a v románských jazycích došlo k přidání suffixu *-ine* až pak čeština adaptovala výpůjčku z francouzštiny na *satén*. *Sirup* měl také mnoho změn v samohláskách. Než vznikl tvar *sirup* z arabského *šarāb*, došlo ke změně $\bar{a} > a > o > u$. Z těchto změn ale nelze odvodit pravidla, jelikož existuje jen několik případů a nelze ověřit jakoukoliv hypotézu pravidel změn samohlásek.

3.1.2. Souhlásky

Zde také existuje skupina pravidelných změn, jakými je ztráta emfáze u arabských fonémů. Následuje souhrn hlavních změn, které nastaly u arabských souhlásek, mezi které jsou zahrnuty zvláštnosti hodné zmínky.

3.1.2.1. Emfatické hlásky

Většina arabských emfatických souhlásek ztrácí emfázi. Při této ztrátě je znělá emfatická hláska nahrazena znělou variantou a neznělá emfatická hláska je nahrazena neznělou. Jako příklad poslouží emfatická souhláska *ḏ*, která se při přejímce do různých jazyků změnila na *d*, tedy na znělou variantu u slova *intifāḏa*. Oproti tomu u slova *artyčok*, ztratila emfatická hláska znělost a došlo ke změně *ḏ > d > t*. Další emfatická hláska *ṣ* byla většinou nahrazena neznělou souhláskou *s*; *sofa*. A totéž platí u emfatické souhlásky *ṭ*, která se změnila na *t*; *intarzie*. U některých emfatických hlásek, jako u souhlásky *ṣ* u slova *mušelín*, došlo k geminaci a až pak ke zjednodušení geminace na *s*.

3.1.2.2. Geminované souhlásky

Ve starších výpůjčkách docházelo k vynechání geminace, jak tomu nasvědčuje slovo *barchet* (původně z arabského *barrakan*). Pouze u slov, které byly vypůjčeny nedávno, je ponechána geminace. O tom svědčí slovo *sunнита*.

3.1.2.3. Faryngály

Znělá faryngála ' se ve většině případů ztrácí kompletně; *loutna*, *otoman*. Jen v jednom případě -ve slově *intarzie* - došlo k zanedbání jeho vlivu, a to tím, že byla nahrazena samohláskou *a*. Čeština samohlásku změnila $a > e$.

Oproti tomu je neznělá faryngála nahrazována souhláskou. U slov *kabel* a *kamelot* došlo k její substituci velární neznělou souhláskou $ħ > k$. U nedávno vypůjčeného slova *saharský* naopak dochází k substituci hláskou *h*. Ke ztrátě neznělé faryngály došlo například u slov *matrace* anebo *baobab*, kde byla zřejmě nahrazena laryngálou, a pak elidována $ħ > h > \emptyset$.

3.1.2.4. Uvuláry

Znělá uvulára *q* byla nahrazena buď znělou velárou *g*, jako tomu je u slovu *gáza* (z arabského *qazz*), anebo byla nahrazena neznělou velárou *k*, jako ve tvarech *káva*, *damašek*.

Neznělá uvulární frikativa *x* byla nahrazena většinou velárami. Někdy došlo k substituci pomocí znělé veláry *g*, jako u slov *gala*, *magazín* a jindy neznělou velárou *k*, jako u *šejk*, *moka*. Zajímavou změnou byla změna $x > h$ ve slově *mohér*, kde došlo nejdříve ke změně $x > k$ a pak až ke změně $k > h$.

Další uvulára, která nebyla zachována při výpůjčkách, byla znělá frikativní uvulára *ğ*. Ta byla nahrazena také buď znělou anebo neznělou velárou. U slov *karafa* a *kamaše* došlo ke změně uvuláry na znělou veláru, která následně ztratila znělost $ğ > g > k$. Naopak u slova *gazela*, neztratila velární souhláska znělost $ğ > g$. U slova *baldachýn* se znělá uvulární frikativa mění na *x*, ale to až po složitých změnách.

3.1.2.5. Další změny

Další změny, které nastaly, byly například změna bilabiální znělé souhlásky *b* na labiodentální *v*. Tato změna je například doložena u slov *alkovna*, *vata*. Zajímavá změna, ke které došlo vždy jen v češtině, byla změna neznělé předoalveolární sibilanty *s* na neznělou zadoalveolární *š*. Tento jev se vyskytuje u názvů koření a látek. Slova, ve kterých došlo k této změně jsou: *damašek*, *mušelín*, *tamaryšek*, *šafrán*. K opačné změně došlo u slova *maska*, kde došlo ke změně *š* > *s*, což více odpovídá arabskému tvaru slova *masxara*, z kterého je slovo odvozeno.

K dalším změnám, které jsou běžné, lze zařadit ztrátu znělosti.

3.2. Trasy a časové období

Z analýzy slov je také patrné, že k většině výpůjček docházelo v jistých časových úsecích. Je také možné pozorovat sémantické oblasti, z kterých byla slova vypůjčena v jednotlivých obdobích. Nejranější výpůjčky pochází z oblasti Úrodného půlměsíce a Mezopotámie, kde docházelo k přejímkám pod vlivem obchodu. Slovo *kmín* například bylo vypůjčeno již velmi dávno a k jeho rozšíření napomohli feničtí obchodníci a námořníci. U tohoto slova se snad i předpokládá původ ze sumerštiny. V období Byzantské říše také docházelo k vzájemnému ovlivnění a obohacení slovníku jak arabštiny, tak řečtiny, z které se výpůjčky dostaly dál.

Další období, ve kterém došlo nejen k rozšíření slovní, ale také k rozšíření hmotné kultury Evropy, bylo během křižáckých válek. Tehdy došlo k přímému styku mezi Evropou a Blízkým východem a ze zmíněné oblasti bylo do Evropy přivezeno množství vynálezů. Tehdy se například Evropané naučili spát na matracích, jak to dělali Arabové. Také během vlády Arabů v Andalusii došlo k mnoha výpůjčkám a lze tvrdit, že v tomto období došlo k největšímu množství přejímek.

Po předchozím období nastalo období méně obohacující. Až s Osmanskou říší došlo ke zvýšení styků mezi Evropou a arabským světem a opět docházelo k výpůjčkám. Ve 20. století došlo také k množství nových přejímek z arabštiny, a to hlavně ve sféře náboženské a politické.

Trasy, kterými se slova dostala do Evropy byly různé. Lze vypožorovat, že ke starším přejímkám došlo prostřednictvím latiny a řečtiny, odtud se pak dostaly do evropských jazyků. Starší jsou i výpůjčky, které přešly do italštiny, a ta je předala dál do němčiny a odtud do češtiny, anebo z italštiny do francouzštiny a pak dál (někdy opět prostřednictvím němčiny) do češtiny. Tato trasa byla platná i donedávna. Ve 20. stol. se většina výpůjček již nepřejímá prostřednictvím italštiny, ale angličtiny, která se stala světovým jazykem.

Z arabštiny byla řada slov vypůjčena do španělštiny a portugalštiny, a odtud přešla do francouzštiny, z které se dostala k nám. Některá slova byla nejdříve doložena v portugalštině a až poté se rozšířila do ostatních jazyků. V některých případech hrála roli při vypůjčení slov z arabštiny i katalánština.

K méně častým trasám patří trasy prostřednictvím Afriky. Tato trasa výpůjčky vedla z arabštiny do západní Afriky a až odtud dál do španělštiny, pak francouzštiny až do češtiny. Touto výjimkou je slovo *banán*. Holandština také někdy přispěla k výpůjčkám, ale to zprostředkovaně, i když na slovech nechala své otisky, jak tomu je u slova *kartoun*. Srbochorvatština také přispěla k rozšíření slovní zásoby češtiny o arabská slova. Mezi zajímavé trasy, kudy se slovo dostalo do evropských jazyků byla trasa slova *arak*, které bylo vypůjčeno do malajštiny, a z té pak do francouzštiny a dalších jazyků.

Během vlády osmanské říše přispěla turečtina k obohacení slovní zásoby arabských slov v evropských jazycích. K dalším trasám patří trasa prostřednictvím francouzštiny, která měla styky s arabským světem a vládla jak v Libanonu a Sýrii, tak také na arabském západu.

S rozšířením kolonizace hrála čím dál tím větší úlohu při rozšiřování slovní zásoby o arabská slova angličtina a tuto úlohu si ponechala až do dneška. Němčina hrála při přímých přejímkách z arabštiny menší roli, ale naopak přispěla k velkému obohacení češtiny o arabská slova.

Poslední trasa, která je velmi málo probádaná a o které není moc zmínek, je trasa, která vedla přes oblast Černého moře a do ruštiny. Nelze také opomenout, že bývalý Sovětský svaz měl dobré styky s arabskými levicovými stranami a muselo také dojít k nějakým výpůjčkám. Zmapování arabismů ve

slovanských jazycích vůbec není dostatečné ani dost podrobné, což vedlo k nedostatku informací o těchto slovech a změnách, které na nich nastaly.

3.3. Morfologie

Při přejímání slov docházelo ve většině případů k přejímání podstatných jmen, méně často přídavných jmen. Z těchto výpůjček pak vytvořily evropské jazyky slovesa anebo interjekce. Ve většině případů nedošlo ke změně třídy slova, ale někdy došlo ke změnám v rodě, čísle anebo k přidání různých sufixů.

3.3.1. Změna rodu

Při vypůjčení některých slov došlo ke změně rodu. K této změně nemuselo vždy docházet v češtině.

Většinou k ní došlo ve francouzštině, španělštině anebo italštině. Například u slova *intarzie* byla změna rodu způsobena uskupením hlásek na konci slova, kde byla faryngála po dlouhé samohlásce změněna na samohlásku. K této změně došlo v italštině a byla dál předána do ostatních jazyků. U slova *loutna* došlo také ke změně rodu, a to při výpůjčce z francouzštiny do němčiny. Čeština slovo beze změn přejala.

Existují ale tvary, u kterých nelze s určitostí říci, zda se jedná o mužský nebo ženský rod již v arabštině.

To je případ slova *gazela*, které mohlo být vypůjčeno z arabského *ġazāl* anebo z *ġazāla*. Zajímavostí je i slovo *kalif*, které se v moderní češtině vyskytuje již jako *chalífa*. V obou případech se jedná o podstatné jméno mužského rodu, ale ve druhém slově má sufix feminina. Tento druhý tvar odráží situaci v arabštině, kde má slovo také koncovku feminina. Podnět ke změně formy slova je tedy někdy sémantický.

Pozoruhodný příklad změny rodu podstatného jména se vyskytuje u slova *cibetka*, která pochází z arabského *qitt azzabad*. Tato konstrukce je genitivní spojení, které označuje zvíře mužského rodu. Přesto došlo ke změně rodu, a to v katalánštině.

Ke změně rodu vypůjček z arabštiny do češtiny tedy dochází přidáním sufixů v různých jazycích, přes které se slovo dostane do češtiny, anebo je zde sémantická motivovanost slova. Někdy hraje role i fonetická stránka slova, jak tomu bylo u výše zmíněného slova *intarzie*.

3.3.2. Změna třídy

Většina vypůjčených slov jsou podstatná jména, ale někdy dojde k vypůjčení jiného tvaru a k jeho změně na podstatné jméno. Častým případem je přejímka přídavných jmen, které se pak v evropských jazycích mění na podstatná jména. Jako příklad můžeme uvést *atlas*, který je v arabštině přídavné jméno mající různé významy, mezi nimi patří „jemný“, „holohlavý“, ale i „starý, opotřebovaný“. Z názvů měst dochází k tvoření přídavných jmen, které jsou po vypůjčení změněny na podstatná jména, jak tomu je u slovech *baldachýn* nebo *bužírka*.

V některých případech, a těch je velmi málo, došlo ke změně slovesa na podstatné jméno. Slovo *masáž* poslouží jako dobrý příklad. Původ slova je arabské sloveso *massa* „dotknul se“ a po vypůjčení bylo sloveso změněno na substantiv.

3.3.3. Změna čísla

Další změna, která může nastat u vypůjčky, je změna čísla. Některá slova, která jsou v arabštině v plurálu, se při přejímce mění na kolektiva, jak nasvědčuje slovo *harém*. Jindy se zase užívá výrazu, který původně označuje kolektivum, k označení jednotného čísla. *Banán* je v arabštině nomen unitatis od *banāna* „prst“, ale v češtině je *banán* jednotného čísla. Mezi zkoumaná slova bylo i slovo *kamelot*, které je v češtině

v singuláru, ale skrývá arabský sufix pro množné číslo ženského rodu *-āt*. Suffix byl změněn na *-ot* a v češtině a jiných jazycích poukazuje na jednotné číslo.

3.3.4. Genitivní spojení

Vedle přejímání podstatných jmen dochází někdy k přejímkám celé konstrukce, většinou genitivní, a dojde k její přeměně na podstatné jméno. Některé tyto konstrukce jsou nedeterminované, jak tomu je u slovech *artyčok* anebo *baobab*. Ale jsou vypůjčeny i konstrukce determinované, jako je *admirál*, kde došlo k elizi určujícího členu konstrukce *'amīr albahr*. Opačným případem je případ slova *cibetka*, kde došlo k elizi určovaného členu genitivní konstrukce ve spojení *qitt azzabad*.

3.3.5. Určitý člen

Charakteristický jev mnoha výpůjček z arabštiny je existence určitého členu. Tento člen je u některých výpůjček jasný, jako u slov *albatros*, *alkali*, *alkovna*. U jiných naopak došlo pouze k přejímce určitého členu a další část slova byla vypůjčena z řečtiny; *elixír*. Zde došlo k imále nízké střední samohlásky a k její změně na *e*. Jindy zase došlo k odpadnutí samohlásky a zbyla pouze laterála *l*; což nastalo u slova *loutna*, kde je původ v arabštině *al-'ūd*.

Tvar určitého členu není vždy zřetelný, jelikož došlo k jeho asimilaci se sluneční souhláskou a většinou došlo ke zjednodušení geminace. K tomuto případu došlo u slova *azimut*, původně pocházející z arabského *assimt*. Další tvar určitého členu ve výpůjčkách je u slov, ve kterých došlo k asimilaci, pak ke zjednodušení geminace a nakonec ještě k vložení souhlásky *h* na počátku slova, jak se tomu stalo u slova *hazard*, v arabštině původně *azzahr*. Poslední možnost výskytu tohoto členu je v genitivní konstrukci. Někdy se jedná o zřetelný tvar, který je viditelný u slova *admirál*. Ale jinde je rozeznání určitého členu

obtížnější, například u tvaru *artyčok*, kde by mohlo jít o genitivní konstrukci v hovorovém jazyce *ard aššauka*.

3.4. Sémantika

Po analýze slov z formální stránky, bylo důležité srovnat změny ve významu a také sémantické oblasti, z kterých byly výpůjčky přežaty.

Někdy nastala změna významu po přejímce slova, ale jindy byl význam slova přežat beze změny. U slov *muslim*, *papoušek*, *káva*, nedošlo ke změnám ve významu. Nicméně ke změnám významu docházelo často. K nejčastějším změnám patří metonymie, kde byla řada významů slov v češtině a dalších evropských jazyků pozměněna na tomto základě. Pod tuto změnu spadají slova jako: *soda*, *halabala*, *šerbet*, *tác*.

Dále docházelo k zobecnění nebo rozšíření významu slova, jako například u slov *limonáda*, *sofa*, *moka*, *mušelín*. Někdy se děl opak: došlo k zúžení významu na konkrétnější, jak dokazují slova *algebra*, *razie*, *safari* a *široko*.

Mezi další sémantické změny patří metafory, ke kterým došlo u slov *banán*, *marabu*, *minaret* a *raketa*. U jednoho slova nemusí nutně dojít pouze k jednoho druhu sémantické změny, ale může jít o více sémantických změn, když se slovo vypůjčí z jednoho jazyka do druhého.

Další poznatky, které nám sémantika poskytuje, se týkají oboru, z kterých byla slova vypůjčena. Oblasti, z kterých byla slova vypůjčena, jsou v následující části řazeny tak, že ke každé z nich je

přiřazena skupina slov k ní patřící. Tyto oblasti odrážejí skutečné vztahy mezi arabštinou a jazyky, které z ní přejímaly slova, a někdy také napovídají o období, ve kterém došlo k přejímce.

1. Politika a vláda:

emír, intifáda, kalif, sultán, vezír

2. Věda: Tato oblast obsahu slova z chemie, mineralogie, botaniky, zoologie a architektury:

albatros	antimon	dešifrovat	korek	safari
algebra	azimut	elixír	marabu	soda
algoritmus	azur	gáz	meluzína	suřík
alchymie	balzám	gazela	muezzin	šifra
alkalický	banán	hašiš	mešita	tára
alkohol	baobab	hena	minaret	vizmut
almanach	benzín	kabel	monzun	zenit
alkovna	cifra	kalium	nadir	safari
amalgám	cibetka	kandovaný	papoušek	soda
anilin	cyankáli	karát	raketa	suřík

3. Vojenství a námořnictví:

admirál, arzenál, kalibr, razie, tambor

4. Látky a obleky z nich vyrobené:

atlas, baldachýn, barchet, burnus, damašek, fez, gabardén, intarzie, kamaše, kartoun, mohér, mušelín, satén, žaket, župan.

5. Koření, jídlo a pití:

arak, baklažán, cukr, čevapčiči, kafe, kafr, káva, kmín, limonáda, moka, rakije, sirup, soda, šafrán, šerbet, špenát, tamaryšek.

6. Domácnost: do této oblasti zapadá nábytek a nádobí.

demižon, karafa, matrace, maska, otoman, sofa, táč

7. Náboženství a mytologie:

džihád, džin, fakír, imám, harém, hursika, islám, meluzína/ muezzin, muslim, ramadan, sunnita, šejk, šíita, talisman.

8. Obchod:

tarif, taxa

9. Další výrazy: slova z různých oblastí, které jsem nezařadila do skupin, jelikož jsou různorodého charakteru:

azur, beduín, dáma, fez, gala, halabala, halali, hazard, kamelot, loutna, magazín, mameluk, mejdan, muslim, raketa, široko, tamburína, trubadúr.

BIBLIOGRAFIE

AL-BUSTÁNI, Fuád Ifrám. *Munğid Attulāb*. 38. vydání. Lebanon: Dār Al-Mašriq, 1991.

DANEŠ, František (hl. red.). FILIPEC, Jozef (hl. red.). *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978.

BIBERSTEIN-KAZIMIRSKI, Albert de. *Dictionnaire arabe-français*. Paris: Maissonneuve, 1860.

DAVIES, Mark. *Corpus del Espanol* [online]. Utah: Brigham Young University [cit. 2006]. Dostupné na internetu <www.corpusdelespanol.org>.

DAVIS, Judith M. *Troubadours* [online]. The Literary Encyclopedia. The Literary Dictionary Company 25.8.2005 [cit. 7.9.2006]. Dostupné na <<http://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=1310>>.

ERHART, Adolf – VEČERKA, Radoslav. *Úvod do etymologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

FAULHABER, Charles. *Catalan Phonetics Chart* [online]. Berkeley (California): University of California. Department of Spanish and Portuguese, 1995, last updated 19.10.1999. [cit. 10.9.2006]. Dostupné na <<http://www.lib.berkeley.edu/~catalan/Phonetics.html>>.

GAMILLSCHEG, Ernst. *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*. 2te Auflage. Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1997.

Greek Saffron - A Brief History [online]. Greek Saffron [cit. 20.8.2006]. Dostupné na <<http://saffron.gr/history.htm>>.

GRIMM, Jacob. GRIMM, Wilhelm. *Deutsches Wörterbuch* [online]. Trier: Universität Trier, July 2000. [cit.]. Dostupné na <<http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/wbgui?lemid=GA00001>>.

HAIS, Karel – HODEK, Břetislav. *Velký anglicko – český slovník*. Praha: Nakladatelství Akademia, 1991.

HARPER, Douglas. *Online Etymology Dictionary*. Douglas Harper, November 2001. Dostupné na <www.etymonline.com>.

HERZ, Laurent. *Dictionnaire etymologique de mots français d'origine chamito-semitique*. Paris: L'Harmattan, 1998.

HOURANI, Albert. *A History of the Arab People*. England: Clays Ltd., 2002.

IBRAHĪM, Xalīl Muḥammad. *'Al- 'adab 'al- 'andalusi bayna atta 'aṭuri walta 'tīr* [online]. Alef Baa' [cit. 6.9.2006]. Dostupné na <<http://www.alefyaa.com/index.asp?fname=news%5C2006%5C01%5C24-01%5C600.htm&storytitle=>>>.

KAUFMANN, Hans. *Maurové a Evropa*. Přel. I. Hrbek. Praha: Panorama, 1982. Str. 149 - 169.

KIESLER, Reinhard. *Kleines vergleichendes Wörterbuch der Arabismen im Iberoromanischen und Italienischen*. Basel und Tübingen: Francke Verlag, 1994.

KOHAGEN, Nathan. *Suffixes* [online]. Washington: University of Washington, Autumn 2004, last updated 14.1.2005 [cit. 16.8.2006]. Dostupné na <<http://students.washington.edu/nwk/clas205/suffixes.html>>

Kolektiv autorů pod vedením Fr. Čermáka. *Frekvenční slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

Kolektiv autorů ústavu českého jazyka. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

LANE, Eduard William. *Arabic English Lexicon*. London: Williams and Norgate, 1863.

LOKOTSCH, Karl. *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1927.

MAALOUF, Amin. *The Crusades Through Arab Eyes*. New York: Schocken Books, 1984.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.

MASSON, Emilia. *Recherche sur les plus anciens emprunts sémitiques en Grec*. Paris: Librairie C. Klincksieck, 1967.

MAURO, Tuliode e MANCINI, Marco. *Garzanti i Grandi Dizionario Etimologico*. Italy: Garzanti linguistica – Divisione di Utet S.p.A., 2000.

Merriam Webster Online Dictionary [online]. Springfield (M.A.): Merriam Webster Incorporated, 2005. [cit.] Dostupné na <<http://www.m-w.com/dictionary>>.

MOSCATI, Sabatino (Ed.). 2nd printing. *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1969.

ONIONS, C.T. a kolektiv. *Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press, 1966.

PALKOVA, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1994.

PETR, J. a kol. *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia, 1986. Str. 295.

PFEIFER, Wolfgang. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. 6. Auflage. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH&co. KG, 2003.

PICOCHÉ, Jaqueline. *Dictionnaire étymologique du français*. Paris: Dictionnaire édités Le Robert, 1983.

REJMAN, Ladislav. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001.

Saffron [online]. All the Tea Company. [cit. 20.8.2006]. Dostupné na <www.allthetea.com/frames/index.hotm?saffron.htm&mainFrame>

SALLOUM, Habeeb – PETERS, James. *Arabic Contributions to the English Vocabulary*. Beirut: Librairie du Liban, 1996.

SEEBOLD, Elmar. *Kluges Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Erweiterte Auflage. Berlin/N.Y.: Walter de Gruyter, 2002.

Spanish [online]. Pennsylvania (Washington, D.C.): National Virtual Translation Center [cit. 4.9.2006]. Dostupné na <<http://www.nvtc.gov/lotw/months/january/Spanish.html>>.

The American Heritage Dictionary of the English Language. 4th ed. Boston: Houghton and Muffin Company, 2000. [Cit. Duben 2006]. Dostupné na <<http://www.bartleby.com/61/Sroots.html>>.

The Saffron [online]. Novelda: Verdú Cantó Saffron Spain [cit. 20.8.2006]. Dostupné na <www.saffron-spain.com/ingles/azafran.html>.

Trésor de la langue française informatisé [online]. Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française. Nancy: ATILF. [cit. 2006]. Dostupno na <<http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv4/showps.exe?p=combi.htm;java=no;>>.

WALDE, A. – HOFMAN, J.B.. *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Erster und zweiter Band. Heidelberg: Carl Winters Universität, 1982.

WALKER, Charles. *Origins of Checkers* [online]. ACF Checker.com June 1998. [cit. 31.8.2006]. Dostupné na <<http://www.acfcheckers.com/origin.html>>.

WATSON, Janet C. E. *The Phonology and Morphology of Arabic*. Oxford: OUP, 2002.